

શ્રી પ્રકરણ રત્નસંગ્રહ

ભાગ ૩ નો

શ્રી દનાન દસરિખિચિત

શ્રી સમયસાર પ્રકરણ મૂળ

ગુજગતી અનુવાદ માથે
શ્રી હેમચંદ્રિણ્ય શ્રીયદ્રમુનિદ્રુત

શ્રી લઘુપ્રવચનસારોદ્ધાર પ્રકરણ

મૂળ, મરુત છાયા તથા ગુજગતી અર્થયુક્ત
તથા અપ્રમિદ્ધ નણ કુલલો-છાયા ને અર્થ મહિત

મર્વ અપૂર્વ વસ્તુને યથામતિ મુધાગી-મુધગવી
છપાવી પ્રસિદ્ધ દગના

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસાગક મભા

ભાવનગર

[૧૭ માર્ચ ૨૪૧૮]

[વિક્રમ મ ૧૯૬૮]

ક્રિમલ મૂળ આના.

મુદ્ર-ગાર ગુલાનચદ લાગુભાષ શ્રી મદોદય શ્રી-વીર રેસ
[ભાષી-ભાવનગર]

પ્રસ્તાવના

આ નાની સરખી બુકમાં બે અપૂર્વ વસ્તુઓ અને બીજી આર ઉપયોગી વસ્તુઓનો સમાવેશ કર્યો છે પરંતુ તેનું સાચું મૂલ્યાંકન તેના પઠન-પાઠનથી જ થઈ શકે તેમ છે. એના વાંચનાર વિચારનારને તેમાંથી ઘણો બોધ મળી શકે તેમ છે.

પ્રથમનું સમયસાર નામનું પ્રકરણ નવ તત્ત્વનો બોધ મેળવવા ઇચ્છનાર માટે બહુ જ ઉપયોગી છે. એમાં નવ તત્ત્વના સ્વરૂપના સાત અધ્યાય છે. તદુપરાત પાછળના ત્રણ અધ્યાયમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનું અને વ્રતોની આરાધના તથા વિરાધનાના ફળનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે આ પ્રકરણ પ્રથમ અમને મૂળ માત્ર પ્રાપ્ત થયું હતું, તેનું લાભાતર કર્યા બાદ તે પ્રકરણ સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે છપાવેલ છે એમ જણાતા તે સલાની લાઇબ્રેરી-માથી જ લભ્ય થયું. તે શ્રી દેવાનંદસૂરિકૃત છે. ટીકા બહુ સુંદર અને સુવિસ્તૃત બનાવેલ છે. તે ટીકા પણ લાભાતર સાથે પ્રગટ કરવા યોગ્ય છે. તેનું પ્રમાણ બે હજાર સ્લોકથી વધારે છે. પાછળ મૂળ ગ્રંથ પણ સંપૂર્ણ આપ્યો છે. પ્રવર્તક મહારાજશ્રી કાંતિવિજયજીના વિક્રાન્ શિષ્ય મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી-એ સંશોધન કરેલ છે અને શ્રી ભાવનગર આત્માનંદ જૈન સભાએ છપાવેલ છે તેમજ લાભાન્તર સાથે આ ગ્રંથના પ્રથમના સાત અધ્યાય અમદાવાદના સંઘવી શેઠ માણેકલાલભાઈ મનસુખભાઈએ નવતત્ત્વ સાહિત્ય સંગ્રહ નામની બુકમાં છપાવેલ છે. તે બુકમાં જીવાદિ નવતત્ત્વો સંગ્રહી સંસ્કૃત-પ્રાકૃત-ગુજરાતી વિગેરે સાહિત્યનો સંગ્રહ કરેલ છે. જૈનવર્ગમાં એની પ્રસિદ્ધિ ઓછી છે, પરંતુ વિશેષ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોગ્ય છે.

આ ગ્રંથનું મૂળ અર્ધમાગધી લાભામા ગદ્યગ્રંથ છે. બીજા અનેક પ્રકરણોમાં મૂળ પદ્યગ્રંથ હોય છે, પરંતુ આમાં તેમ નથી.

આ પ્રકરણની ટીકા તેના ઈર્ષાએ સંસ્કૃત ભાષામાં જ બનાવીને
બહુ ઉપકાર કર્યો છે

આ પ્રકરણમાં પુણ્ય ને પાપ તત્ત્વનો સમાવેશ જ વતત્ત્વમાં
કરવાથી સાત તત્ત્વો કહ્યા છે, તેમાં પણ ક્રમમાં થોડો ફેર છે
આમાં ઇશ્વર, અણ્, આશ્વર, બધ, સવર, નિર્જરા ને મોક્ષ-એ
પ્રમાણે ક્રમ રાખેલો છે ટીકાદારે તો આ માટે તત્ત્વોનું સ્વરૂપ
દર્શાવતાં ઘણું વિસ્તાર કર્યો છે અને આ મૂળ પ્રકરણના ભાષા
તત્ત્વમાં ટીકાને અનુસારે પચવીશ ક્રિયાનું વિવરણ, આઠ પ્રકારના
ઈર્ષાના બધાં હેતુઓનું વિવરણ, સવર તત્ત્વનાં પાંચ લેહોનું
વિવરણ, બાર પ્રકારના તપનું વિવરણ અને મોક્ષ તત્ત્વમાં એક
અમર્યે કેટલા મિદ્ધ થાય ? તેને અંગે પદ્ય પ્રકાર વિગેરે અનેક
બાબતો યોગ્ય વિસ્તાર સાથે રજૂ કરી છે

આ પ્રકરણના કર્તા તેના પ્રાત્ ભાગની ગાથા અનુમાન શ્રી
પદ્મપ્રભસૂરિના શિષ્ય શ્રી દેવાનંદસૂરિ છે તેમણે વિ સ વત ૧૪૬૯
માં આ પ્રકરણની રચના કરી છે તે મહાપુરુષ કયા ગચ્છના
જતા ? આ રચના કયા રહીને કરી ? બીજી ત્રણ તેમની કરેલી
કૃતિ છે કે નહીં ? વિગેરે ત્રણપણ હકીકત જાણવામાં આવેલી
નથી તેથી અહીં દર્શાવી શકતા નથી

આ પ્રકરણની અનુક્રમણિકા પાંચવાથી એમાં શુ શુ સમાવેલું છે
તે જાણી શકાશે આ પ્રકરણને અંગે કેટલીક અપ્રિયતા અને અનુ
ક્રમણિકાની પછી કરેલી છે તેમાં યોગ તેમજ કરણને અંગે પૃષ્ઠ ૪૪
ઉપર અર્થ લખવામાં ચયેલી ભૂલનો સુધારો જણાવ્યો છે ત્યાંપછી
ઠેલક જાણવા યોગ્ય છૂટક બોલ પ્રગળે અનુસંગતા બતાવ્યા છે

આ બુકમાં બીજો અથ જોડો કે પ્રકરણ જોડો તે લઘુમત્ત
અનસાંગેદ્ધા નામનું આપેલું છે આ નામ કેમ પડ્યું ? તે

સમજી શકાતું નથી, કારણ કે પ્રારંભમાં કે પ્રાતભાગમાં એવો ઉલ્લેખ બીલકુલ જણાતો નથી. એ અથ અથવા પ્રકરણ ૧૧૭ માગધી ગાથાપ્રમાણ છે. તેના કર્તા શ્રી હેમસૂરિના શિષ્ય શ્રીચંદ્રસુનિ છે. આ પ્રકરણની તમામ ગાથાઓની છાયા સંસ્કૃત ભાષામાં આ. શ્રી વિજયોદયસૂરિ મહારાજે કરી આપવાની કૃપા કરી છે. અંથના પ્રારંભમાં પ્રત્યાખ્યાનને અંગે કલ્પ્યાકલ્પ્ય વિચાર બતાવવાનું કર્તાએ સ્વીકાર્યું છે અને તે પ્રમાણે બતાવવાનો પૂરતો પ્રયાસ પણ કર્યો છે. એમાં કાળમાન બહુ વિસ્તારથી આપ્યું છે તેને અંગે ગાથાઓ ૨૪ (૬૨ થી ૮૫ સુધીની) આપેલી છે, આ પ્રકરણમાં બીજી શું શું બાળતો છે તે અનુક્રમણિકા વાંચવાથી જાણી શકાય તેમ છે. ઉપવાસના, આયંબિલના અને નીવીના ત્રણ ત્રણ પ્રકાર બતાવ્યા છે તે અપરિચિત અને જાણવા જેવા છે.

આ બે પ્રકરણો પૂર્ણ થયા પછી ચારે પ્રકારના આહારની વસ્તુઓનાં નામોનું પરિશિષ્ટ પહેલું અને અણાહારી વસ્તુઓનાં નામોનું પરિશિષ્ટ બીજું આપ્યું છે ત્યારપછી સચિત્ત તેમજ અચિત્તની સજ્જાયનો અને આયંબિલ સબંધી સજ્જાયનો ભાવાર્થ આપ્યો છે તે પણ ખાસ ઉપયોગી છે.

આ પ્રકરણનો અર્થ લખવાનું કામ મારી શક્તિ ઉપરાંતનું છતાં પ્રથમ આચાર્ય શ્રી વિજયનંદનસૂરિએ અને પછી સિદ્ધાંતવાચસ્પતિ ન્યાયવિશારદ આચાર્યશ્રી વિજયોદયસૂરિએ પૂરો પ્રયાસ કરી તેને સુધારી આપ્યો છે તેથી જ હું આ પ્રકરણને જૈનસમુદાય સમક્ષ રજૂ કરી શક્યો છું. એ બંને આચાર્ય-પુંગવનો જેટલો આભાર માનું તેટલો અલ્પ છે.

ત્યારબાદ શ્રી પાટણથી ભોજક ગિરધર હેમચ દે મોકલેલા ત્રણ અપ્રસિદ્ધ કુલકો સંસ્કૃત છાયા તથા ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે આપ્યા

છે તેની છાયા લખી આપનામા તેમજ ગુજરાતી અર્થ સુધારી
આપવામા આ શ્રી વિજયોદયસૂરિએ જ પ્રગમાપાત્ર મહાય
કરી છે આ કુલક મોકલનારનો પણ આભાર માનવામા આવે છે

આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરતા આ જ ને પ્રકરણનો અર્થ
લખવામા મારી અપમતિથી જે કાંઈ ખળલના થઈ હોય તેને
માટે ક્ષમા યાચુ છું, મિચ્છા દુષ્કંડ આપુ છું અને જે કોઈ
વિદ્વાન મુનિરાજને ખળલના જણાય તે મને લખી જણાવવાની કૃપા
ઠરે એવી વિરસિ ઠરુ છું આ જ ને પ્રકરણનો અર્થ લખવામા
મલાના શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભાઈની પણ મહાય લેનામા આવી છે

જ્ઞાનપત્રમી
વિ સ ૧૯૬૮ }

કુ વગ્ન આણુ દળ

જ્ઞાનવતનુ બહુમાન

મગમે જ્ઞાનવત વડવીર, કાંટે સકલ કર્મ-જ હર,
ભક્ષાભક્ષ ન જે વિન જાને, ગમ્યાગમ્ય નહી પીછાને

કાર્યાકાર્ય ન જાને કીર-મળમે ૦ ૧

પ્રથમ જ્ઞાન હી દયા પિછાને, અજ્ઞાની મરમો નહી જાને,

ઐમે કહે સિદ્ધાતે વીર-મળમે ૦ ૨

શ્રદ્ધા મકલ ક્રિયાકા મૂળ, તિસડા મૂળ હી જ્ઞાન અમૂલ,

મમ્યા જ્ઞાન ધરો મન ધીર-સળમે ૦ ૩

૫૦ જ્ઞાનમે દ્રુત પ્રધાન, અપર પ્રકામે તિમિર મિટાન,

જગમે અતિ ઉપગારી હીર-મળમે ૦ ૪

લોડાલોડ-પ્રકાશનહારા, ત્રિભુવન સિદ્ધરાજ સુખભારા,

સત્ ચિદ્ આત્મારામ ગભીર-સળમે ૦ ૫

આચાર્ય શ્રી આત્માગમજી મહારાજ

અનુક્રમણિકા

૧. શ્રી દેવાનંદસૂરિકૃત સમયસાર પ્રકરણ મૂળી.

૧	પ્રાથમિક ઉદ્દગાર ને તેનું ભાષાતર	૧-૨
૨.	જીવતત્ત્વનિરૂપણ નામનો પ્રથમ અધ્યાય મૂળ	૩
૩.	„ પ્રથમ અધ્યાયનું ભાષાંતર	૭
૪.	અજીવતત્ત્વનિરૂપણ નામનો બીજો અધ્યાય મૂળ	૧૫
૫.	„ બીજા અધ્યાયનું ભાષાતર	૧૬
૬	આશ્રયતત્ત્વનિરૂપણ નામનો ત્રીજો અધ્યાય મૂળ	૧૭
૭.	„ ત્રીજા અધ્યાયનું ભાષાંતર	૧૯
૮.	„ પચવીશ ક્રિયાનું વિવરણ	૧૯
૯.	„ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મના વિશિષ્ટ બધહેતુઓ	૨૨
૧૦.	બધતત્ત્વનિરૂપણ નામનો ચોથો અધ્યાય મૂળ	૨૪
૧૧.	„ ચોથા અધ્યાયનું ભાષાતર	૨૭
૧૨.	„ ૪૨ શુભ (પુણ્ય) પ્રકૃતિઓ ને ૮૨ અશુભ (પાપ) પ્રકૃતિઓના નામ...	૨૭
૧૩.	સવરતત્ત્વનિરૂપણ નામનો પાંચમો અધ્યાય મૂળ	૩૧
૧૪.	„ અધ્યાયનું ભાષાતર	૩૧
૧૫	નિર્જીરાતત્ત્વનિરૂપણ નામનો છઠ્ઠો અધ્યાય મૂળ	૩૨
૧૬.	„ છઠ્ઠા અધ્યાયનું ભાષાતર...	૩૩
૧૭.	„ બાર પ્રકારના તપનું વિવરણ	૩૪
૧૮.	મોક્ષતત્ત્વનિરૂપણ નામનો સાતમો અધ્યાય મૂળ	૩૫
૧૯.	„ સાતમા અધ્યાયનું ભાષાતર	૩૫
૨૦.	„ એક સમયે ઉત્કૃષ્ટ કેટલા સિદ્ધ થાય તેનું અ ક સાથે મવિવિતર વિવરણ	૩૬

૨૧	સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનસ્વરૂપનિરૂપણ નામનો આઠમો અધ્યાય મૂળ	૩૮
૨૨	આઠમા અધ્યાયનું ભાષાતર	૩૯
૨૩	મમ્યગ્ચાત્રિમ્વરૂપનિરૂપણ નામનો નવમો અધ્યાય મૂળ	૪૨
૨૪	નવમા અધ્યાયનું ભાષાતર	૪૩
૨૫	આનન્દતલાગ વિવરણ	૪૪
૨૬	આરાધનાવિગાધનાદ્વનિરૂપણ નામનો દશમો અધ્યાય મૂળ	૪૫
૨૭	દશમા અધ્યાયનું ભાષાતર	૪૬
૨૮	અથસમાપ્તિ-કર્તાનામનિરૂપણ વિગેરે	૪૮

૨ શ્રી હેમચરિત્રગિય શ્રીચ દ્રમુનિવિરચિત

લઘુપ્રવચનસારોદ્ધાર

માગધી ગાથાળ ધ-સમ્કૃત છાયા સંહિત

(પ્રત્યાખ્યાન સબધી કલ્યાણકાંક્ષા વિચાર)

૧	દશ પ્રમારના પચ્ચખખાણુનું ૨૫૩૫	૫૧
૨	સુમાળીશ આગારોનું વિવરણ	૫૫
૩	દશ પ્રમારના અદ્ધા પચ્ચખખાણુ	૫૬
૪	દરેક પચ્ચખખાણુમા કેટલા કેટલા આગારો	૬૦
૫	ચાર પ્રમારના આદારનું સ્વરૂપ	૬૪
૬	અણાદારીનું સ્વરૂપ	૭૧
૭	અનેક વસ્તુઓનું કાગમાન	૭૨-૮૦
૮	ત તર્ગત ધાન્ય વિગેરમા મોનિમદ્ભાવનું વપ પ્રમાણ	૭૫
૯	અચિત્ત પાણીના પ્રમાર વિગેરે	૮૦
૧૦	દૂધ, છાચા વિગેરે વસ્તુઓનું કાગમાન	૮૩
૧૧	ઉપરામના ત્રણ પ્રમાર	૮૫
૧૨	આબેતના ત્રણ પ્રકાર	૮૫
૧૩	નીનીના ત્રણ પ્રકાર	૮૬

૧૪ પરિશિષ્ટ પહેલું (ચાર આહારની વસ્તુઓના નામ)...	૯૧
૧૫ પરિશિષ્ટ બીજું (આણાદારી વસ્તુઓના નામ)...	૯૩
૧૬ સચિત્તઅચિત્ત પદાર્થોનું વિવર્ણ (સજ્જાયને આધારે)	૯૫
૧૭ આયંગિલ સંગ્રહી સજ્જાયની વ્યાખ્યા ...	૯૭

૩. શ્રી સમ્યક્ત્વ કુલક છાયા ને અર્થયુક્ત.	... ૯૯
૪. શ્રી ઉપશમ કુલક " "	... ૧૦૮
૫ શ્રી વિવેક કુલક " "	... ૧૧૬
૬. શ્રી વિવેકાષ્ટક અર્થયુક્ત. જ્ઞાનસારમાંથી ૧૫ મું અષ્ટક.	૧૨૭

સમયસારગ્રંથને અંગે કેટલીક સ્પષ્ટતા.

૧. પૃષ્ઠ ૯ ની નોટમાં પોતજી જીવેમાં જળો લખી છે તે ભૂલથી લખાયેલ છે. દીક્રામાં તે સજ્જ નથી.
૨. પૃષ્ઠ ૯ ની નોટમાં રસજી જીવેમાં છાશમાં ઉપજતા જીવે પણ કહ્યા છે તે કાળવ્યતીત થયેલ છાશ સમજવી.
૩. પૃષ્ઠ ૧૩ છઠ્ઠા સાતમાં ગુણુકાણનો પ્રત્યેકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ અંત-મુહૂર્તનો કહ્યો છે, પરંતુ તે બેનો બેજો ગણીએ તો દેશે ઊણા કોડ પૂર્વનો કાળ થઈ શકે છે.
૪. પૃષ્ઠ ૨૭ માં દેવ, મનુષ્ય ને તિર્થંચ-એ ત્રણ આયુ વિના બાકીની શુભાશુભ કર્મપ્રકૃતિઓની જ્યેષ્ઠ સ્થિતિ અત્યંત સંકેતે બધાય છે ને જઘન્ય સ્થિતિ અત્યંત વિશુદ્ધિએ બધાય છે એમ લખેલ છે તે ત્રણ આયુ સિવાયની ૩૯ શુભ પ્રકૃતિ ને ૮૨ અશુભ પ્રકૃતિ કુલ ૧૨૧ પ્રકૃતિ છે તે દરેકને માટે સમજવું.
૫. કર્મના રસજીવને માટે ચાર પ્રકારની રેખાનું દર્શાવેલ પૃષ્ઠ ૨૯ ઉપર આપેલ છે તેને અનતાનુબધી વિગેરે ચાર પ્રકારના કોધને 'અંગે કર્મગ્રંથાદિમાં ઘટાવેલ છે.
૬. પૃષ્ઠ ૨૯-૩૦ માં પ્રદેશગંધની વહેંચણુ બતાવી છે તે કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ

સ્થિતિના ઓછાવત્તાપણાને અગે બતાવેન છે તેમા વેદનીય ઈર્મની સ્થિતિ ઓછી છતા તેને વધારે ભાગ મળનાનું કાગ્યુ તે વિગેય સ્પષ્ટપણે વેદાય છે તે છે

- ૭ પૃષ્ઠ ૪૪ ઉપર શ્રાવણ ત્રતના ભગો અગે દ્વિવિધ ત્રિવિધ ત્રિગેરે બેદોનો અર્થ લખતા પ્રથમ શબ્દ યોગવાચક ને બીજો શબ્દ કાગ્યુ વાચક સમજાવે અર્થ લખાયેન છે પણ પ્રથમ શબ્દ કાગ્યુવાચક ને બીજો શબ્દ યોગવાચક ગણીને અર્થ લખવો જોઈએ તે આ પ્રમાણે—
 ૧ દ્વિવિધ ત્રિવિધ એટલે મન વચન ને યાયાથી ગુણ નહીં, કાગ્યુ નહીં ૨ દ્વિવિધ દ્વિવિધ એટલે વચન ને યાયાવડે ગુણ નહીં, કાગ્યુ નહીં ૩ દ્વિવિધ એત્રિવિધ એટલે કાયાવડે કાગ્યુ નહીં ને ગાગ્યુ નહીં ૪ એત્રિવિધ ત્રિવિધ એટલે મન વચન, કાયાવડે કાગ્યુ નહીં ૫ એત્રિવિધ દ્વિવિધ એટલે વચન તથા કાયાવડે કાગ્યુ નહીં ૬ એત્રિવિધ એત્રિવિધ એટલે કાયાવડે ગુણ નહીં—આ ૭ ભગ શ્રાવણ માટે દોન છે, અનુમતિના પ્રતિષેધરૂપ ભગ હોતા નથી કાગ્યુ કે શ્રાવકને પુત્રાદિથી થના કાર્મમા અનુમોલન આન્યા કરે છે આ ૭ ભગના ઉત્તરભગ ૨૧ થાય છે તે આ અથની મીકાર્થી જાણવા

કેટલાક જાણવા યોગ્ય બોલ.

- ૧ બાર અવિગતિ-પદ્ધત્તનિકાવના નધથી ન નિવનવુ તે અને પાચ ઇન્દ્રિય ૧ મનને વડા ન ગણના તે—એમ બાર પ્ર ૧૦ મમજવા
- ૨ પાચ પ્રમાણ—મઘ (વિવં વિદ્યાનાગ્યા), વિષય કથાય, નિગ અને વિદ્યા
- ૩ આક પ્રમાણ—અજ્ઞાન, મશ્વય વિપર્ણય રાગ દ્વેષ, સ્મૃતિત્રય, યોગ દુ પ્રણિધાન ને ધર્મને વિરો અનાહર
- ૪ નર્ણાદિ ચતુષ્કમા શુભ વર્ણુ ત્રણ (સ્વેત ગમ્ત ને પીત) તુ ભિગધ શુભ ગમ નણ (અગ્ત, મધુગ, કપાલ) શુભ સ્પર્શ ચાર (કૃષ્ણ લઘુ સિન્દુર ને મુકામળ—મુદુ) એ ૧૧ શુભ વર્ણાદિ મમજના અશુભ વર્ણુ બે (કૃષ્ણ ને નીલ), દુગ્ભિગધ અશુભ ગમ બે (તીમ્ન

ને કટુ), અશુભ સ્પર્શ ચાર (શીત, રૂક્ષ, ગુરુ ને ખર-ખરમટ)
જો નવ અશુભ વર્ણોદિ જાણવા

૫. ૧. વાચના, ૨. પૃચ્છના, ૩ અનુપ્રેક્ષા (સૂત્રાર્થનો મનવડે અભ્યાસ),
૪. આમ્નાય (ઘોષ વિશુદ્ધ પરિવર્તન-ગુણન) અને ૫. ધર્મોપદેશ.
સ્વાધ્યાયતપના આ પાચ પ્રકાર જાણવા.

૬ પાચ પ્રકારના વ્યવહાર.

૧ આગમવ્યવહાર-નવ પૂર્વી સુધી, ૨ શ્રુતવ્યવહાર-નિર્ણયને અનુસારે
ચાલતો વ્યવહાર, ૩ આજ્ઞાવ્યવહાર-ગીતાર્થોનો પરસ્પર ગૂઢ પદોર્થો
થતો વ્યવહાર, ૪ ધારણાવ્યવહાર-ગીતાર્થે આપેલ પ્રાયશ્ચિત્ત ધારી
ગમ્પવારૂપ વ્યવહાર, ૫ છત્રવ્યવહાર-અશક ગીતાર્થોએ બહુ સમ્મત
પ્રવર્તોવેલો વ્યવહાર સમજવો. (ને અત્યારે વર્તે છે)

૭ આચાર્યની આઠ સંપદા

૧ આચાર સંપદા, ૨ શરીર સંપદા ૩ સૂત્ર સંપદા, ૪ વચન
સંપદા, ૫ વાચના સંપદા, ૬ મતિ સંપદા, ૭ સમ્રાઢ સંપદા
૮ પારિણામિક સંપદા.

૮. આઠ પ્રકારમા ઉદ્ધમપૂર્વક આપ્ત કરવો

૧ જ્ઞાન મણુવાનો ઉદ્ધમ કરવો, ૨ આવતા કર્મોને રોકવાનો
ઉદ્ધમ કરવો, ૩ જૂના કર્મોને તપસ્યાવડે ખપાવવાનો ઉદ્ધમ કરવો,
૪ નિર્ધન ઉપર મ્નેહ ગમ્પવો, ૫ નવા સાધુને ભણાવવા, ૬ જ્ઞાન
ભણીને વિચારવું, ૭ સમુદાયમા થયેલો કલેશ સમાવવો ને ૮
બાળ, વૃદ્ધ તથા ગ્જ્ઞાનની વૈવાચર્ય કરવી.

૯ આઠ પ્રકારના આધાર.

૧ ભય પામેલાને આશ્રય સ્થાન, ૨ પક્ષીને આકાશ, ૩ તૃષ્ણાતુરને પાણી,
૪ ક્ષુધાતુરને ભોજન, ૫ સમુદ્રમા પડેલાને પાટિયુ, ૬ અતુષ્પદને
સ્થાન, ૭ રોગીને વૈદ્ય, ૮ ભૂલા પડેલાને માર્ગદર્શક.

૧૦. પાચ પ્રસ્થાન-૧ વિદ્યાપીઠ, ૨ સૌભાગ્યપીઠ, ૩ લક્ષ્મીપીઠ, ૪ મત્ર-
રાજ્યોગપીઠ ને ૫ સુમેરુપીઠ

॥ अर्हम् ॥

श्री देवानन्दसुरिकृत
समयसारपगरणं

मन्वन्तु मोक्खमक्खति, चउव्वग्गमि उत्तम ।
सुह जओ तिवग्गम्मि, दिट्ठमेगतिअ न हु ॥ १ ॥
वम्माउ हेमनिअलो-वम जीवा समज्जिउ ।
पुण्णकम्म भवे ठति, सुहाभासेण गब्बिआ ॥ २ ॥
अत्थाउ पयट चेव, वहवधाउअ दुह ।
लहता किर दीसति, अज्जणे रम्भणेऽवि अ ॥ ३ ॥
लसतसुहलेसस्स, पेयतविरसस्स य ।
कह पससा कामस्स, जुत्ता दुग्गइहेउणो ? ॥ ४ ॥
तम्हाऽणतसुह खीण-समग्गदुहसतड ।
मोक्ख चिअ पससति, जरामरणवज्जिअ ॥ ५ ॥
लहति त पुणो सम्म-ज्ञाणदिट्ठिचरित्तओ ।
आराहियाउ काऊण, सव्वकम्मक्खय जिआ ॥ ६ ॥

શ્રી સમયસાર પ્રકરણનું ભાષાંતર.

ચાર વર્ગમાં મોક્ષવર્ગને સર્વજ્ઞો ઉત્તમ કહે છે; કારણ કે બાકીના ત્રણ વર્ગથી એકાંતિક સુખની (મોક્ષસુખની) પ્રાપ્તિ દેખેલી નથી. ૧.

ધર્મવર્ગના આરાધનથી જીવો સોનાની બેડી જેવા પુણ્યને ઉપાર્જન કરે છે તે પુણ્યકર્મ પોતાથી થતા સુખાભાસવડે ગર્વિત જીવોને સંસારમાં રાખે છે એટલે પર્યટન કરાવે છે. ૨.

અર્થવર્ગના આરાધનથી જીવો પ્રગટપણે વધબંધનાદિ દુઃખને પામે છે; તેમજ અર્થના ઉપાર્જન માટે તથા રક્ષણ માટે પણ દુઃખો સહે છે. ૩

દુર્ગતિના હેતુરૂપ કામવર્ગની પ્રશંસા તો કેમ કરાય ? કે જે પ્રારભમા સુખવેશને આપે છે, પરંતુ પરિણામે વિરસ છે—અત્યંત દુઃખ આપનાર છે. ૪.

તેથી અનત સુખમય, સમગ્ર દુઃખની શ્રેણીનો જેમાં ક્ષય છે એવા અને જરામરણથી રહિત એવા મોક્ષવર્ગની જ પ્રશંસા કરાય છે. ૫

તેવા મોક્ષને સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના આરાધન-વડે જ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને જીવો પામે છે. ૬.

प्रथमोऽध्याय ॥

तत्थ सव्वन्नुपरुत्तिआण जहड्डियाण तत्ताण जे अत्थोहे त
सम्मन्नाणति भण्णइ ॥ तत्ताणि पुण मत्त पण्णत्ताणि, तजहा-
जीया अजीया आमवे वधे सत्तरे निज्जरा मोक्खे अ ॥ तत्थ
जीया दुत्तिहा, तजहा-मिद्धा समारिणो अ ॥ तत्थ मिद्धा
अणत्तनाणदमणयीरिअसोक्खलक्खणएगमहावभायाओ एग-
त्तिहाणि अणत्तरपच्छिमभयरूपाहिभेआओ पन्नरमत्तिहा, त
जहा-तित्थसिद्धा १ अत्तित्थमिद्धा २ तित्थगरसिद्धा ३ अ-
त्तित्थगरसिद्धा ४ मयबुद्धमिद्धा ५ पत्तेअबुद्धसिद्धा ६ बुद्ध-
बोहिअमिद्धा ७ इत्थिलिंगसिद्धा ८ पुरिमलिंगसिद्धा ९ नपुम-
गलिंगसिद्धा १० सलिंगमिद्धा ११ अन्नलिंगमिद्धा १२ गिहि-
लिंगमिद्धा १३ एगमिद्धा १४ अणेगसिद्धा य १५ ॥

समारिणो पुण एगत्तिहदुत्तिहाइभेएहिं अणेगहा पण्णत्ता ॥
तजहा-एगत्तिहा मध्वेमिपि मामन्नेण उअओगलक्खणभायाओ ॥
दुत्तिहा तमा वायरा य ॥ अहमा सत्तवहारिआ असत्तवहा-
रिआ य ॥ तत्थ जे अणाडकालाओ आरब्भ सुद्धमनिगोएसु
च्चिअ चिद्धत्ति न कयाइ तमाइभाअ पत्ता ते असत्तवहारिआ ॥
जे पुण सुद्धमनिगोएहितो निग्गया सेसनीवेसु उप्पन्ना ते
सत्तवहारिआ । ते अ पुणोऽपि सुद्धमनिगोअत्त पत्ताणि सत्त-
वहारिअ च्चिअ भण्णति ॥ त्तिट्ठिहा थीपुनपुमगवेअमेएण ॥
सजयअसत्तयसजयासजयमेएण या ॥ भवाभवाइमव्वविगप्पेण
वा ॥ तत्थ भवा मिद्धिगडनोग्गा, इअर अमव्वा, जाइमव्वा

पुण ते जे जाईए भवा न उण कयावि सिज्झिहिंति । भणिअं
 च—“सामग्गिअभावाओ, ववहारिअरासिअप्पवेसाओ । भवा-
 वि ते अणंता, जे सिद्धिसुहं न पावन्ति ॥ १ ॥” चउबिहा
 नारयाइगइचउकभावओ ॥ पंचविहा इगदुतिचउपंचिदिअ-
 त्तेणं ॥ छविहा पुढवीआउतेउवाउवणप्फइतसकायकप्पणाए ॥
 सत्तविहा जहा—किण्हाइछल्लेसापरिणया, अजोगिकेवलित्ते अ-
 लेसा य ॥ अट्ठविहा जहा—अंडया १ पोअया २ जराउआ ३
 रसया ४ संसेइमा ५ संमुच्छिमा ६ उव्विआ ७ उववाइआ य
 ८ ॥ नवविहा जहा—पुढवी १ आऊ २ तेऊ ३ वाऊ ४ वणस्सई
 ५ त्रित्तिचउपंचिदिआ ९ य ॥ एए चिय पंचिदिआणं सन्नि-
 असन्निभेअचिताए दसविहा ॥ एकारसहा जहा—सुहुमवायर-
 त्तेणं दुमेआ एगिंदिआ २ त्रित्तिचउरिंदिआ ५ जलथलनहयरमे-
 आ पंचिदिअतिरिआ ८ मणुआ ९ देवा १० नारया य ११ ॥
 बारसविहा पुण पुव्वदंसिआणं छक्कायाणं पज्जत्तापज्जत्तेणं १२ ॥
 तेरसविहा जहा—एगे सुहुमनिगोअरूवे असंववहागिए भेए
 बारस संववहारिआ य । ते अ इमे—पुढवीआउतेउवाउनि-
 गोआ सुहुमवायरत्तेणं दुदुमेआ पत्तेयवणप्फई तसा य १३ ॥
 चउदसविहा जहा—सुहुमवायरा एगिंदिआ २ त्रित्तिचउरिं-
 दिआ ५ असन्निसन्निभेआ पंचिदिआ ७ एए सत्तवि पज्जत्ता
 अपज्जत्ता य ॥ १४ ॥ अहवा मिच्छदिट्ठी १ सासायणसम्म-
 दिट्ठी २ सम्मामिच्छदिट्ठी ३ अविरयसम्मदिट्ठी ४ देसविरए
 ५ पमत्तसंजए ६ अपमत्तसंजए ७ निअट्ठिवायरसंपराए
 ८ अनिअट्ठिवायरसंपराए ९ सुहुमसंपराए १० उवसंतकसा-

यत्रीअरायछउमत्थे ११ स्त्रीणकमायत्रीअरायछउमत्थे १२
 सजोगिकेउली १३ अजोगिकेउली अ त्ति १४ चउदम-
 गुणट्टाणपट्टित्तेण चउदसहा जीमा ॥ एउ बुद्धिमन्तेहिं सिद्धा-
 न्ताणुमारेण अणेगहा जीममेआ परुपिअवा ॥ अह एएसिं
 जीमाण सखेवेण भउट्ठिं परुपिअड, तजहा-पुढवीए बावीस-
 ग्राममहस्माड ठिं पणत्ता, जलस्म मत्तग्राममहस्मा, अग
 णिस्म तिण्णि दिणाणि, गउम्म पत्तेअणम्मडणो अ तिण्णि
 दम य ग्रामसहस्माड ॥ एमा मवापि गायरपज्जत्ताण एएसिं
 उक्कोमा ठिं ॥ अह पज्जत्ताण वेडदियार्हण भण्णड-वेडदिआण
 गारम ग्रामा, तेइदिआण अउणाअन्निदिणाणि, चउरिंदिआण
 छम्मामा ॥ अमन्निपच्चिदिअतिरियाण जलयराण पुव्वकोडी,
 यलयराण खयरण च चउरामीं वाउत्तरी अ ग्राममहस्माड ॥
 मन्निपच्चिदिअतिरियाण जलयरथलयरखयरण जहासख पुव्व-
 कोडी, पलिओवमतिग, पलिओग्रामासरमागे अ ॥ गम्भ
 यमणुआण तिन्नि पलिओग्रामाणि ॥ जहन्ना पुण मवेमिं पि
 अतोमुहुत्त ॥ मवेमिं अपज्जत्ताण उक्कोमापि अतोमुहुत्त ॥
 मवेमिं सुहुमाण निगोआण तु बायराणपि पज्जत्ताणपि
 तहेउ ॥ सुरनेरडआण उक्कोमा तिच्चीस मागरोरमाणि,
 जहन्ना दमग्रामसहस्माणि ॥ ओगाहणा पुण पत्तेअणप्फडउ-
 ज्जाण मवेसिं एगिंदिआण अगुलस्म असखिजे भागे ॥ पत्ते-
 अणप्फर्डेण जोअणमहस्स माहिअ ॥ वेडदिआण गारम
 जोअणाणि । तेइदिआण तिण्णि कोमा । चउरिंदिआण चउरो
 कोमा ॥ अमन्निमन्निपच्चिदिअतिरियाण जोअणमहस्स ॥

सन्निमणुआणं तिणिण कोसा ॥ एसा सवावि पज्जत्ताणं उक्कोसा
ओगाहणा भणिआ । पज्जत्ताणं जहन्ना अपज्जत्ताणं तु दुवि-
हावि अंगुलाऽसंखेज्जभागे ॥ देवाणं सत्त रयणी । नेरइआणं
पंचधणुसयाणि ॥ ठिइओगाहणाविसया विसेसा कायठिई
पाणा पज्जत्तीओ लेसाओ इच्चाइअं सुअसागराओ विआणिअवं ॥
इआणिं मिच्छदिट्ठिपभिईणं चउदसण्हं गुणठाणाणं ठिइकाले
दंसिज्जइ ॥ मिच्छत्तस्स तिविहे ठिइकाले पण्णत्ते, तंजहा-
अणाइअणंतं १ अणाइसंतं २ साइसंतं अ ३ ॥ तत्थ अभवा पढमे
भंगे, भवा दुइअतइएसु ॥ अणाइमिच्छदिट्ठिस्स भवस्स सम्मत्त-
लाभे मिच्छत्तस्स अंतभावाओ अणाइसंतत्तं । जे पुण लद्धस-
म्मत्ते मिच्छत्तं गच्छइ, मिच्छत्ते अ जहन्नेणं अंतोमु-
हुत्तं उक्कोसेणं देसूणमड्डुपुग्गलपरिअट्ठं ठाऊणं पुणोवि सम्मत्तं
पयाइ, तस्स साइसंतं मिच्छत्तंति ॥ सासायणं छावलीप-
माणं, तं च अणंताणुवंधिकसाओदए उवसमिअसम्मत्तं
वमंतस्स मिच्छत्तमपत्तस्स भवइ ॥ अविरयसम्मत्तस्स ठिइ-
काले साहिआइं तिच्चीसं सागरोवमाइं ॥ देसविरयस्स स-
जोगिकेवलिणो अ देसूणा पुव्वकोडी ॥ अजोगिकेवलिस्स
लहुपंचक्खरुच्चारमेत्तं ॥ मीसस्स पमत्ताईणं च सत्तण्हं अंतो-
मुहुत्तं ॥ एसे उक्कोसओ ठिइकाले ॥ जहन्नओ पुण सासायणस्स
पमत्ताईणं च छण्हं एके समए ॥ अजोगिकेवलिस्स अजहन्न-
कोसे पुव्वुत्ते च्चिअ काले ॥ सेसाणं छण्हं अंतोमुहुत्तं ॥

॥ इइ जीवतत्तनिरुवणो नाम समयसारस्स पढमो अज्झाओ ॥१॥

પ્રથમ અધ્યાયનો અર્થ.

તેમા સર્વજ્ઞે પ્રરૂપેલા તત્ત્વોના યથાસ્થિત બોધને સમ્યક્ જ્ઞાન કહેવામા આવે છે તે તત્ત્વો સાત કહેલ છે તેના નામ આ પ્રમાણે—જેજીવ, અજીવ, આશ્રવ, બધ, સવર, નિર્જરા અને મોક્ષ તેમા જીવ બે પ્રકારે છે સિદ્ધ અને સસારી તેમા સર્વસિદ્ધ અનત જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય ને સુખરૂપ એકસ્વ ભાવવાળા હોવાથી એક પ્રકારના છે, પરંતુ તે અનતર એવા પાછલા (પૂર્વ) લવરૂપ ઉપાધિના ભેદથી પદર પ્રકારે છે તે આ પ્રમાણે—તીર્થસિદ્ધ ૧, અતીર્થસિદ્ધ ૨, તીર્થઠરસિદ્ધ ૩, અતીર્થકરસિદ્ધ ૪, સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ ૫, પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ ૬, બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ ૭, સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ ૮, પુરુષલિંગસિદ્ધ ૯, નપુસકલિંગસિદ્ધ ૧૦, સ્વલિંગસિદ્ધ ૧૧, અન્યલિંગસિદ્ધ ૧૨, ગૃહીલિંગસિદ્ધ ૧૩, એકસિદ્ધ ૧૪, અનેકસિદ્ધ ૧૫ (આ પદર ભેદના અર્થ આ પ્રમાણે—૧ ચતુર્વિધ સધરૂપ તીર્થ પ્રવર્ત્યા પછી સિદ્ધિપદ પામે તે તીર્થસિદ્ધ, ૨ તીર્થની પ્રવૃત્તિ થયા અગાઉ મરુદેવીમાતાની જેમ તેમજ તીર્થના વિચ્છેદને વખતે જે સિદ્ધિપદ પામે તે અતીર્થસિદ્ધ, ૩ તીર્થકર થઈને સિદ્ધિપદ પામે તે તીર્થકરસિદ્ધ, ૪ તીર્થકર થયા સિવાય સામાન્યકેવળીપણે સિદ્ધિપદ પામે તે અતીર્થકર સિદ્ધ, ૫

* સુખરૂપ અરૂપ ઉપયોગ લક્ષણવત ૭૫ ૧, તેથી વિપરીત લક્ષણવત અજીવ ૨ જે વડે કર્મ આવે તે શુભાશુભ કર્મ ઉપાદાન દેવુક દ્વિમા, અમલ્લાદિ આશ્રવ ૩ જીવ તેમજ કર્મનો અત્યંત સંબંધ તે ૪, મમિતિગુપ્તિવડે આશ્રવ નિરોધ તે ૫ ૫ સ્થિતિપરિપામ્યા કે તપ યગ્ની કર્મનું અશત પરંતુ તે નિર્જગ ૬, મનમર્મના ક્ષયયગ્ની સ્વ આત્મામા જે અવગ્યાન તે મોક્ષ ૭

તીર્થંકરની જેમ પોતાની મેળે બોધ પામીને સિદ્ધ થાય તે સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, ૬. અમુક નિમિત્તવડે બોધ પામીને સિદ્ધિપદ પામે તે પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, ૭. અન્યથી બોધ પામીને સિદ્ધ થાય તે બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૮. સ્ત્રીલિંગે સિદ્ધે તે સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ, ૯. પુરુષલિંગે સિદ્ધે તે પુરુષલિંગસિદ્ધ, ૧૦. કૃતનપુંસકલિંગે સિદ્ધે તે નપુંસકલિંગસિદ્ધ (જન્મનપુસક સિદ્ધિપદ પામતા નથી). ૧૧. સુનિવેષે સિદ્ધ થાય તે સ્વલિંગસિદ્ધ, ૧૨. અન્ય-તાપસાદિ વેષે દેવળજ્ઞાન પામી સિદ્ધિપદ પામે તે અન્યલિંગસિદ્ધ, ૧૩. ગૃહસ્થપણે દેવળજ્ઞાન પામીને સિદ્ધ થાય તે ગૃહીલિંગસિદ્ધ, ૧૪. એક સમયે એક સિદ્ધે તે એકસિદ્ધ, અને ૧૫. એક સમયે અનેક સિદ્ધિપદને પામે તે અનેકસિદ્ધ બાલુવા.)

હવે સંસારી છવોના એકવિધ, ટિવિધ ઇત્યાદિ અનેક પ્રકાર દશા છે તે આ પ્રમાણે—સર્વ છવ સામાન્યે જ્ઞાનદર્શન-રૂપ ઉપયોગલક્ષણ સ્વભાવવાળા હોવાથી એક પ્રકારના બાલુવા.

ત્રિવિધ—ત્રસ ને સ્થાવર અથવા સંવ્યવહારી અને અસંવ્ય-વહારી. તેમાં જે છવો અનાદિ કાળથી સૂક્ષ્મનિગોહમાં રહેલા છે. કદાપિ પણ ત્રસાદિ ભાવને પામ્યા નથી તે અસંવ્યવહારી અને જે છવો સૂક્ષ્મનિગોહમાંથી નીકળીને શ્રેષ્ઠ છવોને વિષે ઉપલ્પ્યા હોય તે સંવ્યવહારી. તે છવો કદીને કદી સૂક્ષ્મ નિગોહમાં જાય તે પણ સંવ્યવહારી જ કહેવાય.

છવો ત્રણ પ્રકારે—સ્ત્રી, પુરુષ ને નપુંસકવેદના ભેદવડે જાણવા તેમ જ સંયત, અસંયત ને સંયતાસંયતના ભેદથી પણ ત્રણ પ્રકારે જાણવા. વર્ગી ભવ્ય, અભવ્ય અને જાતિભવ્ય—જેમ પણ ત્રણ પ્રકારના સમજવા. તેમાં સિદ્ધિગમનને યોગ્ય તે ભવ્ય, સિદ્ધિગમનને અયોગ્ય તે અભવ્ય અને ત્રીજા જાતિએ

ભવ્ય છતાં પણ કદાપિ મોક્ષે જવાના નથી તે કહ્યું છે કે-મામ
ત્રીના અભાવથી વ્યવહારશિમા નહીં પ્રવેશ કરનારા એવા
અનતા ભવ્યજીવો છે કે જે સિદ્ધિસુખને પામવાના જ નથી

જીવો આ પ્રકારે-નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય ને દેવગતિ-
વાળા જાણવા

જીવો પાંચ પ્રકારે-એકેન્દ્રિય, બેષ્ઠદ્રિય, તેષ્ઠદ્રિય, ચૌરિદ્રિય
ને પચ્ચેદ્રિય જાણવા

જીવો છ પ્રકારે-પૃથ્વીકાય, અકાય, તેજિકાય, વાઉકાય,
વનસ્પતિકાય ને ત્રમકાયરૂપ જાણવા

જીવ સાત પ્રકારે-દૃષ્ટ, નીલ, કાપોત, તેજો, પદ્મ ને
શુકલ-એ છ લેશ્યાપરિણત અને સાતમા અવેશી એટલે ચૈદમ
અયોગી શુભકાણાવાળા જાણવા

જીવ આઠ પ્રકારે-૧ અડળ^૧, ૨ પોતળ^૨, ૩ જરાયુળ^૩, ૪
રસળ^૪, ૫ સસ્વેદળ^૫, ૬ સમૃદ્ધિમા^૬, ૭ ઉદ્ભેદળ^૭ અને ૮
ઉપપાતળ^૮ જાણવા આ આઠ પ્રકાર ત્રમ જીવોને લગતા છે
અહીં આઠ પ્રકાર આર ગતિના જીવો પર્યાપ્તા ને અપર્યાપ્તારૂપ
જાણવા (ટીકા)

૧ અડળ એટલે ઘડાથી ઉત્પન્ન થયેના પક્ષીઓ ગરોળી મત્સ્ય,
સર્પ વિગેરે, ૨ પોતળ એટલે પોતરૂપે-ઓગ્ર નિના ઉત્પન્ન થાય તે દાથી,
રાગોળ ચામાચીડીવા જીવો વિગેરે ૩ જરાયુળ-ફૂગતી ઓગ્રવાળા ગર્ભજ
ગાય બેશ, બકરી, ઘેડા વિગેરે તિર્યચ અને મનુષ્યો ૪ મન્ન-અધિ
તરમમા તથા મદિરા હાથ વિગેરેમા ઉત્પન્ન થનારા બેષ્ઠદ્રિય જીવો ૫
મસ્વેદળ-પરસેવાથી ઉત્પન્ન થતા માદુ, જૂ વિગેરે ૬ સમૃદ્ધિમા-મનુ
ષ્યના ચૈદ સ્થાન-વિગેરેમા ઉત્પન્ન થનારા અને તીડ માખી યીડી
વિગેરે, ૭ ઉદ્ભેદળ-જમીન બેદીને ઉત્પન્ન થનારા પનગીના ખજરીટ
વિગેરે ૮ ઉપપાતળ-નારકી અને દેવતા

જીવ નવ પ્રકારે-૧ પૃથ્વી, -૨. અપ્, ૩ તેઉ, ૪ વાઉ, ૫. વનસ્પતિ, ૬. બેઈદ્રિય, ૭. તેઈદ્રિય, ૮. ચૌરિદ્રિય ને ૯. પંચેદ્રિય જાણવા

જીવ દશ પ્રકારે-ઉપરના નવ પ્રકારમાં પંચેદ્રિયના સંજી, અસંજી એમ બે પ્રકાર કરવાથી દશ પ્રકાર જાણવા.

જીવ અગ્યાર પ્રકારે-સૂક્ષ્મ ને જાદર એકેદ્રિય ૨, બેઈદ્રિય, તેઈદ્રિય ને ચૌરિદ્રિય ૫, જળચર, થળચર ને ખેચર એમ ત્રણ પ્રકારના તિર્યચ પંચેદ્રિય ૮, નારકી ૯, મનુષ્ય ૧૦ ને દેવતા ૧૧ જાણવા.

જીવ બાર પ્રકારે-પૃથ્વી કહેલા પૃથ્વીકાયાદિ છકાયન. જીવો પર્યાપ્તા ને અપર્યાપ્તા એમ બાર પ્રકારે જાણવા

જીવ તેર પ્રકારે-એક સૂક્ષ્મનિગોદરૂપ અવ્યવહારી અને બાર પ્રકારે વ્યવહારી તે આ પ્રમાણે-પૃથ્વી, પાણી, તેઉ, વાઉ ને નિગોદ (વનસ્પતિ) તેના સૂક્ષ્મ ને જાદર બે બે ભેદ હોવાથી દશ, પ્રત્યેક વનસ્પતિ ૧૧ ને ત્રસ ૧૨ એમ બાર મળી કુલ તેર પ્રકારના જાણવા.

જીવ ચૌદ પ્રકારે-સૂક્ષ્મ ને જાદર એકેદ્રિય, બેઈદ્રિય, તેઈદ્રિય, ચૌરિદ્રિય અને સંજી ને અસંજી બે પ્રકારના પંચેદ્રિય -એ સાત પર્યાપ્તા ને સાત અપર્યાપ્તા મળી ચૌદ પ્રકારના જાણવા.

અથવા જીવો ચૌદ ગુણુસ્થાનકમાં વર્તતા હોવાથી જીવના ચૌદ પ્રકાર સમજવા. ૧. મિથ્યાદષ્ટિ, ૨ સાર્વાદન સમકિતદષ્ટિ, ૩ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ, ૪. અવિરતિ સમકિતદષ્ટિ, ૫. દેશવિરતિ,

૬ પ્રમત્તસયત, ૭ અપ્રમત્ત સયત, ૮ નિવૃત્તિભાદરમ પરાય
 ૯ અનિવૃત્તિભાદરમ પરાય, ૧૦ સુક્ષ્મમ પરાય, ૧૧ ઉપશાત-
 કપાય વીતરાગ છન્નમ્, ૧૨ ક્ષીણકપાય વીતરાગ છન્નમ્,
 ૧૩ સયોગી કેવળી, ૧૪ અયોગી કેવળી

આ પ્રમાણે બુદ્ધિમાનોએ સિદ્ધાંતને અનુમાટે અનેક પ્રકારે
 જીવોના લેહો કહ્યા છે

હવે એ જીવોની સંખ્યા કરીને ભવસ્થિતિ (એક ભવનું
 ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય) કહે છે —

પૃથ્વીકાયની બાવીશ હજાર વર્ષની, અપ્કાયની સાત હજાર
 વર્ષની, તેઉકાયની ત્રણ અહોરાત્રની, વાઉકાયની ત્રણ હજાર
 વર્ષની, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની દશ હજાર વર્ષની—આ સ્થિતિ
 મર્વ બાદર પર્યાંત એકે દ્વિયની ઉત્કૃષ્ટી જાણવી

હવે પર્યાંત એકદ્વિયાદિકની મ્થિતિ કહે છે —

એકદ્વિયની બાર વરસની, તેકદ્વિયની ૪૬ દિવસની અને
 ત્રિદ્વિયની છ માસની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એટલે આયુ મમજવુ

અસન્ની તિર્યચ પચે દ્વિયમા જળચરની કોડ પૂર્વની, સ્થળ
 ચરની ૮૪,૦૦૦ વર્ષની અને જેચન્ની ૭૨,૦૦૦ વર્ષના ભવસ્થિતિ
 ઉત્કૃષ્ટી છે સન્ની તિર્યચ પચે દ્વિયમા જળચરની કોડ પૂર્વની,
 સ્થળચરની ત્રણ પ યોપમની અને જેચરની પચોપમના અસ
 ખ્યાતમા ભાગની છે ગર્ભજ મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ
 પ યોપમની છે ઉપરોક્ત સર્વ જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ અત
 મુહૂર્તની છે સર્વે અપર્યાંતની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પણ અતમુ-

હૃદયની છે. સર્વે સૂક્ષ્મ ને બાહર નિગોદ પર્યાપ્તની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ પણ અતર્ક્યહૃદયની છે. દેવ અને નારકીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે અને જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે

હવે સર્વ જીવોની અવગાહના (શરીરપ્રમાણ) કહે છે:—

પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય વિના ખીજ સર્વ એકે દ્રિયની અવગાહના અંગુળના અસંખ્યાતમા લાગની છે. પ્રત્યેક વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજન સાધિક છે. બેઈદ્રિયની બાર યોજનની, તેઈદ્રિયની ત્રણ ગાઉની અને ચૌરિદ્રિયની ચાર ગાઉની છે. અસરી ને સંસરી તિર્યચ પચેદ્રિયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજનની છે સરી પચેદ્રિય મનુષ્યની ત્રણ ગાઉની છે આ બધી અવગાહના પર્યાપ્તની ઉત્કૃષ્ટી બાણવી. પર્યાપ્તની જઘન્ય અને અપર્યાપ્તની જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ બે પ્રકારની અવગાહના અંગુળના અસંખ્યાતમા લાગની છે, દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની અને નારકીની ઉત્કૃષ્ટ પાંચસો ધનુષ્યની છે. આયુ ને અવગાહના સંબંધી વિશેષ હકીકત, તથા કાયસ્થિતિ, પ્રાણ, પર્યાપ્તિ અને લેશ્યા વિગેરેની હકીકત શ્રુતસમુદ્રમાથી (અન્ય ગ્રંથોથી) બાણવી.

હવે મિથ્યાદષ્ટિ વિગેરે ચૌદ ગુણકાણાની સ્થિતિ કહે છે:—
પ્રથમ મિથ્યાદષ્ટિ ગુણકાણાની સ્થિતિ ત્રણ પ્રકારે કહી છે. ૧. અનાદિઅનંત, ૨ અનાદિસાંત અને ૩ સાદિસાંત. તેમા અલબ્યને આશ્રીને અનાદિ અનંત સ્થિતિ બાણવી અને લબ્યને આશ્રીને ખીજ ને ત્રીજી સ્થિતિ બાણવી અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિ લબ્યને પ્રથમ સમ્યક્ત્વનો લાલ થાય ત્યારે મિથ્યાત્વનો અંત થતો હોવાથી અનાદિ સાંત સમજવી અને લબ્યસમકિતી જીવ પાછો

મિથ્યાત્વે જાય અને ત્યા જઘન્ય અતર્મુદ્ધૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ દેશે
 ઊણુ અર્ધ પુદ્ગળપરાવર્ત સુધી રહીને ફરીને સમકિત પામે
 ત્યારે મિથ્યાત્વની સ્થિતિ સાદિસાત સમજવી સામ્વાદનની
 સ્થિતિ છ આવળીની છે તે ઉપશમસમકિતને વમતા અનતા
 નુળધીનો ઉદય થયે સતે મિથ્યાત્વને ન પામે ત્યાસુધીને
 માટે સમજવી અવિરતસમકિતઠષ્ટિ શુણ્ઠાણાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ
 સાધિક તેત્રીશ સાગગેપમની સમજવી દેશવિરતિ શુણ્ઠાણાની
 અને સયોગીકેવળી શુણ્ઠાણાની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશે ઊણુ કોડ
 પૂર્વની જાણવી અયોગી કેવળીની પાચ લઘુ અક્ષરના ઉચ્ચાર કાળ
 પ્રમાણુ સ્થિતિ જાણવી મિથ્ર અને પ્રમત્તાદિ સાત શુણ્ઠાણાની
 (છઠ્ઠાથી બારમા સુધીની) સ્થિતિ અતર્મુદ્ધૂર્તની જાણવી
 આ બધી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી જઘન્ય સ્થિતિ સામ્વાદનની અને
 પ્રમત્તાદિ છ શુણ્ઠાણાની એક સમયની જાણવી અયોગી કેવળી
 શુણ્ઠાણાની અજઘન્યોત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્વે કદા પ્રમાણુ જાણવી
 ચૌદમાનો જેમ બારમા શુણ્ઠસ્થાનકની સ્થિતિ પણ જઘન્ય
 અને ઉત્કૃષ્ટ સરખી જ છે બાકીના છ શુણ્ઠાણાની (મિથ્યાત્વ,
 મિથ્ર, અવિગત, દેશવિરત, ક્ષીણમોહ અને સયોગી કેવળીની)
 જઘન્ય સ્થિતિ અતર્મુદ્ધૂર્તની જાણવી

આ પ્રમાણે સમયસારપ્રવરણનો જીવતત્ત્વનિરૂપણ નામનો
 પ્રથમ અધ્યાય સપૂજ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ॥

अजीवा पंचविहा पणत्ता. तंजहा-धम्मत्थिकाए १
अधम्मत्थिकाए २ आगासत्थिकाए ३ पुग्गलत्थिकाए ४
काले ५ अ ॥ एए पंचवि जीवत्थिकाएण समं छ दब्बाइं
भण्णंति ॥ सव्वेऽवि उप्पायनासठिइसहावा ॥ कालं विणा
यएसवाहुल्लेणं अत्थिकाया ॥ पुग्गलवज्जं अरुविणो ॥ जीव-
वज्जं अचेअणा अकत्तारा अ ॥ तत्थ गइपरिणयाणं जीवपुग्ग-
लाणं गइउवट्ठंभनिमित्तं धम्मत्थिकाए । ठिइपरिणयाणं ठिइ-
उवट्ठंभहेऊ अधम्मत्थिकाए । अवगाहदायगमागासं । पूरणग-
लणधम्माणो पुग्गलां ॥ ते अ फरिसरसगंधवण्णोववेआ ॥ सद-
बंधमेअसंठाणअंधयारायवुज्जोअच्छायासुहुमत्तधूलत्तमरूवा ॥
कम्मसरीरमणभासाआणपाणसुहुदुक्खजीविअमरणोवग्गहहेऊ
नायव्वा ॥ काले वट्ठणापरिणामाइलक्खणे ॥ जीवा नाण-
दंसणलक्खणा ॥ धम्माधम्मागासाणि दव्वट्ठयाए एकिक्काणि ॥
पुग्गला अट्ठासमया जीवा य अणंता ॥ पएसट्ठयाए धम्मा-
धम्माणं एगजीवस्स य लोगागासतुल्ला असंखा पएस ॥
आगासस्स अणंता ॥ पुग्गलाणं परमाणुवज्जाणं संखिज्जा
असंखिज्जा अणंता य ॥ धम्माधम्मा कसिणे लोगे चिट्ठंति ॥
आगासं लोगे अलोगेऽवि ॥ जोइसिअगइकिरिआकए काले
माणुस्सलोगे ॥ पुग्गला जीवा य सव्वलोगे ॥ एगाइपएस-
वगाहिणो पुग्गला, लोगासंखिज्जभागाइअवगाहिणो जीवा ॥
एए चिअ धम्माइआ पंच अजीवा सपडिभेआ चउदस हवंति,

તજહા-ધમ્માધમ્માગામાણ દવ્વ ૧ દેસ ૨ પદેમ ૩ કપ્પ-
 ણાણ તિણિ તિણિ મેઆ એવ નન, દસમે કાલે, પુગ્ગલાણ
 ચ સ્વધ ૧ દેસ ૨ પદેમ ૩ પરમાણુ ૪ લક્ષણા ચત્તરો મેઆ ॥
 ॥ ૬૬ અજીવત્તનિરુવણો નામ સમયસારસ્સ ઘોમો મજ્ઞાઓ ॥૨॥

ખીલ અધ્યાય(અણ્વનિરૂપણ)નો અર્થ

અણ્વ પાત્ર પ્રકારના કહ્યા છે-૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ પુદ્ગલાસ્તિકાય અને ૫ કાળ આ પાત્રની માથે અણ્વસ્તિકાયને લેગવીએ ત્યારે છ દ્રવ્ય થાય છે તે સર્વે ઉત્પત્તિ, નાશ અને સ્થિતિસ્વભાવવાળા છે કાળ વિનાના પાત્ર દ્રવ્યો પ્રદેશોની બાહુલ્યતાથી અસ્તિકાય કહેવાય છે પુદ્ગલ મિવાયના પાત્રે અરૂપી છે અણ્વ વિનાના પાત્રે અચેતન અને અકર્તા છે તેમા ગતિપરિણત અણ્વ અને પુદ્ગલને ગતિમા ઉપદલક ધર્માસ્તિકાય છે સ્થિતિપરિણત અણ્વ પુદ્ગલને સ્થિતિમા ઉપદલક અધર્માસ્તિકાય છે, અવકાશને આપનાર આકાશાસ્તિકાય છે પૂરણ ગળણ સ્વભાવવાળા પુદ્ગલાસ્તિકાય છે તે પુદ્ગલાસ્તિકાય વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શયુગ્મ હોય છે

પુદ્ગલ શબ્દ, બધ, લેદ, સંસ્થાન, અધકાર, આતપ, ઉદોત, છાયા, મૂકમત્વ, સ્થૂળત્વના સ્વરૂપવાળું છે તેને કર્મ, શરીર, મન, ભાષા, આનંદાન (આમોર્મદાસ), યુગ, દુ બ અને અવિતમગ્નના ઉપચરહરેતુભૂત બાણુ કાળ વર્ણના અને પરિણામાદિ લક્ષણવાળો છે અણ્વ જ્ઞાન, દર્શન લક્ષણવાળો છે ધર્મ, અધર્મ ને આકાશ દ્વિઆર્થપણે એકેક છે પુદ્ગલ,

કાળના સમય અને જીવો અનંતા છે. પ્રદેશાર્થપણે ધર્મા-
ધર્મના ને એક જીવના પ્રદેશો લોકાકાશના પ્રદેશતુલ્ય અસંખ્ય
કહ્યા છે. આકાશના (લોકાલોકના) અનંતા પ્રદેશો છે.
પરમાણુ વર્ણને પુદ્ગળો (સ્કંધો) સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા ને
અનંતા પ્રદેશોના બનેલા હોય છે ધર્મ ને અધર્મ સમગ્ર
લોકમા રહેલા છે આકાશ લોક અને અલોક-બન્નેમા છે.
જ્યોતિષીની ગતિક્રિયાથી ઉત્પન્ન થતો સમય,^૧ આવળી, મુહૂર્ત
આદિ કાળ મનુષ્યલોકમા જ છે. પુદ્ગલો અને જીવો લોકમા
સર્વત્ર છે આકાશના એકાદિ પ્રદેશને અવગાહીને રહેલા
પુદ્ગલસ્કંધો હોય છે. દરેક જીવો લોકના અસંખ્યાતમા
ભાગમાં અસંખ્ય આકાશપ્રદેશોને અવગાહીને રહેલા છે એ
ધર્માધર્માદિ પાંચ પ્રકારના અજીવોના પ્રતિભેદ ચૌદ થાય છે
તે આ પ્રમાણે-ધર્માધર્મ ને આકાશના દ્રવ્ય, દેશ ને પ્રદેશની
કલ્પનાએ ત્રણ ત્રણ ભેદ હોવાથી નવ, દશમો કાળ અને
પુદ્ગલના સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ^૨ ને પરમાણુ એમ ચાર ભેદ
હોવાથી કુલ ચૌદ ભેદ થાય છે

આ પ્રમાણે અજીવતત્ત્વનિરૂપણ નામનો સમયસાર પ્રકરણનો
વીજો અધ્યાય સંપૂર્ણ ॥

૧ કેવળીની બુદ્ધિએ એકના બે વિભાગ કલ્પી ન શકાય તેવો કાળ-
વિભાગ તે સમય સમજવો. ૨. સ્કંધથી છૂટા નહીં પડેલા પરમાણુ તે
પ્રદેશ અને છૂટા પડેલા તે પરમાણુ કહેવાય છે. કેવળીની બુદ્ધિએ પણ
એકના બે વિભાગ કલ્પી ન શકાય તેને પ્રદેશ અથવા પરમાણુ ગણવો.

तृतीयोऽध्याय ॥

सुभासुभकम्मोरादाणनिदाण आमवे ॥ से बायालीमग्निहे
 पण्णते, तजहा-पच इदिआणि, चउरो कमाया, पच अव्व
 याणि, तिण्णि जोगा, पणवीस किरिआओत्ति ॥ तत्थ
 इदिआणि फरिमणार्इणि ॥ कमाया कोहादओ ॥ अव्वयाणि
 हिमार्इणि ॥ जोगा मणयणकायाण वायारा ॥ किरिआओ
 जहा-काइआ १ अहिगरणिआ २ पाओसिआ ३ पारिता-
 न्णिआ ४ पाणाइआ ५ आरभिआ ६ पारिग्गहिआ ७
 मायानत्तिया ८ मिन्डादमणत्तिया ९ अप्पच्चक्खाणकिरिआ
 १० दिट्ठिआ ११ पुट्ठिआ १२ पाडुच्चिआ १३ मामतोण्णिआ १४
 नेसात्थआ १५ माहत्थिआ १६ आणन्णिआ १७ वेआर-
 णिआ १८ अणाभोगत्तिया १९ अणवकम्बत्तिया २० पओग
 किरिआ २१ ममुदाणकिरिआ २२ पेज्जत्तिया २३ दोमत्तिया
 २४ इरियात्तिआ २५ य ॥ एव मामन्नेण परुत्तिआ आसत्ता ।
 इण्हि निसेसेण नाणात्तरणाइनिस्माए परुत्तिज्जति ॥ तजहा-नाण-
 दसणमिमया पओमनिण्हवमच्छरतरायासायणोत्तयाया नाणद-
 मणात्तरणाण आसत्ता ॥ दत्तपूआगुरुमत्तिमरागसज्जमदेससज्जम-
 पत्तटाणदयाखमावालत्तअकामनिज्जराओ सायवेअणीअस्म ॥
 दुक्खमोगतावअकदण्हपरिदेवणाणि मपरोमयत्थाणि अमा-
 यवेअणीअस्म ॥ जिणमुअसघदेवधम्मात्तण्णायउम्मग्गदेमण
 मग्गनामणाणि दसणमोहस्म ॥ कमाओदयाओ तिव्वे परि-

गामे चारित्तमोहस्स ॥ पंचिंदियवहमंसाहारवहुआरंभपरि-
 ग्गहा नेरइआउअस्स । अट्टज्झाणससहत्तगूढचित्तत्ताणि तिरि-
 आउअस्स । अप्पारंभपरिग्गहत्तमद्वअज्जवमज्झिमपरिणामा
 मणुआउअस्स । सरागसंजमदेससंजमअकामनिज्जरावालतव-
 कल्लाणमित्तसंजोगसम्मत्ताणि देवाउअस्स ॥ सरलत्तसंसार-
 भीरुत्तसाहम्मिअभत्तिखमाओ सुहनामस्स, विवरीआ असुह-
 नामस्स ॥ अरिहंतवच्छल्लार्इ वीसं आसवा तित्थगरनामस्स ॥
 मयरहिअत्तविणीअत्तगुणवंतपसंसाओ उच्चगोअस्स, विवरीआ
 नीअगोअस्स ॥ जिणपूआविग्घकरणहिंसार्इआ विग्घस्स ॥
 एए अ पइक्कम्मं पडिनिअया आसवा ठिइअणुभागबंधावि-
 क्खाए विण्णेआ । पगइपएसबंधाविक्खाए पुण अविसेसेणं
 सव्वेऽवि सव्वक्कम्माणं आसवा भवंति ॥ जओ सिद्धंते अट्ट-
 विहे सत्तविहे छव्विहे एगविहे वा बंधेभणिए, नो पुण पडि-
 निअयस्स कम्मस्स बंधे ॥ तत्थ मिच्छदिट्ठिपभिर्इणं अपमत्त-
 ताणं मीसवज्जाणं आउबंधे अट्टविहे, अन्नहा सत्तविहे ॥
 मिस्सनियट्ठिअनियट्ठिवायराणं सत्तविहे ॥ सुहुमसंपरायस्स
 मोहाउवज्जे छव्विहे ॥ उवसंतमोहार्इणं तिण्हं सायस्स च्चिअ
 बंधाओ एगविहे ॥ अजोगिकेवली अवंधगे ॥

इइ आसवतत्तनिरुवणो नाम समयसारस्स

तइओ अज्झाओ ॥ ३ ॥

હવે ત્રીજે આશ્રવ નામનો અધ્યાય કહે છે

શુભાશુભ કર્મને ગ્રહણ કરવાના કારણો તે આશ્રવ કહેવાય છે તેના બેતાળીશ લેહ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે —પાત્ર ઇદ્રિયો, આઠ કપાય, પાત્ર અવ્રત, ત્રણ યોગ ને પચવીશ ક્રિયા—એમ ૪૦ લેહ છે તેમા ઇદ્રિયો સ્પર્શે દ્રિય વિગેરે, કપાયો ક્રોધ વિગેરે, અવ્રતો હિમા વિગેરે, યોગ તે મન, વચન, કાયાનો વ્યાપાર અને પચવીશ ક્રિયા તે આ પ્રમાણે—૧ કાઈઆ, ૨ અહિ ગરણિઆ, ૩ પાચ્ચોમિઆ, ૪ પારિતાવણિઆ, ૫ પાણાઈ વાઈઆ, ૬ આન્હિઆ, ૭ પરિગ્રહિઆ, ૮ માયાવત્તિઆ, ૯ મિન્ડાદસણવત્તિઆ, ૧૦ અપચ્ચખ્ખાણકિરિઆ, ૧૧ દિક્કિઆ, ૧૨ પુક્કિઆ, ૧૩ પાડુચ્ચિઆ, ૧૪ સામતોવણિયાઈઆ, ૧૫ નેસચ્ચિઆ, ૧૬ સાહચ્ચિઆ, ૧૭ આણવણિઆ, ૧૮ વેઆ રણિઆ, ૧૯ અણ્ણાભોગવત્તિઆ, ૨૦ અણ્ણવકખવત્તિઆ, ૨૧ પચ્ચોગકિરિઆ, ૨૨ સમુદાણ્ણકિરિઆ, ૨૩ પેન્નવત્તિઆ, ૨૪ દોસવત્તિઆ ૨૫ મરિયાવહિઆ—એ રીતે સામાન્યે આશ્રવ કહ્યા.

ઉપર કહેલી પચીશ ક્રિયાના અર્થ નીચે પ્રમાણે —

- ૧ કાયિકી—કાયાને અયતનાએ પ્રવર્તવાતા ને ક્રિયા લાગે તે
- ૨ અધિન્નરણિકી—ધટ્ટી અને ખર્ગ આદિ અધિકરણે કરીને જીવોને હણવાથી ને ક્રિયા લાગે તે
- ૩ પ્રાદેયિકી—જીવ અને અજીવ ઉપર દ્રેષ કરવાથી ને ક્રિયા લાગે તે
- ૪ પારિતાપનિકી—પોતાને અને પરને પરિતાપ ઉપનવવાથી ને ક્રિયા લાગે તે

૫. પ્રાણાતિપાતિકી-એકેન્દ્રિયાદિક છયેને હણવા હણાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.
૬. આરંભિકી-ખેતી આદિક આરભ કરવા કરાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
૭. પારિશ્રાદિકી-ધનધાન્યાદિક પરિશ્રુ મેળવતાં અને તેના પર મૂર્છા રાખતાં જે ક્રિયા લાગે તે
૮. માયાપ્રત્યયિકી-કપટવડે અન્યને છેતરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.
૯. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી-જિનવચનની અશ્રદ્ધા કરવાથી તથા વિપરીત પ્રરૂપણા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
૧૦. અપ્રત્યાખ્યાનિકી-અવિરતિએ કરી પ્રત્યાખ્યાન ન કરવાથી- ન તજવાથી સર્વ વસ્તુ સંગંધી જે ક્રિયા લાગે તે.
૧૧. દષ્ટિકી-કૌતુકે કરીને અશ્વ પ્રમુખને જોવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
૧૨. સ્પૃષ્ટિકી (પૃષ્ઠિકી)-રાગાદિવડે સ્ત્રી, પુરુષ અને સુકુમાળ વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. અથવા રાગાદિકવડે પૂછવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.
૧૩. પ્રાતીત્યકી-ખીજને ઘેર હાથી, ઘોડા વિગેરે દેખી ઈર્ષ્યા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
૧૪. સામંતોપનિપાતિકી-ખોતાના અશ્વ પ્રમુખને જોવા આવેલા લોકોને પ્રશસા કરતાં સાંભળી હર્ષ ધારણ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. અથવા ઘી, તેલ વિગેરેના ભાજનો ઉઘાડા રાખવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.
૧૫. નૈસ્પૃષ્ટિકી-રાજદિકના આદેશે ચંત્રશઆદિક ઘડાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

- ૧૬ સ્વાહસ્તિકી-નોકરને કમ્બા ચોગ્ય કાર્ય અભિમાનથી પોતાને હાથે કરવાથી ક્રિયા લાગે તે
- ૧૭ આનયનિકી અથવા આજ્ઞાપનિકી-કોઈની પાસે કાંઈ વસ્તુ મગાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે અથવા જીવ અજીવને આજ્ઞા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
- ૧૮ વિહારણિકી-જીવ અજીવને વિહારણ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે અથવા કોઈના અછતા દોષ પ્રગટ કરી તેની માનપૂત્રનો નાશ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
- ૧૯ અનાલોગિકી-ઉપયોગ વિના શૂન્યપણાથી ભક્તિ, ભેમતા કે ગમનાદિક કરતા જે ક્રિયા લાગે તે
- ૨૦ અનવગ્રહપ્રત્યયિકી-આલોક પન્થોક વિરુદ્ધ કાર્ય કરવાથી અવગ્રહ વીતગગદ્યિત વિધિમા અનાદર કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
- ૨૧ પ્રાયોગિકી-મન, વચન, કાયાના અશુભ વ્યાપારથી જે ક્રિયા લાગે તે
- ૨૨ આમુહાનિકી-કોઈપણ પાપકાર્ય એવી રીતે કષ્ટ કે જેથી આઠે ભ્રમનું અમુહાયપણું અહમ્મિયાય તે
- ૨૩ પ્રેમિકી-માયા તથા વૈભવકે પગ્ને પ્રેમ ઉપગતવાથી જે ક્રિયા લાગે તે
- ૨૪ દેષિકી-ક્રોધ અને માનવી એવા ગર્વિન વચન બોલે કે જગી અન્યને દેષ ઉત્પન્ન થાય તે
- ૨૫ ઇર્ષ્યાપિદિકી-કેવળીને માત્ર હાથયોગવડે જો અમયનો બધ થાય તે ને

હવે વિશેષે જ્ઞાનાવરણીયાદિની નિશ્રાએ આશ્રવોને કહે છે:—

જ્ઞાન, દર્શનના વિષયમાં (જ્ઞાન, દર્શન, જ્ઞાની અને દર્શની પ્રત્યે) પ્રદેષ, નિનહવ (અપલાપ), મત્સર, અંતરાય, (ભાત પાણી વગેરેનો), આશાતના અને ઉપધાત કરવો તે જ્ઞાનાવરણી ને દર્શનાવરણીના આશ્રવ બાણવા (તેથી જ્ઞાનાવરણી અને દર્શનાવરણી કર્મ બધાય છે). દેવપૂજા, ગુરુભક્તિ, સરાગસંયમ, દેશ-સંયમ, પાત્રદાન, દયા, ક્ષમા, બાલતપ અને અકામ નિર્જરાથી સાતાવેદની બંધાય છે. દુઃખ, શોક, સતાપ, આક્રંદ, વધ, પરિદેવતા (અક્રસોસ) વગેરે સ્વ, પર અને ઉભયને ઉત્પન્ન કરવાથી અસાતાવેદની બંધાય છે જ્ઞાન (સામાન્ય કેવળી), શ્રુત, સધ, દેવ (તીર્થંકર) અને ધર્મ તેના અવર્ણવાદ બોલવાથી, ઉન્માર્ગની દેશના દેવાથી અને માર્ગનો નાશ કરવાથી દર્શનમોહનીય કર્મ બધાય છે. કષાયના ઉદયથી થતા અશુભ તીવ્ર પરિણામથી ચારિત્રમોહનીય કર્મ બંધાય છે. પંચેન્દ્રિયનો વધ, માસાહાર, બહુ આરંભ ને બહુ પરિગ્રહથી નારકીનું આયુષ્ય બંધાય છે. આર્તધ્યાન, સશલ્યપણું, ગૂઢ ચિત્ત વગેરેથી તિર્યંચનું આયુષ્ય બંધાય છે. અલ્પારંભપરિગ્રહ, માર્દવ, આર્જવ અને મધ્યમ પરિણામથી મનુષ્યનું આયુષ્ય બંધાય છે સરાગસંજમ, દેશસંજમ, અકામનિર્જરા, બાલતપ, કલ્યાણમિત્રનો સંયોગ અને સમ્યક્ત્વથી દેવગતિનું આયુષ્ય બંધાય છે. સરળત્વ, સસારભી-રત્વ, સાધર્મિકની ભક્તિ અને ક્ષમા વગેરેથી શુભનામકર્મ બંધાય છે. તેથી વિપરીત વર્તનવડે અશુભનામકર્મ બંધાય છે. અરિહંતવાત્સલ્યાદિ ૨૦ સ્થાનકના સેવનથી તીર્થંકરનામકર્મ બંધાય છે. મદરહિતપણાથી, વિનીતપણાથી અને

શુભવતની પ્રશસાથી ઉચ્ચગોત્ર જાધાય છે અને તેથી વિપરીત વર્તનવડે નીચગોત્ર જાધાય છે જિનપૂજાદિ કર્મ કાર્યમાં વિઘ્ન કરવાથી અને હિસાદિકથી અતરાયકર્મ જાધાય છે આ પ્રમાણે દરેક કર્મના પ્રતિનિયત આશ્રવો છે, તે સ્થિતિજાધ અને અનુભાગજાધની અપેક્ષાએ મમ જવા પ્રકૃતિજાધ અને પ્રદેશજાધની અપેક્ષાએ તો અવિ શેષપણે—સામાન્યથી સઘળા કર્મના આશ્રવો યાય છે કાગણ કે મિદ્ધાતમા અણ્વિધ, મમ્મવિધ, પદ્વિધ અને એકવિધજાધ કહેલ છે પ્રતિનિયત (પ્રત્યેક) કર્મના જાધની હકીકત જુદી કહી નથી

તેમા મિથ્યાદષ્ટિથી માડીને અપ્રમત્ત શુભકાણા મુધીના જીવો (મિથ્રને નહીં) જ્યારે આયુષ્ય જાધે ત્યારે અણ્વિધ જાધ કરે છે, અન્યથા મમ્મવિધજાધ કરે છે મિથ્ર, નિયત્રી જાદર ને અનિયત્રી જાદર શુભકાણાવાળા મમ્મવિધજાધ કરે છે સૂક્ષ્મપરાય શુભકાણે મોહનીય અને આયુર્મર્મને વણને પદ્વિધ કર્મજાધ હોય છે ઉપશાતમોહાદિ ત્રણ (૧૧-૧૨-૧૩) શુભકાણે એકવિધ (સાતાવેદનીયનો જ) જાધ હોય છે અને અયોગીકેવળી અજાધ છે

इति आध्यात्मनिरूपण नामनो समयसार प्रकरणनो
तृतीय अध्याय संपूर्ण ॥

चतुर्थोऽध्यायः ॥

मिच्छादंसणअविरइपमायकसायजोगेहिं वंधहेऊहिं जीव-
स्म कम्मपुग्गलाणं सिलेसे वंधे ॥ से चउव्विहे पणत्ते, तंजहा-
पगइवंधे १ ठिइवंधे २ अणुभागवंधे ३ पएसवंधे ४ अ ॥
तत्थ नाणावरणदंसणावरणवेयणिज्जमोहआउनामगोत्तंतरायाणं
नाणच्छायणाई जे सहावे सा पगई ॥ ठिई कम्मदलि-
अस्स कालनिअमणं तंजहा-नाणदंसणावरणवेअणिज्जंतरायाणं
उक्कोसा ठिई पत्तेअं तीसं सागरोवमकोडाकोडीओ, सत्तरी
मोहस्स, वीसं नामगोआणं, आउस्स पुण तित्तीसं सागरोव-
माणि ॥ जहन्ना ठिई वेअणीअस्स वारस मुहुत्ता, नामगोत्ताणं
अड्डइ, सेसाणं अंतोमुहुत्तं ॥ सुहासुहाणं सुरनरतिरिआउवज्जाणं
सवाणं कम्मपयडीणं जिट्ठिट्ठिई अइसंकिलेसेण वज्झइ, जहन्ना
विसोहीएत्ति ॥ अणुभागे अणुभावे विवागे रसेत्ति एगड्डा ॥
से असुहाणं पयडीणं निंव व असुहे, सुहाणं उच्छु व सुहे त्ति
पयडीणं सुहासुहाविभागे परूविज्जइ ॥

सायवेअणीअं १ । सुरनरतिरिआणं आउआई ३ ।
उच्चगोअं १ । सत्तत्तीसं नामपयडीओ ३७, तंजहा-
मणुआणं गई १, आणुपुव्वी अ २, देवाणं गई ३, आणुपुव्वी
अ ४, पंचिंदिअजाई ५, ओरालिआईणि पंच सरीराणि
१०, आइल्लाणं तिण्हं तिणिण अंगोवंगाणि १३, पढमं
संहणणं १४, पढमं संठाणं १५, सुहा वण्ण १६, गंध

१७ रम १८ कामा १९, मुहत्रिहगर्ह २०, अगुरुलङ्घ २१
 पराघाय २२ ऊमामा २३ ऽऽयु २४ ओअ २५ निम्माण-
 २६ तिस्थयराणि २७, तमदमग च ३७, एआओ मुहाओ
 चायालीस पुण्णपयडीउत्ति रुढाओ ॥

पच नाणावरणाणि ५, नर दमणावरणाणि ९, मिस्म
 मम्मत्ताण वधाभायाओ छवीममेए मोह २६, पच जतरा
 याणि ५, एआओ पणयालीस ४५ घाडचउषपयटीओ ।
 अमायवेअणीअ १ । नेरडआउअ १ । नीअगोअ १ ।
 चउतीस नामपयडीओ, तनहा-तिरिआण गर्ह १, आणुपुष्ठी
 अ २, नेरडआण गर्ह ३, आणुपुष्ठी अ ४, एगिडिआईओ
 चउरो जाडओ ८, पढमजजाणि पच सहणणाणि १३,
 पच सठाणाणि अ १८, अमुहा वण्णगघरफामा २२,
 अमुहत्रिहगर्ह २३, उयघाय २४, वाररदमग च ३४ ।
 एव मवणेण अमुहाओ चामीई पायपयडिउत्ति भण्णति ॥

निनुत्तुपमहाण गहने रम एरुट्टाणिण, मे गिअ दूतिचउ
 भागवमाणे उट्टिण एवभागावनेन दूट्टाणिआईण होइ, एवा
 उयमा पयडिरमम्म भणिआ ॥ पवयभूमिवालुयाचत्तरदातुएदि
 वयाणदि अमुहाण जहावम चउतिदुइएट्टाणिण रम यज्जइ ।
 गुहाण तु वालुयाचत्तरदातुएदि चउट्टाणिण भूमिगहातुएदि
 तिट्टाणिण, पवयवेदातुएदि दूट्टाणिण, एरुट्टाणिण न थि ॥ चउ
 सज्जपपचागायपुवअमदमुपओदिमणनाणचक्खुअपस्सुओ-

हिदंसणावरणरूवाओ सत्तरसपयडीओ इगदुतिचउट्टाणिअर-
 साओ, सेसाओ सुहाओ असुहाओ अ दुतिचउट्टाणिअरसाओ
 निदिट्ठाओ ॥ संकिलेसेणं असुहाणं पयडीणं तिवे रसे भवइ,
 विसोहीए मंदे । सुहाणं पुण विसोहीए तिवे, संकिलेसेणं
 मंदेत्ति ॥ पएसा कम्मवग्गणादलिअसरूवा ॥ इह खलु जीवे
 निअसव्वपएसेहिं अभवाणंतगुणपएसनिप्फन्ने सव्वजीवाणंतगुण-
 रसच्छेओववेए एगपएसोगाढे अभवाणंतगुणे कम्मवग्गणाखंधे
 पइसमयं गिण्हेइ ॥ गिण्हित्ता तम्मज्झाओ थोवं दलिअं
 आउस्स, तओ विसेसाहिअं परोप्परं तुल्लं नामगोत्ताणं, तओ
 विसेसाहिअं परोप्परं तुल्लं नाणावरणदंसणावरणंतरायाणं,
 तओ विसेसाहियं मोहस्स, तओ विसेसाहिअं वेअणीअस्स
 विभएत्ता निअपएसेसु खीरनीरनाएणं अगिलोहपिंडनाएणं
 वा संबंधेइ ॥ एसा कम्मदलिअस्स अट्ठभागकप्पणा अट्ठवि-
 हबंधगेसु । सत्तविहाइबंधगेसु सत्तभागाइकप्पणा कायद्या ॥
 पयडिपएसबंधाणं जोगा हेऊ । ठिइअणुभागबंधाणं कसाया ॥
 पुट्ठ १ बद्ध २ निधत्त ३ निकाइअ ४ भेअभिन्ने वा
 चउट्ठिहे बंधे ॥

इइ बंधतत्तनिरूवणो नाम समयसारस्स

चउत्थो अज्झाओ ॥ ४ ॥

હવે બધા નામનો ચોયો અ-ચાય કહે છે—

મિથ્યાદર્શન, અવિગતિ, પ્રમાદ, કપાય અને યોગ-એ પાચ મૂળબધેતુવડે છવ અને કર્મપુદ્ગલનો જે મબધ તેને બધ કહે છે તે બધ ચાર પ્રકારે કહ્યો છે ૧ પ્રકૃતિબધ, ૨ મિથિતિબધ, ૩ અનુભાગબધ ને ૪ પ્રદેશબધ તેમા જ્ઞાનાવગ્ન, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહ, આયુ, નામ, ગોત્ર ને અતગાય-એ નામના આઠ પ્રકારના કર્મોનો જ્ઞાનને આલેછાદન ક-વા વિગેરે જે સ્વભાવ તે પ્રકૃતિબધ ગણવા.

કર્મના દળતુ કાળનિયમન તે મિથિતિબધ ગણવો તે આ પ્રમાણે-નાનાવણી, દરનાવણી, વેદની ને અતગાય એ ચાર કર્મ ઠી પ્રત્યેકની ઉત્કૃષ્ટ મિથિ ત્રીશ કોડકોડ આગનાપમની, મોહનીકર્મની સીતે કોડકોડ મા રોપમની, નામ ને ગોત્ર કર્મની વીશ કોડકોડ આગરોપમની અને આયુકર્મની તેત્રીશ મા રોપમની ઉત્કૃષ્ટ મિથિ બણવી જ્યથમિથિ વેદનીયકર્મની માત્ર મુદ્દર્ત ઠી, નામ ને ગોત્રકર્મની આઠ મુદ્દર્તની અને જાડીના ૫ થ કર્મની અતમુદ્દર્તનો બણવી દેવ, મનુષ્ય ને નિધ ચના આયુ વિના જાડીની ગુનાશ્રુભ કર્મપ્રકૃતિઓ ઠી જ્યેષ્ઠ મિથિ અયત સમ્પ્રેક્ષે બધાય છે અને જ્યન્યમિથિ અત્યત વિશુદ્ધિજે બધાય છે

અનુભાવ, અનુભાવ, વિપાક ને ન્ત એ જોમય ગ્રંથો છે તે ૧૨ અશ્રુભ પ્રકૃતિનો લોગડાના ન્ત જેવો (૪૬) અશ્રુભ નાય છે ગુભ પ્રકૃતિનો ચેરડીના ન્ત જેવો ગુભ (મિદ) દોષ ૧ આ પ્રમાણે કર્મ પ્રકૃતિઓનો ગુનાશ્રુભ-અનો વિનાન મનો છે

હવે જેના ત્રીશ ગુભ પ્રકૃતિઓ જે પુણ્યપ્રકૃતિપણે ૨૮ છે તેના નામ કહે છે — ૧ આત્મવેદનીય, ૨-૩-૪ દેવ, ૫ ને નિધ અનુ આયુ ૫ ઉચ્ચ-૧૨ અને ૨૭ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ

તે આ પ્રમાણે:—૧ મનુષ્યગતિ, ૨ મનુષ્યાનુપૂર્વી, ૩. દેવગતિ, ૪. દેવાનુપૂર્વી, ૫. પંચેન્દ્રિય જાતિ, ૬ થી ૧૦. ઔદારિકાદિ પાચે શરીર (ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ્ય ને કાર્મણ) ૧૧-૧૩ પ્રથમનાં ત્રણ શરીરનાં અંગોપાંગ, ૧૪. પ્રથમ સંઘયણ (વજ્રકપલનારાય) ૧૫. પ્રથમ સંસ્થાન (સમચતુરસ), ૧૬-૧૯ શુભ વર્ણ, ગંધ, રસ ને સ્પર્શ, ૨૦. શુભ વિહાયોગતિ, ૨૧. અશુભલક્ષ્ય, ૨૨ પરાઘાત, ૨૩ ઉચ્છ્વાસ, ૨૪. આતપ, ૨૫. ઉદ્યોત, ૨૬ નિર્માણ અને ૨૭. તીર્થંકરનામકર્મ તથા ૨૮-૩૭ ત્રસાદિદશક (ત્રસ, ણાદર, પર્યાપ્ત, પ્રત્યેક, સ્થિર, શુભ, સુભગ, સુસ્વર, આદેય ને યશકીર્તિ) આ ૩૭ મેળવનાં ૪૨

હવે અશુભ પ્રકૃતિ કે જે પાપપ્રકૃતિપણે ઓળખાય છે તે ૮૨ છે તેનાં નામ આ પ્રમાણે—પાંચ જ્ઞાનાવરણી, નવ દર્શનાવરણી, મિશ્રમોહની ને સમકિતમોહનીનો ગંધ થતો ન હોવાથી મોહની કર્મની ૨૬, પાંચ અંતરાય—એ ૪૫ પ્રકૃતિઓ ચાર ઘાતીકર્મની અને ૧ અસાતાવેદની, ૧ નીચગોત્ર ૧ નારકીનું આયુ અને ૩૪ નામકર્મની એમ ૩૭ ચાર અઘાતીકર્મની કુલ ૮૨ સમજવી. નામકર્મની ૩૪ આ પ્રમાણે:—તિર્થંચ ગતિ ૧, તિર્થંચ આનુપૂર્વી ૨, નારકીની ગતિ ૩, નારકીની આનુપૂર્વી ૪, એકેન્દ્રિયાદિ ચાર જાત ૮, પ્રથમ વર્ણને પાંચ સંઘયણ ૧૩, પહેલા વિનાના પાંચ સંસ્થાન ૧૮, અશુભ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ ૨૨, અશુભ વિહાયોગતિ ૨૩, ઉપઘાત ૨૪ અને સ્થાવરદશક (સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, અશુભ, દુર્ભગ, અસ્થિર, દુઃસ્વર, અનાદેય અને અયશકીર્તિ) મળી ૩૪, એમ કુલ ૮૨.

હવે રસગંધની હકીકત કહે છે. નિળ અને ધ્રુવ વિગેરેનો સહજ રસ એકઠાણીઓ સમજવો અને તેનો ણીજો, ત્રીજો અને ચોથો લાગ કઠીને ઓછો કરવાથી જે લાગ અવશેષ રહે તેને

બેઠાણીયો, ત્રણઠાણીયો અને ચઉઠાણીયો જાણવો સ્વાભાવિક રમ એકઠાણીયો હોય તેને ઠઠીને અર્ધ રાખવો તે બેઠાણીયો, ત્રીજો ભાગ રોય રહે તે ત્રણઠાણીયો અને ચાર ભાગમાથી ત્રણ ભાગ જતા બાકી એક ભાગ રોય રહે તે ચોઠાણીયો સમજવો. ભેગકે — ચોર, બાશેર, બોચેર ને ૬ પૈમાભાગ અને પાશેર

આ ઉપમા પ્રકૃતિના રસની જાણવી પર્વત, ભૂમિ, વાલુકા અને જળદેખા સમાન અશુભ કપાયવટે ઠરીને અનુક્રમે ચઉ ઠાણીયો, ત્રણઠાણીયો, બેઠાણીયો અને એકઠાણીયો રસ બધાય છે શુભ કર્મનો વાળુકા અને જળદેખા સમાન કપાયવટે ચઉ ઠાણીયો, ભૂમિદેખા સમાન કપાયવટે ત્રણઠાણીયો અને પર્વતદેખા સમાન કપાયવટે બેઠાણીયો રસ બધાય છે શુભપ્રકૃતિનો એકઠાણીયો રસ હોતો નથી

શાગ મલવવન, પાચ અતગાય, પુન્ડ્રીક, મનિ, શુન, અવધિ અને મન પર્યવ-જ્ઞાનાવન્જ, વમ્, અચમ્ અને અવધિ ર્થનાવ નુ એ મત્તર પ્રકૃતિનો એક, બે, ત્રણ અને ચારઠાણીયો રસ હોય છે, અને બાકી ૧૧ શુભ અને અશુભ પ્રકૃતિનો બે, ત્રણ અને ચારઠાણીયો રસ હોય છે નહિસેયવટે અશુભ પ્રકૃતિનો નીચ રસ બધાય છે અને વિશુદ્ધિવટે મદરસ બધાય છે શુભ પ્રકૃતિનો વિશુદ્ધિવટે નીચ અને મહાસેયવટે મદ રસ બધાય છે

પ્રદેશ એટલે કર્મવર્જનાના દગિયા સમજવા અર્ધિયા જગ નિર્મલ પોતાના સ્વ આ પ્રદેશવટે ઠરીને અભવ્યથી અનતજુલા પ્રદેશથી નિષ્પન્ન થયેલા અને સ્વ જગથી અનત જુલા રત્નપુત્રાના, આ માના એકે અભિષ્ઠ પ્રદેશવત્તાદ નેવા અભવ્યથી અનતજુલ કર્મવર્જનાના રમને પ્રતિસમયે મદજુ રહે છે મદજુ ઠરીને તેમાથી યોગ દગિયા આયુર્મરૂપ અને તે દગ વિરોધાધિક પદ્મ પદ્મપર જુલ પ્રદેશો નામ અને

ગોત્રકર્મરૂપે, તે કરતાં વિશેષાધિક પરંતુ પરસ્પર તુલ્ય જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયકર્મરૂપે, તે કરતાં વિશેષાધિક મોહનીય કર્મરૂપે અને તે કરતાં વિશેષાધિક વેદનીય કર્મરૂપે આપીને-વહેંચીને-પરિણુમાવીને પોતાના આત્મપ્રદેશને વિષે ક્ષીરનીરના ન્યાયે અથવા અગ્નિ અને લોહપિંડના ન્યાયે સંબંધવાળા કરે છે. આ કર્મદલિકની આઠ લાગની કલ્પના જ્યારે જીવ અષ્ટવિધ બંધક હોય ત્યારે સમજવી. સપ્તવિધ બંધક હોય ત્યારે સાત લાગની કલ્પના કરવી. (અઠ્ઠવિધ બંધક હોય ત્યારે ચાર લાગની કલ્પના કરવી અને એકવિધ બંધક હોય ત્યારે જેટલી કર્મવર્ગણા ગ્રહણ કરે તે બધી સાતાવેદનીયરૂપે પરિણુમે એમ સમજવું.)

પ્રકૃતિ અને પ્રદેશબંધના હેતુ યોગ છે, તથા સ્થિતિબંધ અને અનુભાગબંધના હેતુ કષાય છે, અર્થાત્ યોગવડે પ્રકૃતિ-બંધ અને પ્રદેશબંધ કરે છે તથા કષાયવડે સ્થિતિબંધ અને અનુભાગબંધ કરે છે

રૂપૃષ્ઠ, બદ્ધ, નિધત્ત અને નિકાચિત એવા ચાર લેહથી ચાર પ્રકારનો પણ બંધ કહ્યો છે. સાધારણપણે બાંધેલ કર્મ તે રૂપૃષ્ઠ-મિચ્છાદુષ્કલ આપવાથી છૂટી શકે તે. તેથી તીવ્ર અધ્યવસાયે બાંધેલ કર્મ તે બદ્ધ-પશ્ચાત્તાપ વિગેરે કરવાથી-આલોચણ લેવા વિગેરેથી છૂટે તે તેથી તીવ્રતર અધ્યવસાયે બાંધેલ કર્મ તે નિધત્ત-શુરુએ કહ્યા પ્રમાણે તપસ્યા વિગેરે કરવાથી મહાપ્રયાસે છૂટે તે. અને પ્રાયે જે કર્મનો વિપાક મહાદુઃખરૂપ ભોગવવો જ પડે તે નિકાચિત કર્મ જાણવું. (અન્યત્ર છૂટી સોય, દોરે બાંધેલી હોય, કાટ બાંધીને મળી ગયેલી સોય ને તપાવી ટીપીને લોહરૂપ કરી નાખેલી સોયનું દૃષ્ટાંત આપેલ છે.)

इति बंधतत्त्वनिरूपण नाम्नो समयसारनो चोथो अध्याय संपूर्ण ॥

પચમોઽધ્યાય*

આમગાળ નિરોધે સગરે પળ્લત્તે ॥ સે અ સમિઙ્ગુત્તિપરી-
મહજ્ઞધમ્મભાવણાચરિત્તેહિં કમ્મપુગ્ગલાદાણસવરણાઓ મત્તા-
વન્નવિહ મગ્ગ ॥ તત્ત્વ ફરિયાઈઓ સમિઙ્ગો પચ ॥ જોગનિગ્ગ-
હરૂગાઓ ગુત્તીઓ તિણ્ણિ ॥ સુહાઈઆ પરીસહા વાગીસ ॥
સ્વતિપ્પમુહે દસવિહે જ્ઞધમ્મે ॥ અણિચ્ચયાઙ્ગાઓ દુગાલસ
ભાવણાઓ ॥ સામાઙ્ગાઈ પચ ચારિત્તાઙ્ગ ॥

इह सगरतत्तनिरुवणो नाम समयसारस्स पचमो अज्झाओ ॥ ५ ॥

હવે સવરતત્ત્વ નામનો પાચમો અધ્યાય કહે છે—

આશ્રવના નિરોધને મવર કહ્યો છે મમિતિ ૫, શુભિ ૩,
પરિપ્પ ૨૨, ચત્તિધર્મ ૧૦, ભાવના ૧૨ અને ચારિત્ર ૫ વડે
કર્મપુદ્ગલોના અદ્વણનો મવર (નિરોધ) થતો હોવાથી
સવર તત્ત્વના ૫૭ લેહ ધાય છે તેમા ધર્માસમિતિ વિગેરે પાચ
સમિતિ, ત્રણ યોગના નિગ્ગહપ ત્રણ શુભિ, લુધાદિક બાવીશ
પરિપ્પ, ક્ષાતિ પ્રમુખ દશ પ્રકારનો ચત્તિધર્મ, અનિત્યના
વિગેરે બાર પ્રકારની ભાવના અને મામાયિકાદિ પાચ પ્રમાણુ
ચારિત્ર એમ કુલ ૫૭ લેહ સમજવા તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે —

૧ ધર્માસમિતિ, ૨ ભાવાસમિતિ, ૩ એપણાસમિતિ, ૪
અઘાનભ ઉમત્તનિણ્ણેપણાસમિતિ, ૫ પારિધાપનિકામમિતિ-એ
પાચ મમિતિ ૧ મનશુભિ, ૨ વચનશુભિ, ૩ કાયશુભિ-
એ ત્રણ શુભિ ૧ લુધા, ૨ પિપામા (તૃપા), ૩ શીત, ૪
ઉષ્ણ, ૫ દશ, ૬ અવેલ, ૭ અરતિ, ૮ સ્ત્રી, ૯ ચર્મા, ૧૦

નિષદા, ૧૧. શય્યા, ૧૨. આક્રોશ, ૧૩. વધ, ૧૪. યાચના, ૧૫. અલાલ, ૧૬ રોગ, ૧૭. તૃણસ્પર્શ, ૧૮. મળ, ૧૯ સત્કાર, ૨૦. પ્રજ્ઞા, ૨૧. અજ્ઞાન, ૨૨. સમકિત-આ બાવીશ પરિષદ દશ પ્રકારનો યતિધર્મ-ક્ષમા, આર્જવ, માર્દવ, મુક્તિ (નિર્દોષતા), તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ (અદત્ત-યાગ), અક્રિયન ને બ્રહ્મચર્ય. બાર ભાવના આ પ્રમાણે-૧. અનિત્ય, ૨ અશરણ, ૩. સંસાર, ૪. એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અશુચિ, ૭ આશ્રવ, ૮. સંવર, ૯. નિર્જરા, ૧૦ લોકસ્વભાવ, ૧૧ બોધિદુર્લભ અને ૧૨ ધર્મભાવના. પાત્ર પ્રકારના ચારિત્ર-૧. સામાયિક, ૨ છેદોપ-સ્થાપનીય, ૩. પરિહારવિશુદ્ધિ, ૪. સૂક્ષ્મસંપરાય ને ૫, યથા-ખ્યાત એમ ૫-૩-૨૨-૧૦-૧૨-૫ કુલ ૫૭ લેહ સંવરના બાળુવા.

इति संवरतत्त्वनिरूपण नामनो समयसारनो पांचमो
अध्याय संपूर्ण ॥

પષ્ટોઽધ્યાયઃ

अणुभूअरसाणं कम्मपुग्गलाणं परिसडणं निज्जरा ॥ सा
दुविहा पणत्ता, सकामा अकामा य ॥ तत्थ अकामा सब-
जीवाणं ॥ तथाहि-एगिदिआइआ तिरिआ जहासंभवं छेअ-
भेयसीउण्हवासजलग्गिछुहापिवासाकसंकुसाईहिं, नारगा तिवि-
हाए वेअणाए, मणुआ छुहापिवासावाहिदालिदचारगनिरो-
हाइणा, देवा पराभिओगकिब्बिसिअत्ताइणा असायवेअणीअं
कम्ममणुभविउं परिसाडित्ति त्ति तेसिं अकामनिज्जरा ॥ सकाम-
निज्जरा पुण निज्जराहिलासीणं अणसण १ ओमोअरिआ २

મિક્ત્રાયરિઆ ૩ રમચ્ચાય ૪ કાયકિલેમ ૫ પડિસલી-
ળયા ૬ મેઝ છવિહ ગાહિર, પાયચ્ચિત્ત ૧ વિળય ૨
વેઆપ્ચે ૩ મજ્ઝાય ૪ જ્ઞાણ ૫ તિડસ્મગ્ગ ૬ મેઝ છવિહ-
મન્નમતર ચ તપ તપ્પેતાણ ॥

॥ इह निज्जरानत्तनिरूपणो नाम समयसारस्स छट्ठो मज्झिमो ।६।

હવે નિર્જરાતત્ત્વ નામનો છઠ્ઠો અધ્યાય કહે છે:—

અનુભૂત રમવાળા (જેનું ક્ષણ લોગવાઇ ગયું છે એવા)
કર્મપુદ્ગલોનું જે પગિશાટન (આત્માથી છૂટા પડવું) તેને
નિર્જરા કહી છે તેના ૧અકામા અને ૨અકામા એમ બે પ્રકાર
કહ્યા છે અકામ નિર્જગ મર્વ છવોને હોય છે તે આ પ્રમાણે—
એકે દ્રિયાદિક તિર્યં એને યથામભવ ડેદન, લેદન, શીત, ઉષ્ણ,
વર્ષા, જળ, અગ્નિ, કુષ્ઠા, તૃષ્ણા, કસ (ચાબુક) અને અકુશ
કલ્યાદિ વડે, નાગક્રીને ત્રણ પ્રકારની (ક્ષેત્ર મળધી, પરમાધામી
મળધી અને અન્યોન્યકૃત એવી) વેદનાવડે, મનુષ્યને લુધા,
પિપાસા, વ્યાધિ, દાન્તિ અને ચારકનિષેધ (કેદખાનામાં
પડવું) વિગેરેથી અને દેવોને પરની મેવા અને કિન્નિપિકતા
વિગેરેથી અમાતાવેદની કર્મ અનુભવાય છે, અને તેથી તેનો
(કર્મનો) પગિશાટ થાય છે, તેને અકામનિર્જગ મમજવી

મકામનિર્જરા નિર્જગના અભિલાષી છવોને અનશન ૧,
જિનાદગી ૨, ષિક્ષાચર્યા ૩, ગમત્યાગ ૪, કાયખલેશ ૫ અને

-
- ૧ ઇચ્છાપૂર્વક બા પ્રમ ના તપવડ જે થાય તે મમમ નિર્જગ
૨ ઇન્દ્રિય વગર કષ્ટાદિ મદન કલ્યાવડ જે થાય તે અમમ નિર્જગ ।
૩ અન્યત્ર આને જતિમક્ષેપ તપ કહ્યો છે

પ્રતિસંત્રીનતા ૬-એમ છ પ્રકારના બાહ્ય તથા પ્રાયશ્ચિત્ત ૧, વિનય ૨, વૈયાવૃત્ત્ય ૩, સ્વાધ્યાય ૪, ધ્યાન ૫ અને કાયોત્સર્ગ ૬-એમ છ પ્રકારના અભ્યંતર કુલ બાર પ્રકારનો તપ તપવાવડે થાય છે. તે તપોતું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે—

ઉપવાસ, છટ્ટ, અકૃમાદિ તપ કરવો તે અનશન ૧, આહાર કરતા ઓછું ખાવું તે ઊનોદરી ૨. સર્વ વસ્તુનો સંત્રેપ કરવો, ઓછી વાપરવી, ઔદ નિયમ ધારવા તે વૃત્તિસંત્રેપ ૩, છ વિગયમાર્થી એક, બે કે તેથી વધારે વિગયનો દરરોજ ત્યાગ કરવો તે રસ્ત્યાગ ૪. લોચ કરાવવો, ઊઘાડે પગે ચાલવું વિગેરે કાયાને કષ્ટ આપવું તે કાયકલેશ ૫ અને અંગોપાંગને જેમ બને તેમ સંકોચીને રાખવા તે સહીનતા ૬-આ છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ સમજવો.

કોઈ પણ પ્રકારનો નાનો ચા મોટો દોષ લાગ્યો હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત શુરુ પાસે હોવું તે પ્રાયશ્ચિત્ત તપ ૧, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનો ને ઉપચારથી શુરુ આદિનો વિનય કરવો તે વિનય તપ ૨, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિગેરેની વૈયાવૃત્ત્ય કરવી-એવાસક્તિ કરવી તે વૈયાવૃત્ત્ય તપ ૩, વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા ને ધર્મકથા-એ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરવો તે સ્વાધ્યાય તપ ૪, શુભ ધ્યાન ધ્યાવું તે ધ્યાન તપ ૫ અને કર્મક્ષય નિમિત્તે દશ, વીશ વિગેરે લોગસ્ત્રનો કાયોત્સર્ગ કરવો તે કાયોત્સર્ગ તપ ૬-આ છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ-કુલ બાર પ્રકારનો તપ કરવાવડે સકામ નિર્જરા થાય છે. નિકાચિત કર્મ પણ તપવડે અપી જાય છે.

इति निर्जरातत्त्वनिरूपण नामनो समयसारप्रकरणो
उद्धो अध्याय संपूर्ण ॥

મત્તમોઽધ્યાય

પાડચતુક્કલ્પણ ઉપ્પન્નકેવલનાણદમણસ્મ કમિણક
 મ્મસ્સવ્વે મોક્ષે પ્પણ્ણત્તે ॥ સ્વીણકમ્માણો અગરરવામાનાઓ
 નાહો ગચ્છતિ ॥ જોગપઓગામાનાઓ ન તિરિઅ ગચ્છતિ ॥
 નિસ્સગત્તાઓ ગયલેવાલાડફલ વ, વધન્દેદાઓ દરડફલ
 ન, પુવ્વપઓગાઓ વણુપિમુક્કડસુ વ, તહાગડપરિણામાઓ ધૂમ
 વ ડહ્મ ગચ્છતિ ॥ લોગતે અ ચિટ્ઠતિ ॥ ધમ્મત્થિકાયામા-
 વેણ ન પરઓ ગઈ ॥ તત્થ ય મામય નિરુપમ મહાવજ
 મુસ્સવ અણુદ્ધવતિ ॥ સુરામુરનરાણ મવ્વદ્ધાર્પિંડિઆહ મોક્ષવાહ
 જન્માણતમાગે ન મવતિ ॥ તે અ સિદ્ધા સતપપરૂપણાઈર્હિ
 નવર્હિ અણુઓગદારેર્હિ પરૂપિઅવા ॥

॥ ૪ ॥ મોક્ષવત્તનિરુપણો નામ સમયસારસ્સ મત્તમો અબ્બાઓ ॥ ૭ ॥

હવે મોક્ષતત્ત્વ નામનો સાતમો અધ્યાય કહે છે—

આ ધાતિર્મના ક્ષયવડે કરીને ઉત્પન્ન વયુ છે કેવળજ્ઞાન
 અને કનગદશ ન જેને એવા છોડેને મર્વ કર્મના ક્ષયથી જે
 પ્રાપ્ત વાય તેને મોક્ષ કહે છે મરણા કર્મોનો નાશ થવાથી
 જૌન્વનો અભાવ થવાને લીધે તે છોડે નીચે જતા નથી અને
 યોગપ્રયોગનો અભાવ થવાથી તિર્ઠા જતા નથી, પણ ગતવેપ
 વાળા અલાણુ(તુળડા)ની જેમ નિ સગપણાથી, એર ડક્કળનો જેમ
 બધનો છેદ થવાથી, ધનુષથી છૂટેલા બાણની જેમ પૂર્વ પ્રયોગથી
 અને ધૂમ્રની જેમ તવાપ્રગ્વનો ગતિપરિણામથી ઉર્ધ્વગમન કહે
 છે અને લોખતે રધને ગહે છે અવોકમા ધર્માન્તિકાયનો અભાવ
 હોવાથી આગળ ગતિ થતી નથી ત્યાં શાશ્વત, નિરુપમ અને સ્વા-

ભાવિક સુખ અનુભવે છે. સુર, અસુર અને મનુષ્યોના સર્વકાળના સુખને એકત્ર કરીએ તો પણ સિદ્ધતા સુખને અનંતમે ભાગે પણ થતું નથી, તે સિદ્ધોની સંતપદ પ્રરૂપણાદિ નવ અનુયોગદ્વારવડે કરીને પ્રરૂપણા કરવી તે નવ દારતું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

૧ સત્પદપ્રરૂપણા, ૨. દ્રવ્યપ્રમાણ, ૩. ક્ષેત્ર, ૪. સ્પર્શના, ૫ કાળ, ૬. અંતર, ૭. ભાગ, ૮ ભાવ ને ૯ અલ્પબહુત્વ.

૧. પ્રથમ સત્પદદ્વારનો વિચાર કરતાં મોક્ષપદ છતુ છે, વિદ્યમાન છે, અછતુ કે કાલ્પનિક નથી. ૨ દ્રવ્યપ્રમાણનો વિચાર કરતા સિદ્ધતા જીવો અનંતા છે. ૩. ક્ષેત્ર સખધી વિચાર કરતાં એક સિદ્ધની તેમજ સર્વ સિદ્ધોની અવગાહના લોકના અસંખ્યાતમા ભાગના ક્ષેત્રની છે. ૪ સ્પર્શના અવગાહના કરતા અધિક છે, કારણ કે સિદ્ધ સર્વ જાણના આકાશપ્રદેશને ફરસીને રહેલા છે. ૫ કાળ એટલે સ્થિતિ. એક સિદ્ધ આશ્રયી સાદિઅનંત છે અને સર્વ સિદ્ધ આશ્રયી અનાદિઅનંત છે. ૬. અંતર છે જ નહીં એટલે કે એક વાર સિદ્ધ થયા પછી ફરીને તેને સસારમાં આવીને સિદ્ધ થવાનું જ નથી તેથી અંતર નથી. ૭. ભાગનો વિચાર કરતાં સર્વ જીવોના અનંતમે ભાગે છે. ૮ ભાવ ક્ષાયિક ને પારિણામિક બે છે, ક્ષાયિક ભાવે જ્ઞાન દર્શનાદિ છે અને પારિણામિક ભાવે જીવત્વ છે. ૯ અલ્પબહુત્વનો વિચાર કરતાં ત્રણ વેદ આશ્રી સર્વથી થોડા નપુસંકલિંગે સિદ્ધ થયા છે ને તેથી સખ્યાતગુણા સ્ત્રીલિંગે સિદ્ધ થયા છે ને તેથી સંખ્યાત-ગુણા પુરુષલિંગે સિદ્ધ થયા છે. આ પ્રમાણે નવ દ્વાર સમજવા

એક સમયે ઉત્કૃષ્ટ કેટલા સિદ્ધે ? તેની સંખ્યા

૧-૨-૩ નરકના નીકળ્યા ૧૦-૧૦
એથી નરકના નીકળ્યા ૪

પૃથ્વીકાય-અપકાયના નીકળ્યા ૪-૪
વનસ્પતિકાયના નીકળ્યા ૬

ગર્હજ તિર્થ ચ પચે દ્રિયના		જવ ય અનગાહનાનાળા	૪
શ્રી કે પુરુષ જાતિના નીખ્યા	૧૦-૧૦	મધ્યમ અનગાહનાનાળા	૧૦૮
મનુષ્ય પુરુષના નીખ્યા	૧૦	મમુદ્રમા	૨
મનુષ્ય સ્ત્રીના નીકળ્યા	૨૦	નદી પ્રમુખ ગેષ જળમા	૩
ભરનપતિ દેવના નીકળ્યા	૧૦	તીર્થ પ્રવર્તી પછી	૧૦૮
ભરનપતિ દેવીના નીખ્યા	૫	અતીર્થમા(તીર્થપ્રવર્ત્યાઅગાઉ)	૧૦
વ્યતગ્દેવના નીખ્યા	૧૦	તીર્થ કુ	૨૦
વ્યતગ્દેવીના નીખ્યા	૫	અતીર્થ કુ	૧૦૮
જ્યોતિષી દેવના નીકળ્યા	૧૦	રત્ય મુદ્ધ	૪
જ્યોતિષી દેવીના નીખ્યા	૫	પ્રત્યેશુદ્ધ	૧૦
રૈમાનિ દેવના નીખ્યા	૧૦૮	શુદ્ધ મોષિન	૧૦૮
રૈમાનિ દેવીના નીકળ્યા	૨૦	એ- મિદ્ધ એ- મમરે	૧
અહો નીકળ્યા એટલે તેમાથી		અને મિદ્ધ એ સમયે	૧૦૮
નીખ્યાતે મનુષ્ય થયેના સમજના		રેષ વિજામાથી	૨૦-૨૦
મનિ ગે (મુનિવેરે)	૧૦૮	ભદ્રશાળ નંન ને મોમનમ	
અન્યનિ ગે	૧૦	નનથા	૪-૪
ગૃહીનિ ગે	૪	પાકુ રનમાથી	૪
સ્ત્રીનિ ગે	૨૦	અર્ધભૂમિ રેમાથી-અપ	
પુરુષનિ ગે	૧૦૮	દ શુરકે આવેના તે	૧૦
નપુઅનિ ગે	૧૦	રર્ધભૂમિ રકમાથી	૧૦૮
ગર્હજો મા	૪	૧૦૫ આગમા અરદ્ધશુધી	૧૦
અધોતોમા (કુમડી વિજા		ત્રીજા ચોથા આગમા	૧૦૮
હોનાથી)	૨૦	ઉત્તરપિણી અરસપિણીમા	૧૦૮
નિર્ગતોમા	૧૦૮	નોત્તરપિણી નોઅરમપિણીમા	
ઉત્કૃષ્ટ અનગાહનાનાળા	૨	(મહાનિર્દમા)	૧૦૮

નિ મોક્ષતત્ત્વનિરૂપણ નામનો સમયસારપ્રકરણનો
સાતમો અધ્યાય સપૂર્ણ ॥

अष्टमोऽध्यायः ॥

एआणि सत्त तत्ताणि वंथंतव्भूआणं पुण्णपावाणं विभि-
 न्नत्तविवक्खाए नवावि भणंति ॥ संखेवेणं वित्थरेण वा
 तेसिं अववोहे सम्मन्नाणं ॥ तं च आभिणित्रोहिअ १ सुअ २
 ओहि ३ मणपज्जव ४ केवलनाण ५-भेएहि पंचहा नायवं ॥
 तेसिं चिअ तत्ताणं सदहणं सम्मदंसणं नाणस्स हेऊ ॥ तं च क-
 स्सइ कम्मोवसमाइहिं गुरुवएमाइनिरवेक्खयारूवेणं निसग्गेणं
 उप्पज्जइ । कस्सइ कम्मोवसमाइसवभावे गुरुवएसजिणपडि-
 मादंसणाइवाहिरउवट्ठंभरूवेणं अहिगमेणं ॥ तस्स य सम्मदंस-
 णस्स तिणिण भेआ पणत्ता, तंजहा-उवसमिअं १ खओवसमियं
 २ खइअं ३ च ॥ तत्थ उवसमिअं उवसमसेदीए अणंताणुवंधिक-
 सायाणं मिच्छत्तमीससम्मत्तलक्खणस्स दंसणतिगस्स य उव-
 समे भवइ ॥ अहवा जे अणाइमिच्छदिट्ठी जीवे अहापवत्तक-
 रणेणं अज्झवसायविसेसेणं पलिओवमासंखिज्जभागहीणमाग-
 रोवमकोडाकोडिठिइआणि सत्त कम्माइं काउं अपुवकरणेणं
 विभिन्नदुब्भेअगंठी अनिअट्टिकरणेणं अंतोमुहुत्तकालमाणं वेअ-
 णिज्जमिच्छत्तमोहणीअदलिआऽभावरूवं अंतरकरणं करेइ, तम्मि
 अ कए मिच्छत्तमोहणीअस्स ठिइदुगं हवइ-पढमा वेइज्जमाणा
 ठिइं अंतोमुहुत्तपमाणा, दुइआ अंतरकरणाओ उवरिं सेसा
 ठिइ चि । अंतोमुहुत्तेण य पढमठिइए वेइआए अंतरकरणस्स
 पढमे चिअ समए मिच्छत्तदलिओदयाऽभावाओ तस्स जीव-
 स्स उवसमिअं सम्मनं संपज्जइ । उवल्लिअसम्मत्तमीसपुंजस्स

ના મિચ્છદિદ્વિસ્મ ॥ એવં ચ લદ્ધેણ ઉપમમિઅમમ્મત્તેણ ઓમહ-
 વિસેમરૂપેણ મયણ ક્કોદપકપ્પ મિચ્છત્તમોહણીઅ ધિમોહિજ્જમાણં
 તિહા ભવદ્ધ, તજહા-સુદ્ધ ૧ અદ્ધપિસુદ્ધ ૨ અપિસુદ્ધ ૩ ચ । એવં અ
 સુદ્ધાહા પુજા તત્તમદહણઉદામીણત્તપિયરીઅમદહણજણણાઓ
 જહારમ મમ્મત્ત ૧ મીમ ૨ મિચ્છત્ત ૩ રૂપા મણ્ણતિ । જયા ણ
 સુદ્ધે પુજે ઉદેદ્ધ તયા સ્વઓપમમિઅ મમ્મત્ત મણ્ણદ્ધ ॥ ઉદ્ધણમ્મ
 મિચ્છત્તમ્મ સ્વયાઓ અણુદ્ધણમ્મ ઉપમમાઓ ॥ ઇદ્ધ ચ મિચ્છ
 ત્તમીસપુત્તે સુદ્ધપુજે ચ પદુચ્ચ પિસ્સવમિઓદયત્ત અવળીય
 મિચ્છત્તમહાવત્ત ચ ઉપસમે દદ્ધવ્વે ॥ સ્વદ્ધા પુણ સ્વીણાણતાણુ
 ઘધિક્કમાયમ્મ પુજતિગે સ્વીણે હરદ્ધ ॥ સ્વાદ્ધામ્મ આરમ્ભા
 સગ્ગિજ્જામાડા આ મણુઅ ચિઅ નાયકા ॥ એવં ચ તિરિહપિ
 મમ્મત્ત વેમાણિણેસુ આદ્ધમનરપુદ્ધાતિગે સગ્ગિજ્જાસલ્લિજ્જા
 ઉપમણુણેસુ અસલ્લિજ્જાઉતિરિણેસુ ચ લબ્ધ ॥ સેમદપનામ્મણુ
 સગ્ગિજ્જાઉપમન્નિપણ્ણિદિતિગિણેસુ ચ ઉપમમિઅસ્વઓપમમિઆદ્ધ ॥
 એવં દુતિચઉરિદિઆણ અમન્નિપણ્ણિદિઆણ ચ એવં તિણ્ણ
 મજ્જાઓ એવંપિ નત્થિ ॥

॥ ૬૬ ॥ સમ્મત્તાણસ્સજગરૂપણા તામ સમયમારન્સ બદ્ધમો અન્ધાઓ ॥

હવે મમ્મગજાનર્થનની પ્રપ્તિના નામનો આદ્યો
 અથાય કોટ્ટે ૩ —

આ પ્રમાણે માન નરનો છે, તેમાં જ દના અતર્જીત નહોતો પુણ્ય
 પાપને જે જુદા ગણવાના આવે તો નવ નર થાય છે મરેપે
 અથવા વિરનાદે ને તત્વોનો જે અવગ્રાહ તે સમ્યક્ જ્ઞાન

કહેવાય છે. તે જ્ઞાન આભિનિષેધિક ૧, શ્રુત ૨. અવધિ ૩, મનઃપર્યવ ૪ અને કેવળજ્ઞાન ૫ રૂપ લેદે કરીને પાંચ પ્રકારનું જાણવું તે તત્ત્વોની જે સદ્દહણા તે સમ્યગ્દર્શન કહેવાય છે. તે સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્ જ્ઞાનનો હેતુ છે. તે દર્શન (સમકિત) કોઈ જીવને કર્મના ઉપશમાદિકવડે શુદ્ધતા ઉપદેશાદિકના નિરપેક્ષપણે નિસર્ગે (સ્વભાવે) ઉપજે છે, અને કોઈક જીવને કર્મના ઉપશમાદિકનો સદ્ભાવ સતે શુદ્ધપદેશ, જ્ઞાનપ્રતિમાના દર્શનાદિક બાહ્ય ઉપદ્ભરૂપ અધિગમવડે થાય છે તે સમ્યગ્દર્શનના ત્રણ લેદે કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક. તેમાં ઉપશમશ્રેણીમાં ઉપશમસમકિત અનંતાનુગ ધી આર કષાયોના અને મિથ્યાત્વ, મિશ્ર તથા સમકિત મોહનીરૂપ ત્રણ દર્શનમોહનીના—કુલ ૭ પ્રકૃતિના ઉપશમવડે થાય છે અથવા જે અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ યથાપ્રવૃત્તકરણરૂપ અધ્યવસાયવિશેષે કરીને પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે હીન કોડાકોડિ સાગરોપમ પ્રમાણ સાત કર્મની સ્થિતિ કરીને અપૂર્વકરણવડે દુર્લેદ ગ્રંથિ લેદીને અનિવૃત્તિકરણવડે અંતર્મુદ્ધૂર્ત કાળમા વેદવા યોગ્ય મિથ્યાત્વમોહનીય દલિકના અભાવરૂપ અંતરકરણ કરે છે. તે જ્યારે કરે ત્યારે મિથ્યાત્વ-મોહનીય કર્મની સ્થિતિ જે પ્રકારની થાય છે તેમાં પહેલી, વેદાતી એવી અંતર્મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણ નાની સ્થિતિ અને બીજી અંતરકરણની ઉપરની મોટી સ્થિતિ. હવે અંતર્મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણ પહેલી સ્થિતિને વેદીને અંતરકરણના પહેલે જ સમયે મિથ્યાત્વદલિકના ઉદયનો અભાવ થવાથી તે જીવને ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે અથવા ઉદ્ધલિત કરેલ છે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્રના પુનઃ જેણે એવા મિથ્યાદૃષ્ટિને પણ પ્રાપ્ત થાય

છે એ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલા ઔષધ વિશેષ મદ્ય ઉપશમ મમ્યદ્રવ્યવટે મદનકોદ્રવ્ય મદ્ય મિથ્યાત્વમોહનીયના દળીયાને વિશુદ્ધ કરતા તે દળીયા ત્રણ પ્રકારના થાય છે તે આ પ્રમાણે— શુદ્ધ, અર્ધવિશુદ્ધ અને અવિશુદ્ધ તે શુદ્ધાદિક પુજ તત્ત્વ સદૃહણા, ઉદાસીનતા અને વિપરીત સદૃહણાને ઉત્પન્ન કરે તેવા હોવાથી અનુક્રમે મમકિત, મિશ્ર અને મિથ્યાત્વરૂપ કહેવાય છે ।

જ્યારે તે ત્રણ પુજમાથી શુદ્ધપુજ ઉદયમા આવે છે ત્યારે ક્ષાયોપશમિક સમકિત કહેવાય છે, તેમા ઉર્ણુ મિથ્યાત્વનો ક્ષય અને અનુદીર્ણનો ઉપશમ હોય છે અહીં (ક્ષાયોપશમ સમ કિતમા) મિથ્યાત્વ અને મિશ્રપુજના ઉદયને રોકી દેવારૂપ અને શુદ્ધપુજમાથી મિથ્યાત્વસ્વભાવને દૂર કરી દેવારૂપ ઉપશમ જાણવો

આર અનતાનુબધી કપાય અને ત્રણ પુજનો ક્ષય કરવાથી ક્ષાયિક મમકિત પ્રાપ્ત થાય છે તેના આરભક મખ્યાતા વર્ધના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો જાણવા ત્રણે પ્રકારના સમ્યક્ત્વ વૈમાનિકમા, પહેલી ત્રણ નરકપૃથ્વીમા, સખ્યાતા અસખ્યાતા આયુષ્યવાળા મનુષ્યમા અને અસખ્યાતા આયુષ્યવાળા તિર્થચમા લાક્ષે છે અને બાકીના દેવોમા, બાકીની નારકીમા અને સખ્યાતા આયુષ્યવાળા સત્તીપચેદ્રિય તિર્થચમા ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક એ બે મમકિત હોય છે (એટલે તેમા ક્ષાયિક સમકિત હોતુ નથી) એકે દ્રિય, દ્વીદ્રિય, ત્રીદ્રિય, ચતુરિદ્રિય અને અમત્તીપચેદ્રિય છવે તે ત્રણેમાથી એક પણ સમકિત પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી

इति सम्यग्दर्शनज्ञानप्ररूपणा नामनो समयसार प्रकरणनो
आठमो अध्याय सपूर्ण ॥

૧ શુદ્ધ પુજ તત્ત્વશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે અર્ધશુદ્ધ પુજ ઉત્તમીન ગમે છે અને અશુદ્ધ પુજ વિપરીત શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે

नवमोऽध्यायः

सावज्जजोगविरई सम्मंचारित्तं पण्णत्तं ॥ तं च दुविहं,
तंजहा-सवओ देसओ अ ॥ तत्थ सवओ भरहेरावयपढमं-
तिमतित्थयराणं पंच महवयाइं । मज्झिमतित्थयराणं महावि-
देहतित्थयराणं च परिग्गहविरईए मेहुणविरई सिद्ध त्ति
चत्तारि ॥ तस्स य चरणस्स पंच समिईओ तिण्णि गुत्तीओ
मायाओ ॥ एआहिंतो चरणस्स जणणपालणविसोहणभा-
वाओ ॥ भेआ पुण सामाइअ १ छेओवट्ठावण २ परिहारविसु-
द्धिअ ३ सुहुमसंपराय ४ अहक्खाय ५ नामाणो पंच दट्ठवा ॥
दुइअतइआ भेआ भरहेरावयपढमंतिमतित्थयरतित्थेसु च्चिअ
भवन्ति ॥ एअं सवचरणं अणगारीणं ॥ एअंमि असमत्थाणं
अगारीणं देसचरणं ॥ तत्थ य पंच अणुवयाणि, तिण्णि
गुणवयाणि, चत्तारि सिक्खावयाणि । सवग्गेणं दुवालस
वयाणि ॥ दुविहतिविह १, दुविहदुविह २, दुविहएगविह ३,
एगविहतिविह ४, एगविहदुविह ५, एगविहएगविह ६ लक्खणा
एकेक्खए छव्वंभा । दुगतिगाइसंजोगे पडुच्च अवरावर-
वयल्लव्वंभंगसंवेहेणं जहुत्तरं छग्गुणा ॥ उड्डुड्डं एगुत्तरएगाई
ठविअ उवरि उवरि खिव । पुण पुण अंतेक्कपयं, मुंचंतो
हुंति संजोगा ॥ १ ॥ इअगाहाभणिअकरणलद्धाए वयाणं
एकगदुगाइसंजोगसंखाए गुणिएसु अ तेसु देसचरणस्स भंग-
संखा हवइ ॥ एएसिं भंगाणं पडिवन्नुत्तरगुणअविरयसम्मदि-
ट्ठिलक्खणभंगदुगसहियाणं संखागाहा, जहा-तेरहकोटिस-

યાહ, ચડરાસી કોહિ વારસ ય લક્ષ્વા । મત્તાસીહસહસ્તા,
 દુન્નિ સયા દોહિં અબ્મહિઆ ॥ ૧ ॥ ૧૩૮૪૧૨૮૭૨૦૨ ॥
 સમ્મત્તલામકમ્મદ્વિર્ડે પલિઓગમપુહત્તે સ્વવિણ દેમચરણ
 લહતિ । તઓઽપિ મસિજ્જમાગરેસુ સ્વવિણસુ સવ્વચરણ ॥

॥ ૬૬ સમ્મચરણપરુપ્પણો નામ સમયસારસ્સ નગ્ગમો અત્ત્રાઓ ॥૧॥

હવે મમ્યકુ આગ્નિનિરૂપણરૂપ નવમો અધ્યાય કહે છે

માવધયોગની વિરતિને સમ્યક્આગ્નિ કહ્યું છે તેના બે પ્રકાર
 છે મર્વવી અને દેશજી તેમા સર્વવા ભરત અને ઐરતત એત્રમા
 પહેલા અને ડેહા તીર્થ કરના વારામા પાચ મહાવ્રતરૂપ આગ્નિ
 હોય છે અને મમ્યમના ગાવીશ તીર્થ કરના વારે તવા મહા
 વિદેહ એત્રમા મર્વ તીર્થ કરના વારે પશ્ચિમની વિન્નિમા
 મૈથુનનિ તિનો મમાવેગ ટન્નાવી ચાર મહાવ્રતરૂપ આગ્નિ હોય
 છે તે આગ્નિની પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુણિરૂપ આઠ માતાઓ
 છે, કેમકે તેનાવી ચારિત્રતુ જનન, ચારિત્રતુ પાલન અને
 આગ્નિની વિશુદ્ધિ વાય છે તે ચારિત્રના મામાયિક ૧, ડેહા
 પસ્થાપન ૨, પરિહાનવિશુદ્ધિ ૩, સદ્મમપગય ૪ અને
 યથાખ્યાત ૫ નામના પાચ લેહો છે તેમાથી ણીને અને ત્રીજો
 ભેદો ભગત અને ઐરાવત એત્રમા પહેલા અને ડેહા તીર્થ કરને
 મમયે ૪ હોય છે આ મર્વવા ચારિત્ર અનગારી મુનિઓને હોય
 છે મર્વવા ચારિત્ર પાળવાને અમમર્વ એવા અગારીને એટલે
 ગૃહસ્થને દેશઆગ્નિ હોય છે તેમા પાચ અણ્વ્રત, ત્રણ ગુણ્વ્રત
 અને ચાર શિક્ષાવ્રત એમ મર્વ મગીને બાર વ્રત હોય છે

૧. દ્વિવિધ ત્રિવિધ-વચન ને કાયાવડે કરવું નહીં, કરાવવું નહીં ને અનુમોદવું નહીં. ૨. દ્વિવિધ દ્વિવિધ-વચન ને કાયાવડે કરવું નહીં ને કરાવવું નહીં ૩. દ્વિવિધ એકવિધ-વચનને કાયાવડે કરવું નહીં ૪. એકવિધ ત્રિવિધ-કાયાવડે કરવું નહીં, કરાવવું નહીં ને અનુમોદવું નહીં. ૫. એકવિધ દ્વિવિધ-કાયાવડે કરવું નહીં ને કરાવવું નહીં. ૬. એકવિધ એકવિધ-કાયાવડે કરવું નહીં (ત્રિવિધતા ભગ શ્રાવકને માટે હોતા નથી) એમ એકેક વ્રતના છ ભાંગા થાય છે. જે ત્રણ વિગેરે વ્રતોના સંયોગને લઈને અપરાપર વ્રતના છ ભગના સંવેધવડે કરીને યથોત્તર છગુણા ભેદ થાય છે

ઉદ્ધુઢું યગુત્તરણગાર્હ ઠવિઝ ઉવરિ ઉવરિ ચિવ ।

પુણ પુણ અંતેક્કપયં મુંચંતો હંતિ સંજોગા ॥ ૧ ॥

ઉપર ઉપર એકથી માંડીને ઉત્તરોત્તર એક એકની વૃદ્ધિએ આંક લખવા અને પ્રત્યેક વ્રતમાં ઉપરના આંકનો પ્રત્યેક કરવો પછી એક એકની હાનિ કરનાં જે સંખ્યા આવે તેટલા સંયોગી ભાંગા જાણવા

આ ગાથામા કહેલા કરણવડે લખ્યવ્રતોના એકદ્વિઠાદિ સંયોગવડે ગુણવાથી દેશચારિત્રના ભાંગાની જે સંખ્યા આવે છે, તે આ પ્રમાણે—

એકસંયોગી	૧૨	પંચસંયોગી	૭૬૨	નવસંયોગી	૨૨૦
દ્વિસંયોગી	૬૬	પટ્સંયોગી	૬૨૪	દશસંયોગી	૬૬
ત્રિસંયોગી	૨૨૦	સપ્તસંયોગી	૭૬૨	અગ્યારસંયોગી	૧૨
અનુસંયોગી	૪૬૫	અષ્ટસંયોગી	૪૬૫	બારસંયોગી	૧

આ હકીકત લોકપ્રકાશ સર્ગ ૩૦ મામાં અને સદીક શ્રાવક-વ્રતભંગપ્રકરણમાં વિસ્તારથી ખતાવેલી છે તે પ્રમાણે ભાંગા

ક્રતા અને ડેવટે તેમા ઉત્તરગુણ તથા અવિરતિસમ્યગ્દષ્ટિરૂપ
જે બાગા ઉમેરવાથી આ પ્રમાણે મધ્યા આવે છે —

તેરહકોડિસયાહ, ચતરાસી કોડિ ચારસ ચ લક્ષ્વા ।

મતાસીઠ મહસ્મા, દુન્નિ સયા દોહિ અન્મહિઆ ॥ ૧ ॥

૧૩૮૪૧૦૮૭૨૦૨, તેમજ ચોરાસી કરોડ, બાર લાખ,
મતાસી ઢાંતર બસો ને જે

અમ્યદૃત્વનો લાભ થયા પછી અત કોટાકોટિ માગદોપમ
૩૫ માત કર્મની મિતિમાથી પન્ગોપમપૃથક્ત્વ સ્થિતિ ધટે
(ખપે) ત્યારે છવ દેશચારિત્ર પામે છે અને તેમાથી સખ્યાતા
સાગદોપમની સ્થિતિ ધટે (ખપે) ત્યાર સર્વવિગતિ ચારિત્ર પામે છે

इति सम्यक्तथचारित्रप्ररूपणा नामनो समयसारप्रकरणनो
नरमो अध्याय सपूर्ण ॥

दशमोऽध्यायः

મરગયવડમરાગાડલોગપસિદ્ધરયણેહિંતો વિમિદ્ધગુણ એજ
રયણતિગ વુચ્છદ ॥ એમિં તિન્હપિ પરોપ્પરાવિક્ષવાએ મોક્ષવ
લક્ષણ ફલ માહિજદ, ન નિરવિક્ષત્તયાએ ॥ નાણચરણજુત્તેઽવિ
દમણગહિએ અગારમદ્દએ અમ્મે તિ સુચ્છદ, નાણદસત્તજુતાવિ
ચરણગહિઆ કળ્હસેણિઅસન્નદ્ધપમુહા અહરગઢ પતા । તમ્હા
તિન્હપિ સજોગે મલાહિજદ ॥ પરમરિસિમામિઅ-જહા-“ હય
નાણ કિંઆહીણ, હયા અણ્ણાણઓ કિંઆ । પાસતો પમુલો દદ્ધો,

ઘાવમાઓ અ અંધઓ ॥ ૧ ॥ સંજોગસિદ્ધીએં ફલં વયંતિ, ન હુ
 ણગચક્રેણ રહો પયાઈ । અંધો અ પંગૂ અ વળે સમેચ્ચા, તે સંપ-
 ઉત્તા નયરં પવિટ્ટા ॥ ૨ ॥ ” એઅં રચણત્તિગ ઉક્કોસાએ આરા-
 હણાએ આરાહિત્તા તેળેવ ભવગ્ગહળેણં, મઙ્ગિમાએ તીહિં, જહ-
 ન્નાએ અટ્ટહિં ભવગ્ગહળેહિં સિઙ્ગંતિ, વુઙ્ગંતિ, મુચ્ચંતિ, પરિનિ-
 વ્વાઈંતિ, સવ્વદુક્ખાણમંતં કરિંતિ ॥ વિરાહિત્તા ચાઉરંતં સંસા-
 રકંતારં અણુપરિઅટ્ટંતિ ॥ તમ્હા અણંતસુક્ખકંચીહિં એઅસ્સ
 આરાહણાએ ચ્ચિઅ ઉજ્જમેઅવંતિ એસે અટ્ટે પરમટ્ટે ॥ જા તિત્થે-
 સરસાસળે કુસલયા નાણંતિ તં વુચ્ચએ, જા તત્થેવ રૂઠ્ઠિ અઢેવ
 વિમલા સદંસણં તં પુણો । ચારિત્તં તુ હવિજ્જ તં વિરમણં સાવ-
 જ્જજોગેહિં જં, એઅં મો ! રચણત્તિગં સિવફલં ગિળ્હેહ સવ્વે
 અણા ! ॥ ૧ ॥ સમયસ્સ સારમેઅં, અપ્પપરાણુગ્ગહાય સંગ-
 હિઅં । જાણઈ મન્નઈ પાલઈ. જો તસ્સ કરટ્ટિયા સિદ્ધી ॥ ૨ ॥
 લોઆણ દંવચંદ વ, હિયા પડમપ્પહા જિણેસપયા । દેવાણંદસ-
 મુન્નઈહેઠુ સયયં સિવં દિંતુ ॥ ૩ ॥

॥ ૬૬ આરાહણાવિરાહણાફલનિરૂવણો નામ સમયસારસ્સ
 વ્સમો અજ્ઞાઓ ॥ ૧૦ ॥

હવે આરાધનાવિરાધનાક્રાન્તિરૂપણ નામનો દર્શનો
 અધ્યાય કહે છે.

મરકત અને પક્ષરાગ વિગેરે લોકપ્રસિદ્ધ રત્નોથી વિશિષ્ટ
 શુભવાણું આ (જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર) રત્નત્રિક કહે છે તે
 ત્રણે પરસ્પરની અપેક્ષાએ (સાથે મળીને) મોક્ષસક્ષણ.

કુળને આપે છે, નિગ્ધેશ્વરણે (છૂગા પૂટા) આપના નથી જ્ઞાન અને ચારિત્રયુક્ત છતાં પણ દર્શન (સમક્ષિત) રહિત એવા અગાધમર્દકાચાર્ય અભવ્ય મલળાય છે જ્ઞાનદર્શનયુક્ત છતાં પણ ચારિત્ર રહિત એવા કૃષ્ણ, શ્રેણિ અને મત્યકિ પ્રમુખ અધોગતિને પામ્યા છે તેવી રહેતો અયોગ સ્લાધનોય છે, પન્ન મપિકાપિન આ પ્રમાણે છે —

હય નાણ ક્રિયાહીણ, ઠયા અન્નાણઓ ક્રિયા ।

પાસતો પગુલો દદ્દો, ઘાનમાળો અ અધઓ ॥ ૧ ॥

સજોગમિદ્વીર્ણ ફલ વયતિ, ન હુ એગચ્ચેણ રહો પયાડ ।

અધો અ પગૂ અ ગળે મમેચા, તે મપડત્તા નયર પરિહા ॥ ૨ ॥

આર્થ—ક્રિયારહિત જ્ઞાન ક્ષણાયેલું છે, (નિષ્ક્રમ છે) અને જ્ઞાનરહિત ક્રિયા પણ પ્રણાયેલી છે પાગળો (અગ્નિને) જોતો મતો પણ ગળો જાય છે, અને આધળો જેમ તેમ હોડતો મતો (અગ્નિમા) પડીને જળી જાય છે ૧ તે જાનેતા અયોગનો સિદ્ધિવડે કુળ કહેલું છે, દેમકે એકચ્ચકવડે ન્ય ચાલી શકતો નથી આધળો અને પાગળો વનમા આવીને જાને જોડાવાથી નગમ્મા પ્રવેશ કરી શક્યા ૨

એ રત્નત્રિમ્ને ઉદ્દૃષ્ટ આરાધનાવડે આગાધવાથી તેજ ભવે, મધ્યમપણે આગાધવાથી ત્રોજે ભવે અને જ્યન્યપણે આગાધવાથી આઠમે ભવે શિદ્ધ થાય છે, શુદ્ધ થાય છે, દર્મથી મૂકાય છે, પરિ નિર્વાણને પામે છે અને સર્વ હુ ખનો અત કહે છે તે રત્નત્રિમ્નો વિગાધના કરવાથી ચાગ ગનિટપ સસાગ અટવીમા વાગવાર

પર્યટન કરે છે, માટે અનંત સુખના મુચ્છકે આની આરાધનાને વિષે સતત ઉદ્યમ કરવો એ જ અર્થ છે; એ જ પરમાર્થ છે. તીર્થેશ્વરના શાસનમાં કુશળપણું તે જ્ઞાન કહેવાય છે, તેમાં જે અત્યંત નિર્મળ રૂચિ તે દર્શન કહેવાય છે અને સાવધ યોગથી સર્વથા વિરમવું તે ચારિત્ર કહેવાય છે. એ રતનત્રયના આરાધનવડે હે લભ્ય છવો ! મોક્ષદ્વેષને ગ્રહણ કરો.

આ સિદ્ધાંતનો સાર સ્વપરના અનુગ્રહ માટે સંગ્રહીત કરવામાં આવ્યો છે. તેને જે જાણે, માને અને પાળે તેને સિદ્ધિ હાથમાં રહેલી થાય છે.

મેઘ અને ચંદ્રની જેમ લોકને હિત કરનારા, પદ્મની જેવી (ઉજ્જવળ) કાંતિવાળા અને દેવોને પંચકલ્યાણકાદિ પ્રસંગે આનંદની ઉન્નતિ કરવાના હેતુરૂપ એવા શ્રી જિનેશ્વરના ચરણકમળ તમને સતત મોક્ષને આપનારા થાઓ. આ ગાથામાં આ પ્રકરણના કર્તા દેવાનંદસૂરિએ પોતાના ગુરુ પદ્મપ્રભ આચાર્ય સાથે પોતાનું નામ પણ સૂચવ્યું છે.

इति आराधनाविराधनाफल प्ररूपण नामनो समयसारप्रकरणनो
दशमो अध्याय संपूर्ण ॥

શ્રી હેમચન્દ્રમૂનિ ગિય શ્રી શ્રીચન્દ્રમુનિનિગ્ધિત

॥ શ્રી લઘુપ્રવચનસારોદ્ધારઃ ॥

અથવા

પચ્ચખખાણુ સખધી કલ્પ્યાકલ્પ્યવિચાર

નમિલ્લન તમાડજિન, જમ્સસે સોઠણ જડામઠડો ।

રૂપ્પારૂપ્પવિચાર, પચ્ચરક્કાણે મણિમ્મામિ ॥ ૧ ॥

[નત્તા તમાડિજિન, ચસ્યાસે શોમત જડામુઠ્ઠ. ।

રૂલ્પ્યારૂલ્પ્યવિચાર, પ્રત્યારચાને મણિપ્પ્યામિ ॥૧॥]

અર્થ — જોમના ખખા ઉપર જટાડપ મુગટ શોભી ગ્હો છે એવા શ્રી આદિજિનને—જપલદેવ પચ્ચમાત્માને નમસ્કાર કરીને પચ્ચખખાણુના મખધમા કલ્પ્યાકલ્પ્યનો વિચાર એટલે શુ કલ્પે ને શુ ન કલ્પે ? તેનો વિચાર કલ્પીશ ૧

શ્રી જપલદેવ પચ્ચમાત્માએ દીક્ષા લેતી વખતે ઇંદ્રની પ્રાર્થનાથી એક મુદ્ધિ લોચના કેશ ગ્હેના દર્શ ચાગ મુદ્ધિ લોચ કર્યો હતો, તે વખતે બાકી ગણેવ ચિખાના દશ ખખા ઉપર પડવાથી તે મુવર્ણમય ચરીર ઉપર નીલગ્નમય મુદ્ધુટ જેવા લાગતા હતા, તથી તે ૧૧ શોભાની અહીં ઉપમા આપી છે

તિવિહં પચ્ચક્ષાણં, દુતિચત્તવિહમેયમિત્થ નિર્દિઢં ।

વહુવિહમભિગ્ગહં પુણ, ચત્તહાહારં ભવે ણિચ્ચં ॥ ૨ ॥

[ત્રિવિધં પ્રત્યાખ્યાનં, દ્વિત્રિચતુર્વિધભેદમત્ર નિર્દિષ્ટમ્ ।

વહુવિધમભિગ્ગહં, પુનશ્ચતુર્ધાહારં ભવેન્નિત્યં ॥ ૨ ॥]

અર્થ:—અહીં પચ્ચખખાણુ દુવિહાર, તિવિહાર ને ચૌવિહાર એમ ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે અભિગ્ગહ પચ્ચખખાણુ અનેક પ્રકારનું હોય છે, પરંતુ તે નિત્ય ચૌવિહારનું જ હોય છે. ૨.

દ્વઓ સ્વિત્તઓ ચેવ, કાલઓ ભાવઓ તહા ।

પચ્ચક્ષાણં ચત્તહા, ણાયવં નિપુણબુદ્ધીહિં ॥ ૩ ॥

[દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતશ્ચૈવ, કાલતો ભાવતસ્તથા ।

પ્રત્યાખ્યાનં ચતુર્ધા, જ્ઞાતવ્યં નિપુણબુદ્ધિભિઃ ॥ ૩ ॥]

વળી દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી ને ભાવથી એમ ચાર પ્રકારે અભિગ્ગહ પચ્ચખખાણુ નિપુણબુદ્ધિવાળા વિચક્ષણપુરુષોએ જાણવું ૩.

જં જં દ્વં વત્થુ—મુદ્દિસ્સાણેગદ્વઓ હોઈ ।

સ્વેત્તઓ સમયસ્વિત્તં, ભાવેનાહાગહિયમંગં ॥ ૪ ॥

[યદ્યદ્રવ્યં વસ્તૂદ્દિશ્યાનેકદ્રવ્યતો ભવતિ ।

ક્ષેત્રતઃ સમયક્ષેત્રં, ભાવેન યથાગૃહીતમજ્ઞમ્ ॥ ૪ ॥]

જે જે દ્રવ્યરૂપ વસ્તુને ઉદ્દેશીને કરાય તે—અનેક પ્રકારના દ્રવ્યને ઉદ્દેશીને કરવામાં આવે તે દ્રવ્યથી અભિગ્ગહ પચ્ચખખાણુ કહેવાય છે. ક્ષેત્રથી સમયક્ષેત્રમાં—અઢીઢીપમાં જે કરાય

તે દ્વેષથી પચ્ચખ્ખાણ કહેવાય કે અને ભાવથી ચવાગૃહિત
ભગવડે ડરેણુ પચ્ચખ્ખાણ તે ભાવથી કહેવાય છે^૧ ૪

અદ્વાઓ પુનઃદમહા, માપપમાણેહિં ગણિય મમણ ।

જડયા^૧નામયરકોડી સહિયરેસાગાર૪મનિયટ્ટ ॥૫॥

પરિમાણ૬ત્રિગટગય૭, સકેય૮નિરગસેસ૯મદ્વા૧૦ચ ।

અદમેય મવિસેસ, સકેય અદ્ધહા હોડ ॥ ૬ ॥

[અદ્વાત. પુનર્દશઘા, માપપ્રમાણ૧૧ર્ણિત મમયે ।

અતીત^૧ જનાગતર કોટીમહિત રેમાકાર ૪અનિયત્રિત૫॥૫॥

પરિમાણ ૬ ત્રિકૃતિગત ૭, સકેત ૮ નિરગગેષ ૯ અદ્વા ૧૦ ચ ।

અદમેદ મત્રિગેષ, સકેતમદ્ધા મગતિ ॥ ૬ ॥]

કાળથી પચ્ચખ્ખાણ બાનપ્રમાણુવડે (ભાવને અનુસરીને)
મિદ્ધાતમા દગ પ્રકારે વર્ણુચ્ચુ ડે-ઠ્ઠુ ડે, તે આ પ્રમાણે -
અતીત ૧, અનાગત ૨, કોટિસહિત ૩, સાગાર ૪, અનિયટ્ટ^૨
(અનિયત્રિત) ૫, પન્નિમાણુટ્ટ ૬, વિટ્ટિગત^૨ ૭, અડેત ૮, નિરવ

૧ અહીં દ્રવ્યભાવ મનથી ચોનગી આ પ્રમાણે - ૧ દ્રવ્યથી ને
ભાવથી મુશ્કારાએ નાને મુનિને, ૨ દ્રવ્યથી ખરુ પણુ ભાવથી નહીં
અજ રાફિ ને, ૩ ભાવથી ખરુ પણુ દ્રવ્યથી નહીં અરિ તિમમગિત
દષ્ટિ મત્રિગપાસિડ વિરો ૪ દ્રવ્યથી પણુ નહીં અને ભાવથી પણુ
નહીં નાગિત ાલિને, મિથ્યાદષ્ટિને મત્રિગી ત્રિગરેને મમગવુ

૨ આ દગ પ્રકારમા પચ્ચખ્ખાણુઆધ્યમા અનિયટ્ટ ને ત્રિકૃતિગત
નથી તેને ૫ ને અનાગાગ અને નિયત્રિત બે પ્રકાર છે એ બંને
પ્રમાણના તપ આ કાળે થઈ શક્યા નથી, માટે ઉપરોક્ત ગીતે અથ રે
દરા બેદો ગણ્યાન્યા છે

શેષ ૬ અને અદ્ધા ૧૦. તેમાં પહેલા આઠ લેદ તે સવિશેષ
પચ્ચખખાણ કહેવાય, તેમાં પણ આઠમું સકેત પચ્ચખખાણ
આઠ પ્રકારનું કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે—

અંગુઠમુદ્ધિગંટી-ઘરસેડસ્સાસથિવુગજોડ્ઢવે ।

પચ્ચસ્વાણવિચાલે-કિચ્ચમિણમભિગ્ગહેસુવિ ચ ॥૭॥

[અંગુઠમુદ્ધિગંટીગૃહસ્વેદોચ્છવાસસ્તિવુકજ્યોતિષ્કાન્ ।

પ્રત્યાખ્યાનાન્તઃકૃત્યમિદમભિગ્ગહેષ્વપિ ચ ॥ ૭ ॥]

અર્થઃ—અંગુઠ, મુદ્ધિ, અંથી, ઘર, પ્રસ્વેદ, ઉચ્છ્વાસ,
સ્તિષ્ક અને જ્યોતિ—એમ આઠ પ્રકારનું સકેત પચ્ચખખાણ
છે તે પ્રત્યાખ્યાનના મધ્યમા એટલે તેની સાથે કરાય છે
અને અભિગ્ગ પચ્ચખખાણમા પણ આ થાય છે.

આ આઠ પ્રકારની સમજાવી નીચે પ્રમાણે—મુઠીમાં અંગુઠો
રાખીને, મુઠી વાળીને, અથવા ગાઠ છોડીને નવકાર ગણવા ને
પચ્ચખખાણ પારવું તે અંગુઠસહિયં, મુદ્ધિસહિયં ને ગંઠિસહિયં
કહેવાય છે. એથું અમુક ઘરેથી વહોરવું તે, પાચમુ પ્રસ્વેદ
સુકાય નહીં ત્યાં સુધીનું, છઠું અમુક શ્વાસોશ્વાસ લેતા સુધીનું,
સાતમુ અમુક સ્થાને રહેલા પાણીના ગિદ્દુ ન સુકાય ત્યાં
સુધીનું અને આઠમું આ જ્યોતિ—દીપક બળે ત્યાં સુધીનું
એટલે તેટલી તેટલી મર્યાદાવાળું—એમ આઠ પ્રકાર જાણવા. ૭.

પવ્વિસેસે પુવં, કારિજ્ઞજં તવં તમિહ ભાવિ ।

ગુરુ-ગણ-ગિલાણ-સિક્કવગ-તવસ્સિક્કજ્ઞાઉલત્તેણં ॥૮॥

[પર્વવિશેષે પૂર્વ, કાર્યતે ચત્તપસ્તદિહ ભાવિ ।

ગુરુગણગ્લાનશૈક્ષકતપસ્વિકાર્યાકુલત્વેન ॥ ૮ ॥]

હવે દશ પ્રકાશના પરચખખાણુ વિવરીને કહે છે -શુરુ, ગણ, જ્ઞાન, જ્ઞાનશિષ્ય, તપસ્વી વિગેરેના કાર્યની આકુળતાવડે પર્વ વિશેષમા થઈ શકે તેમ ન હોય તે તપ પ્રથમ પર્વ અગાઉ કરી લેવો તે અનાગત પરચખખાણુ કહેવાય છે ૮

તેણેય હેતુના જ, ક્રિજ્ઞ તમઙ્કમ ચ વિજ્ઞેય ।
 મોસે ઉપનામાદિ, કારુણ ય વીયદિત્તસે ત્રિ ॥ ૯ ॥
 મોસે તિ-ચઉઆહાર, પચક્ષાઈ તમેય અમત્તદ્ધ ।
 ઇય કોડીદુગમિલણે, કોડીમહિય તિ નામેણ ॥૧૦॥
 [તેનંય હેતુના ચત્ક્રિયતે, તદત્તિકમ ચ વિજ્ઞેયમ્ ।
 પ્રભાત ઉપનામાદિ, કૃત્ત્વા ચ દ્વિતીયદિત્તસેઽપિ ॥ ૯ ॥
 પ્રભાતે ત્રિચતુરાહાર, પ્રત્યારુયાતિ તદેનાઽમત્તાર્યં ।
 ઇતિ કોટિદ્વિક્રમિલને, કોટિમહિતમિતિ નામ્ના ॥૧૦॥]

તેવા જ હેતુવડે પર્વમા ન થઈ શકેલ પર્વમળધી તપ પર્વ વ્યતીત થઈ ગયા પછી જરૂરો તે અતિક્રમ (અતીત) પરચખખાણુ કહેવાય છે પ્રભાતે ઉપવ માદિ કરીને જીજ્ઞે દિવસ પણ પ્રભાતે જીજ્ઞે નિવિહાર કે ઔવિહાર ઉપવામ કરે તેમા બે ઉપવામની કોટી મળી જવી હોવાથી તે કોટિમહિત એવા નામનુ પરચખખાણુ કહેવાય છે ૯-૧૦

અહવા જ જ મિહિય, તમસપુણ્ણે કરેહ જ ત્રીય ।
 અહિય તા ઝળ વા, ત કોડીમહિયમુદિદ્ધ ॥૧૧॥
 [અથવા યદ્યદ્વિહિત, તદમમ્પૂર્ણે કરોતિ ચદ્વિતીય ।
 અધિક વા ઝન વા, તત્કોટિમહિતમુદિદ્ધમ્ ॥૧૧॥]

અથવા જે જે તપ કર્યો હોય તે સંપૂર્ણ થયા અગાઉ
ખીને તપ તેથી ઊણુ અથવા અધિક કરવામાં આવે તે પણ
કૌટિસહિત તપ (પચ્ચખખાણ) કહેવાય છે. ૧૧

અમુગદિણસ્મિ ય નિયમા, કાયવોઽમુગતવો ચરત્થાઈ ।
હિદ્દેણ મિલાણેણ વ, નિયદ્વિયં તં જિણા વિંતિ ॥૧૨॥

[અમુકદિને ચ નિયમાત્, કર્તવ્યમમુકં તપશ્ચતુર્થાદિ ।
હૃદ્યેન ગ્લાનેન વા, નિયંત્રિતં તજ્જિના બ્રુવન્તિ ॥૧૨॥]

અમુક દિવસે ચતુર્થાદિ અમુક તપ અવશ્ય કરવો-શરીર
સ્વસ્થ હોય કે ગ્લાન હોય તેા પણ કરવો તે તપને જિનેશ્વરે
નિયંત્રિત તપ કહે છે. ૧૨.

અહવા ચંદ્રકલાણં, વુઢ્ઢીહાણીહિં પક્ષમુભયદિણે ।
જં કાયવં ણિયતં, તં પચ્ચક્ષાણમવિ નિયટ્ઠી ॥૧૩॥

[અથવા ચન્દ્રકલાનાં, વૃદ્ધિહાનિભ્યાં પક્ષસ્યોભયદિને ।
યત્કર્તવ્યં નિયતં, તત્પ્રત્યાખ્યાનમપિ નિયંત્રિતં ॥૧૩॥]

અથવા ચ દ્રકળાની વૃદ્ધિ હાનિની જેમ જોને પક્ષમાં જે તપ
નિયમપૂર્વક ઓછોવત્તો કરવામાં આવે તે તપને પણ નિયંત્રિત
તપ કહે છે ૧૩.

૧. શુક્લપક્ષમાં જેમ ચ દ્રની કળામાં વૃદ્ધિ થાય છે તેમ શુક્લપક્ષમાં
આહારના કવળની વૃદ્ધિ અને કૃષ્ણપક્ષમાં ચ દ્રકળાની હાનિ થાય છે એ
પ્રમાણે આહારના કવળની હાનિ જે તપમાં કરવામાં આવે તે તપને
ચ દ્રકળાવૃદ્ધિહાનિરૂપ નિયંત્રિત તપ કહ્યો છે

ચડદસપુલિસુ જિણકપિણસુ પદમમ્મિ ચેવ સઘયણે ।
 એય ચોચ્છિણ્ણ ચિય, પાય યેરાણ મો ત્રિમય
 (સ્વલુ, યેરાણિ તયા કરેસી ય ॥ આત્ર૦ નિ૦ગા૦ ૧૫૭૩) ॥૧૪॥

[ચતુર્દશપૂર્વિણ્ણ જિનકલ્પિણેણ પ્રથમસ્મિન્નેવ સહનને ।
 એતદ્વ્યુચ્છિણ્ણ સ્વલુ, સ્થણિરા અપિ તદાઙ્કાર્ણુ. ॥૧૪॥]

આ નિય ત્રિત તપ ચૌદપૂર્વી, જિનકલ્પી અને પ્રથમ સઘયણ
 વાળાને માટે છે, તેથી ચૌદપૂર્વી વિગેરેનો વ્યવસ્થેદ થતા તે
 તપ પણ વ્યવસ્થિત થયો છે આ તપ સ્થવિરો પણ ચૌદપૂર્વીના
 કાળમાં કરતા હતા ૧૪

ચડચત્તા આગારા, તેહિં જુય જ તમિત્થ માગાર ।
 આગારણિરહિય પુણ, મણિયમનાગારય નામ ॥૧૫॥
 [ચતુશ્ચારિણ્ણદાકારાસ્તૈર્યુત યત્તદત્ર માકારમ્ ।
 આકારણિરહિત પુનર્ભણિતમનાકારક નામ ॥ ૧૫ ॥]

એકદશ ચુભાગીશ આગારો ૭ તેવા આગારવાળો જે તપ
 તે અહીં આગારતપ કહેવાય છે અને એવા આગાર ગહિત
 જે તપ હોય તે આગાર તપ કહેવાય છે ૧૫

ચડયાલા આગારા, પુરિમદ્ધ મત્તેય ઊચ્ચ ઉદગમ્મિ ।
 એગો ય ચોલપદ્દે, તિર્ગઈએ હુતિ ચત્તારિ ॥ ૧૬ ॥
 સોલમ કાઉમ્મગે, છચ્ચેવ ય દમણમ્મિ ચત્તારિ ।
 એગાસજમ્મિ મણિયા, અવવાયપણ્ણિ આગારા ॥૧૭॥

[ચતુશ્ચત્વારિંશદાકારાઃ, પૂર્વાર્ધે સપ્તૈવ પટ્ટદકે ।
 એકશ્ચ ચોલપટ્ટે, વિકૃતૌ ભવન્તિ ચત્ત્વારઃ ॥ ૧૬ ॥
 ; પોઢશ કાયોત્સર્ગે, પટેવ ચ (સમ્યગ્)દર્શને ચત્ત્વારઃ ।
 એકાક્ષને મણિતા, અપવાદપદૈરાકારાઃ ॥ ૧૭ ॥]

ચુમાળીશ આગારમાંથી પુરિમદ્દમાં સાત આગાર, પાણુ-
 સ્સના છ આગાર, એક ચોળપટ્ટાગાર અને વિગયમા ચાર
 આગાર હોય છે. ૧૬ (પુરિમદ્દમાં અન્નં સહં પચ્છં દિસાં
 સાહું મહં સંવં એ સાત. લેવં અલેવં અચ્છં બહું
 સસિચ્ચં અસિચ્ચં એ છ પાણુસ્સના લેવાં ગિહં ઉખ્ખિં
 પડુચ્ચં એ ચાર વિગયના)

સોળ આગાર કાઉસ્સગ્ગના, સમકિતમા છ આગાર અને
 એકાસણામા ચાર આગાર એ પ્રમાણે અપવાદ પદે ૪૪ આગારો
 કહ્યા છે ૧૭

(ચોળમી ગાથામાં કહેલ ૭-૬-૧ ને ૪ અને સત્તરમી
 ગાથામાં કહેલ ૧૬-૬-૪ એમ કુલ ૪૪ આગાર કહેલા છે ૧)

મહત્તરયાગારાઙ્-આગારેહિં જુયં તુ સાગારં ।

જં કિંચિ પચ્ચક્ષાણે, અન્ન-સહ-દુગં પિ કારિજ્ઞા ॥ ૧૮ ॥

૧. અન્નચ્ચ ઊસસિએણુ વિગેરે બાર અને એવ આદિ શબ્દથી ચાર
 એમ કાઉસ્સગ્ગના સોળ આગાર સમજવા. અને સમકિતના રાયાભિઓગેણુ,
 ગણુભિઓગેણુ, બલાભિઓગેણુ, દેવાભિઓગેણુ, ગુરુનિગ્ગહેણુ ને વિત્તિ-
 કંતારેણુ-એ છ આગાર સમજવા. એકાસણામા સાગારિઆગારેણુ,
 આઉટણપસારેણુ, ગુરુઅખ્ખુટ્ટાણેણુ અને પાગ્ગિટ્ટાવણિયાગારેણુ-એ
 ચાર આગારો પ્રથમ આવેલા આગાર ઉપરાંત સમજવા.

[મહત્તરકાકારાદ્યાકારિર્યુત તુ સાકારમ્ ।

યત્કિંચિત્પ્રત્યાર્યાને, અન્યં સહં દ્વિકમપિ કારયેત્ ॥૧૮॥]

જે તપ મહત્તરગારેણ વિગેરે આગાર મહિત કરવામા આવે તે તપ આગાર કહેવાય છે, તથા કોઈક પચ્ચખાણુમા અત્તત્ય-
ણુભોગેણ અને મહત્તગારેણ એ જે આગાર પણ કરાવે ૧૮

દુર્ભિક્ષ ત્રિત્તિ કતાર ગાઢરોગાદિ ત્રિ જ કુજ્ઞા ।

સલેહણપમુદેહિં, તમનાગાર જિણેહિં મય ॥ ૧૯ ॥

[દુર્ભિક્ષવૃત્તિકાન્તારગાઢરોગાદિકેઽપિ યત્કુર્યાત્ ।

સલેહનપ્રમુલૈસ્તદનાકાર જિનૈર્મતમ્ ॥ ૧૯ ॥]

દુર્ભિક્ષ, વૃત્તિ અને કાનાં તેમજ ગાઢ રોગાદિ પ્રસંગે જે સલેહણા પ્રમુખપદે (પચ્ચખાણુ) કરવામા આવે તે જિને શ્વરેએ નિગગાર પચ્ચખાણુ કહેલ છે

(અહીં દુર્ભિક્ષ એટલે દુખજ જેમા ભિક્ષા પણ મળતી ન હોય તે, વૃત્તિ એટલે આલુવિકા આવે તેમ ન હોય તે અને કાનાં-અટવીમા પડ્યો હોય ન્યા કામુ આહાર મળી શકે તેવું ન હોય તે પ્રમગ અમજવો) ૧૯

દત્તી-ફલ-ધરોગહિ-પેટાડમિક્ષદગ્નજોગેહિં ।

જો મત્તપરિચાય, કરેદ્ પરિમાણકૃતમેય ॥ ૨૦ ॥

[દત્તિકલગૃહોપધિ-પેટાદિમિલાદ્રવ્યયોગં ।

યો મત્તપરિત્યાગ, કરોતિ પરિમાણકૃતમેતત્ ॥ ૨૦ ॥]

જે દત્તો, કવળ, ઘડ, ઉપધિ, પેટા (ગોચરી ॥ વીધિનો લેદ)

વિગેરે, લિક્ષા, દ્રવ્ય અને યોગ વિગેરેથી પ્રમાણ કરાયેલું હોય અને (અસંસૃષ્ટાદિ ભેદ) જેમાં તેથી વધારાના ભક્ત્યાદિનો ત્યાગ કરવામાં આવે તે પરિમાણકૃત પરચખખાણ કહેવાય છે ૨૦.

અસળં પાળં શ્વાદિમ-શ્વાદિમમિહ ચતુર્વિહં પિ વોસિરહ ।

સર્વં તં નિરવશેસં, સર્વં સવિશેસમણં ચ ॥ ૨૧ ॥

[અશનં પાનં શ્વાદિમં-સ્વાદિમમિહ ચતુર્વિધમપિ વ્યુત્સૃજતિ ।
સર્વં તન્નિરવશેષં, સર્વં સવિશેષમન્યચ ॥ ૨૧ ॥]

અશન, પાન, ખાદિમ ને સ્વાદિમ એમ ચારે પ્રકારના આહારને સર્વથા વોસિરાવવા-તેનો ત્યાગ કરવો તે નિરવશેષ તપ કહેવાય છે. અને અન્ય સર્વ અવિશેષ તપ કહેવાય છે. ૨૧.

કેયં ગેહં સહ તેણ, સકેયં કેયં ચિંધમહવા જં ।

સાકેયં સંકેયં, સંક્રિયમાસંક્રિયં ચઢહા ॥ ૨૨ ॥

[કેતં ગેહં સહ તેન, સકેતં કેતં ચિહ્નમથવા યત્ ।

સાકેતં સંકેતં, સંક્રિતમાસંક્રિતં ચતુર્થા ॥ ૨૨ ॥]

કેત એટલે ઘર તે સહિત તે સકેત અથવા કેત એટલે ચિહ્નરૂપ સકેત ક્યો હોય તેવા તપને સાકેત, સ કેત, સંક્રિતમ ને આસંક્રિત એમ ચાર પ્રકારે (ચાર નામવાળો) કહ્યો છે ૨૨.

અદ્વા કાલો તસ્સ ય, પ્રમાણમદ્ધં તુ જં ભવે તમિહ ।

અદ્વાપચ્ચક્ષાણં, દસમેયં પવચણે મણિયં ॥ ૨૩ ॥

[અદ્વા કાલસ્તસ્ય ચ, પ્રમાણમદ્વા તુ યદ્ભવેત્તદિહ ।

અદ્વાપ્રત્યાખ્યાનં, દશમેદં પ્રવચને મણિતમ્ ॥ ૨૩ ॥]

અદ્દા એટલે કાળ તેનું જે પચ્ચખખાણુમા પ્રમાણુ કર
વામા આવે તેને અદ્દા અદ્દા પચ્ચખખાણુ જહેનામા આવે છે
તેના પ્રવચનમા દશ લેદ (પ્રકાર) દેઘા છે ૨૩

અદ્દાપચ્ચકલાણે, કાલપમાણ ન નિયમજો મણિજો ।

તહાનિ તુ જહજ્જકાલો, મુહુત્તમિત્તો મુણેયલો ॥૨૪॥

[અદ્દાપ્રત્યારયાને, કાલપ્રમાણ ન નિયમતો મણિત ।

તથાપિ સ્વલ્લુ જઘન્યકાલો, મુહૂર્તમાત્રો જ્ઞાતવ્ય ॥૨૪॥]

અદ્દા પચ્ચખખાણુમા કાળનું પ્રમાણુ નિયમિત (એક
સખુ) કહ્યું નથી, તે પછુ તેમા જ ઘન્ય કાળ તેા એક મુહૂર્તનો
એટલે જે ઘડીનો સમજવો (તેથી જોડો સમજવો નહીં) ૨૪

રયણીપચ્ચકલાણસ્મ, તીરણરૂપા મિહા મમુદ્દિટ્ઠા ।

નવકારેણ સમેયા, નવકારમી પચ્ચચૂલા વા ॥૨૫॥

રજનીપ્રત્યારયાનસ્ય, તીરણરૂપા શિસ્વા મમુદ્દિટ્ઠા ।

[નવકારેણ સમેતા, નવકારમહિત પચ્ચચૂલા વા ॥ ૨૫ ॥]

એ નવકારમી મળધી અતર્મુદ્દિત્ત ગત્રિના પચ્ચખખાણુને
તરી જવાડપ ગિણા જહેવી છે અત્રના તેને નાખાર યુક્ત
નવકારમી તે પચ્ચખખાણુની ચૂલા સમજવી ૨૫

નવકાર-પોરમીણ, પુરિમદ્દેગામણેગઠાણે વ ।

આયલિલમત્તદ્ઢ, ચરિમે વ અમિગ્ગહો પિગટં ॥ ૨૬ ॥

[નવકારમહિત ૧ પૌરુષી, પૂર્વાર્ધેએકાશન ૪ મેઝસ્થાન ૫ ચ ।

આચામ્હ અમત્કાર્ય ૭, ચરિમટ અમિગ્રહ ૯ પિકૃતિ ૧૦ ॥ ૨૬ ॥]

નવકારશી, પોરિચી, પુરિમદ્દ, એકાસણ, એકલઠાણ, આયંબિલ,
અલકતાર્થ (ઉપવાસ), ચરિમ (સાંજના પચ્ચખખાણ), અભિ
અહ^૧ને વિગઠ-(આ પ્રમાણે દશ પ્રકારના અદ્વા પચ્ચખખાણ છે)૨૬.

આગારોની સંખ્યા

દો ચેવ નમોકારે, આગારા છત્ત પોરસીણ ઉ ।
સત્તેવ ય પુરિમદ્દે, એગાસણગમ્મિ અદ્દેવ ॥ ૨૭ ॥
સત્તેગઢાણસ્સ ય, અદ્દેવ ય અં(વાયં)વિલમ્મિ આગારા ।
પંચેવ અમત્તદ્દે, છપ્પાણે ચરિમિ ચત્તારિ ॥ ૨૮ ॥
'પણચરોઽભિગ્ગહિણ, નિઘીણ અદ્દ નવ ય આગારા ।
અપ્પાવરણે પંચ ય, હવંતિ સેસેસુ ચત્તારિ ॥ ૨૯ ॥
[દ્વાવેવ નમસ્કારે, આકારો પદ્ ચ પૌરુષ્યાં તુ ।
સત્તેવ ચ પૂર્વાર્થે, એકાગ્ગનકેઽયૈવ ॥ ૨૭ ॥
સત્તેકસ્થાનકસ્ય ચ, અયૈવ ચાચામ્લે આકારાઃ ।
પંચેવ ચામત્તાર્થે, પદ્ પાને ચરમે ચત્તવારઃ ॥ ૨૮ ॥
યચ્ચ ચત્તવારશ્ચાભિગ્ગહિકે, નિર્વિકૃતાવટ નવ ચાકારાઃ ।
અગ્રાવરણે પંચ ચ, ભવન્તિ શેષેષુ ચત્તવારઃ ॥ ૨૯ ॥]

હવે તે પચ્ચખખાણોમાં આગાર કેટલા હોય તે કહે છે—

નવકારશીમાં એ આગાર, પોરિચીમાં છ આગાર, પુરિમદ્દમાં
સાત આગાર, એકાસણમાં આઠ આગાર, એકલઠાણમાં સાત

૧. અભિગ્રહ દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, જાળથી તે ભાવથી એમ ચાર પ્રકારે
થાય છે તે અગાઉ જણાવેલ છે

આગાન, આયજિલમા આઠ આગાર, અભક્તાર્થ(ઉપવામ)મા
પાચ આગાર, પાણ્ડુમ્ત્રમા છ આગાર, સાજના પચ્ચખાણુમા
ચાન આગાર, અભિગ્રહમા પાચ ને ચાગ આગાર, નીલીમા આઠ
ને નવ આગાર, અપ્રાવણુમા પાચ આગાર ને ળીજા સુર્વ
પચ્ચખાણુમા ચાગ આગાર જાણુવા^૧ ૨૭-૨૮-૨૯

નરણીઓગાહિમગે, અદ્યદ્વહિપિમિયધયગુડે ચેત્ર ।
નવ આગારા દમિ, સેમદરાણમદ્વેત્ર ॥ ૩૦ ॥
[નરનીતાવગાહિમયો-રદ્યદધિપિગિતઘૃતગુડેષુ ચેત્ર ।
નવાચારા ણ્યા, શેષદ્રાણામદ્વેત્ર ॥ ૩૦ ॥]

નીલીમા આઠ ને નવ જે પ્રમાણ આગાન મદ્વા છે તેને નપદ
કે છ-માખા, ને પચ્ચખાણુમા એ જે પિડવિગયના અને દર્શ
માત્ર, ઘી ને ગોગ જે ચાર પિડદવનિગયના પચ્ચખાણુમા
નવ આગાન નમજવા ને જોણુ દધ, તેણ, મદિગ ને નધ
જે ચાર દધ એવે દીરી વિગય ॥ પચ્ચખાણુમા (ઉપવામ
વિધેગ ના નો આગાન ન હોવાથી) આઠ આ ૧૧૦ પ્રમાણવા ૩૦

નિમિષશક્યાણ નમુ, ચતુદ્ધાર દોઢ મુનીણ નિયમેણ ।
પૌરનીયાદ મધ, નિરિદ્ધ યા ચતુર્વિદ્ દોદ ॥ ૩૧ ॥

[નિગ્રાપ્રયામ્પાન નમમ્પ્રારમદિત,
ચતુર્વિધાદાર મયતિ મુનીનાં નિયમેન ।
પૌરુષિવાદિ તયં,
ત્રિવિધ યા ચતુર્વિધ મયતિ ॥ ૩૧ ॥]

છઠ્ઠું,^૧ અઠ્ઠમ વિગેરે પચ્ચખખાણુ પૂર્વની સંગાતે સંગત થતા નથી
(જોડાતા નથી.) ૩૬

સઢ્ઢાણં દુવિ(તિ)હારે, ચઠહારં તત્થ હંતિ રયણીય ।
તિવિહારે તહ અચિત્ત-ભોજ્ઞો પાણગાહારં ॥ ૩૭ ॥

[શ્રાદ્ધાનાં દ્વિત્રિધાહારે, ચતુર્ધાહારં તત્ર ભવતિ રજન્યામ્ ।
ત્રિધાહારે તથાઽચિત્ત-ભોજિનઃ પાનકાહારં ॥ ૩૭ ॥]

શ્રાવકને રાત્રે દુવિહાર, તિવિહાર ને ત્રિવિહાર કરાય છે, અને
અચિત્તભોજી શ્રાવકને સાજે પાણુહારનું પચ્ચખખાણુ કરવાનું છે ૩૭

દુવિહારં પુણ જહ્ણો, ન હંતિ કહ્યા અભિગ્ગહે મયણા ।
પહિમોવહાણિ સઢ્ઢાણ, મુણીણ પુણ પાણગાહારં ॥ ૩૮ ॥

[દ્વિવિધાહારં પુનર્યતે-ર્ન ભવતિ કદાચિદભિગ્ગહે મજ્ઞના ।
પ્રતિમોપધાને પુનઃ શ્રાદ્ધાનાં, મુનીનાં પુનઃ પાનકાહારં ॥ ૩૮ ॥]

મુનિને દુવિહારનું પચ્ચખખાણુ કદાપિ પણ હોતું નથી
અભિગ્ગહ પચ્ચખખાણુમાં તેને માટે ભજના છે. પહિમા અને
ઉપધાન વહેતા શ્રાવકને અને મુનિઓને પાણુહારનું પચ્ચ-
ખખાણુ હોય છે. ૩૮.

ચાર પ્રકારના આહારનું સ્વરૂપ.

અસણં ઓયણ-સત્તુગ-મંડગ-પય-રઘ્વ-વિદલ-જગારાહ ।
કંદગજાઈ સઘા, સ્વજગવિહિ સત્તવિગઈ ય ॥ ૩૯ ॥

૧. છઠ્ઠ અઠ્ઠમ વિગેરે પ્રત્યાખ્યાન તે દિવસે જ ભેળુ લેવાય છે જુદું
લેવાતુ નથી. જેમકે પ્રથમ દિવસે ઉપવાસ કરનારને બીજે દિવસે અઠ્ઠમ
કરવાની ઇચ્છા થાય તો છઠ્ઠનું પચ્ચખખાણુ કરે, અઠ્ઠમનું કરી શકે નહીં.

[અશનમોદનમક્તુમડકપયોરજ્વાદ્વિદલજગાર્યાદિ ।

કન્દજાતિ મર્વા, સ્વાદ્યકવિધિ* મસ ત્રિકૃતયશ્ચ ॥૩૯॥]

અશનમા-ઓદન (ચોખા), માથુઓ, માડા, પય (દૂધ),
રાણ, વિદળ (કઠોળ), જાગી (ગળવિશેષ) વિગેરે, કદળાતિ, મર્વ
પ્રકારના ખાજા વિગેરે અને માત્ર વિગય તે આ પ્રમાણે-દૂધ,
હર્દી, ઘી, તેલ, મામ, માખણ ને કડાવિગય (પકવાન) ૩૬

અમણમ્મિ મત્ત વિગટ, સાડમિ ગુલ મહુ સુરા ચ પાણમ્મિ ।

સ્વાડમે પક્કાનફલાણ, ઓહેણ ચ સઘ અમણમ્મી ॥ ૪૦ ॥

[અશને સત્ત ત્રિકૃતય , સ્વાદિમે ગુડ* મધુ સુરા ચ પાને ।

સ્વાદિમે પક્કાનફલાણિ, ઓહેન ચ મર્મમશને ॥ ૪૦ ॥]

અશનમા ઉપર કહેલી માત્ર વિગય, સ્વાદિમમા ગોળ ને મધ
એ એ વિગય અને પાણમા મદિગ (આ પ્રમાણે દશ વિગયને
વિભાગ સમજવો) આદિમમા પ-વાન ને દૂળ મામાન્ય ગીતે
સર્વ વસ્તુ અશનમા ગણાય છે ૪૦

ચણ ઉટ્ટ મસૂર તુચરી કુલત્થ-નિષ્પાન મુગ્ગ મામા ચ ।

ચવલ કલાયા રાટપમુહ દુદલ ચ નિષ્ણેહ ॥ ૪૧ ॥

તિલ અયસિ-સિલિંદ કગૂ-કુદ્વ-અણુયાડ મિષેહ જ ।

મણ્ણતિ કેદ્ દુદલ, પાય ધન્નુ વ ત મઘ ॥ ૪૨ ॥

[ચણ-ઉટ્ટ-મસૂર-તૂચરી-કુલત્થ નિષ્પાન મુદ્ગ-માપાશ્ચ ।

ચપલક-કલાટી રાત્રિ(મર્મપ)પ્રમુખ દ્વિદલ ચ નિ સ્નેહ ॥૪૧॥

તિલા ડત્તસી શિલીન્ધ્ર-કગુ કોદ્રવા ડણુકાદિસ્નેહ યત્ ।

મણન્તિ કેચિદ્દ્વિદલ પ્રાયો ધાન્યમિત તત્તર્વમ્ ॥ ૪૨ ॥]

અણા, ગુવાર, મસૂર, તુવેર, કળથી, વાલ, મગ, અડદ, ચોળા, વટાણા અને સરસવ વિગેરે, દ્વિદળ જે નિસ્નેહ—તેલ ન નીકળે એવા હોય તે કઠોળ અને તિલ, અળસી, સિલિંદ, કાગ, કોદરા અને આણકાદિ જેમાંથી તેલ નીકળે છે તેને પણ કેટલાક દ્વિદળ કહે છે. પ્રાચી ધાણા વિગેરે સર્વને પણ દ્વિદળ કહે છે.^૧ ૪૧-૪૨.

કઠ્ઠદલં પક્વન્નં, તક્કર-દહિ-દુદ્ધપાયમીસં જં ।

જમણંતકાયજાયં, પત્તફલં પુષ્પવીયં ચ ॥ ૪૩ ॥

પુઢવીકાઓ સઘો વલજ્ઞિંજ્ઞપ્પમિહ સઘતિણધન્નં ।

હિંગુ લવણં ઉચ્છુપ્પમિહ અસણં વહુવિહં જં ॥ ૪૪ ॥

[કાષ્ઠદલં પક્વાન્નં, તક્કરદધિદુગ્ધપાકમિશ્રં યત્ ।

યદનન્તકાયજાતં, પત્રફલં પુષ્પવીજં ચ ॥ ૪૩ ॥

પૃથ્વીકાયઃ સર્વો વલજ્ઞિંજ્ઞકપ્રમૃતિ સર્વતૃણધાન્યં ।

હિંગુલવણમિક્ષુપ્રમૃતિ અશનં વહુવિધં યત્ ॥ ૪૪ ॥]

કાષ્ઠ, દલ (પાદડા), પક્વાન્ન તથા તક્કર (તક-છાશ), દહીં અને દૂધથી મિશ્ર એવા પદાર્થો અને અનંતકાયથી ઉત્પન્ન થયેલા પત્ર, ફળ, પુષ્પ અને બીજ તથા પૃથ્વીકાયિક સર્વ પદાર્થો, બલ, ઝીઝ વિગેરે સર્વ તૃણધાન્ય, હીંગ, લવણ (મીઠું), ઈક્ષુ (ધાન્ય-વિશેષ) વિગેરે અનેક પ્રકારે અશન આહાર બળાયેલા ૪૩-૪૪.

ઉસ્સેહમ સંસેહમ, પુષ્પરસો રત્તપમિહ તણુજાયં ।

આરુકાઓ સઘો, સોવીરં જવોદગાર્હયં ॥ ૪૫ ॥

૧. જેમાંથી તેલ નીકળે તેવું દ્વિદળ ટાઢા ગોરસ (દૂધ, દહીં ને છાશ) સાથે ખાવાનો નિષેધ નથી.

ઉચ્છુરસ મેરય-સુરાસવ ગ્ળકય-મિરિફલાફલનીર ।

હિમ રુરગ હરતળાઢ, ચિત્ત પાણ ત્રિણિદિદ્ધ ॥ ૪૬ ॥

[ઉત્ત્વેદિમ સમ્વેદિમ, પુષ્પરમ* રક્તપ્રભૃતિ તનુજાત ।

અપ્પ્રાય મર્વ, સૌનીર યવોદકાદિકમ્ ॥ ૪૫ ॥

ઢધુરમમેરકસુરામગ્ળાપ્પકશ્રીફલાદિફલનીર ।

હિમકરકહરિત્તૃણાદિચિત્ત પાન વિનિર્દિષ્ટમ્ ॥ ૪૬ ॥]

આટાવાળા હાથ વિગેરેનું ધોવણ, તલ વિગેરે ધાન્યનું ધોવણ
(બીજાગેલા પાદડા વિગેરેને સીથેલું પાણી), પુષ્પનો રમ્, શરીરમાં થયેલું રૂધિર વિગેરે, સર્વ જાતિનું પાણી, કાચનું પાણી, જવ ધોવાનું પાણી, શેરડીનો રમ્, મેગ્ક (એક જાતનો મહિંગ), મુગ (મહિંગ), આમવ (અનેક જાતના), ગાપ્પ જળ, શ્રીફળ વિગેરે ક્ષણના પાણી, ક્ષિમ, કગ, ગાદ્ય તૃણાદિ ઉપર રહેલા જળગિદ્ધ વિગેરે વિચિત્ર પાનાદ્ય તરીકે કહેલા છે ૪૫-૪૬

મત્તોસ દતાઢ, ટોપ્પર-સ્વારિક-દમ્ભ-સ્વજ્જૂર ।

અગ્ગ ફળસ ચિંચી, ચારુલિયા પત્તમાગ જ ॥ ૪૭ ॥

મટ્ટ ઘન મઘ, વદામ-અસ્સોડ-ઉન્નુગટલિયા ।

ફલ-પક્ષન્ન મઘ, વહુત્તિહ સ્વાદમ નેય ॥ ૪૮ ॥

[મત્તોપ દન્ત્યાદિ, ટોપ્પરક-સ્વારિક-દ્રાક્ષા-સ્વર્જૂર ।

અમ્મક ફળમા ઝમ્લિકા, ચારુલિકા પત્રશાક યત્ ॥ ૪૭ ॥

અષ્ટ ધાન્ય મર્વ, વદામાલોટેશુગડિકા ।

ફલ પક્ષાન્ન સર્વ, વહુત્તિધ સ્વાદિમ જ્ઞેયમ્ ॥ ૪૮ ॥]

ભત્તોસ (શેકેલું ધાન્ય), દન્ત્યાદિ (ગુંદર અથવા દાંતે
 ઘસવાના ચર્ચુ પાઉડર વિગેરે) ટોપરુ, ખારેક, દ્રાક્ષ, ખજૂર,
 આમ્ર (કેરી), કૃણુસ, ચિચિ, ચારોળી, પત્રશાક (લાજી
 વિગેરે) સર્વ જાતિનું ભુજેલું ધાન્ય (દાળીયા વિગેરે), બદામ,
 અખોડ, શેરડીની કાતળી, સર્વ પ્રકારના ફળ ને પકવાન્ન, એમ
 બહુ પ્રકારે આદિમ જાણુવું. ૪૭-૪૮.

દંતવળં તંત્રોલં, ચિત્તં તુલસી-કુહેડગાઈયં ।

મહુ-પિપ્પલિ-સુંઠિ-મરી-પળગં જાઈફલાળં ચ ॥ ૪૯ ॥

एलादुगं लविंगं, अजमोयतियं तियं च अभयाणं ।

कम्पूर-कविट्ठाइ, हिंगुल-चिणयाण अडगं च ॥ ५० ॥

विडलवण-वडिंग-वत्थुल-कंटकरूक्खाण छल्लिया सव्वा ।

फोफल-कसेल-पुक्खर-जवासपण फूलमयछल्ली ॥ ५१ ॥

तिकडुय सुगंधि धन्नय पत्त-जडी-पप्पडी-वरड्डा य ।

रसजाइभेसज्जपमुहं साइममणेगविहं ॥ ५२ ॥

[दन्तपवनं ताम्बूलं, चित्रं तुलसीकुहेटकादिकं ।

मधुपिप्पलीसुंठीमरीचपञ्चकं जातिफलानां च ॥ ४९ ॥

एलादिकं लविंगं, अजमोदत्रिकं त्रिकं चाभयानां ।

कर्पूरकपित्थादि, हिंगुलचिनकानामष्टकं च ॥ ५० ॥

विडलवणं वडिंगं वत्थुलं कंटकवृक्षाणां त्वक्सर्वा ॥

पुगीफलकसेरूकपुष्करं यवासकपञ्चकं पुष्पमदत्वक् ॥ ५१ ॥

त्रिकटुकं सुगन्धि धान्यकं पत्रजटी पर्पटी वरट्टी च ।

रसजातिभैषज्यप्रमुखं स्वादिममनेकविधं ॥ ५२ ॥]

દાતણ, અનેક પ્રકારનું તથાજ (નાગરવેલનું પાન વિગેરે),
 તુળશી, કુહેડક વિગેરે (ઔષધિઓ), મધુ (જેઠીમધ), વિપ્પલી
 (પીપરીમૂળ), સુઠ, મગીપચક (તીખા વિગેરે પાત્ર વસ્તુ અથવા
 મરીની પાત્ર જાતિ), જાથફળ, એલાદિક (એવચીદિક અથવા
 એ જાતિની એવચી), લવિંગ, અજમોદત્રિક, અભયાત્રિક (હઠકા,
 એકાને આગળા વા નણુજાતની હરકે), કપૂર, કોઠા વિગેરે, હિંશુવ
 (હિંગ), ચિણુકળાળ વિગેરે અષ્ટક (આઠ વસ્તુ), ગીજલવણુ,
 વડિંગ, વચ્ચુવ, કાળનાળા મને પ્રકારના વૃક્ષની છાલ, રોક્ષલ
 (સોપારી), કમેળ (ક્નેગીયો), પુષ્કર, જ્વામપચક, કૂલમદ (કૂલનુ
 મરન), છાં, ત્રિફલ (મુઠ-મરી-પીર એ ઉલેખા કરેલા),
 મુગધી (આમગધી), ઘાણા, પત્ર, જડી, પાપડી, વગદી, ગ્મ
 જાતિના ઔષધ વિગેરે અનેક પ્રકારનું સ્વાદિમ જાણુવુ ૪૯-૫૨
 (આ ચારે પ્રકારના આહારની વસ્તુના નામે પચ્ચજખાણુ જાણના
 અર્થમા આપેલા છે તે ગણિગિદ ૧ મા આપ્યા છે)

દુનિહારે રુપિજઙ્ઘ, પાળ માઙમમણેગહા મઘ ।

તિવિહાર પાળ પુળ, ચઙહારે કિમતિ નો રુપ્પ ॥ ૫૩ ॥

[દિવિધાહારે કલ્પ્યતે પાન સ્નાદિમમનેરુધા મર્ચ ।

ત્રિવિધાહારે પાન પુનશ્ચતુર્ધાહાર કિમપિ નો કલ્પ્યમ્ ॥ ૫૩ ॥]

દુષિદારમા પાળી અને અનેક પ્રકારનું સ્વાદિમ જાણુવે, તિવિ
 હારમા એજુ પાળી : એ અને ઓષિદારમા મર્ચ પાળુ ન કલ્પે ૫૩

માઙમગયાણિમાણિ, ન રુપ્પણ તદ્દ પસગદોમાઓ ।

ગુહ લગળ હિંશુ મિંધત્ર જીગય ઘાળા ગરઙ્ઘા ય ॥ ૫૪ ॥

અજમોઞતિય કવિદ્ઘ, આમલગ તદ્દ રુપૂર કટ્ટા ય ।

અવો(અના)ગ્ગ ચ મૂયા, ણમાઙ્ઘ ઞમ્મણમ્મિ વચ્ચહારો ॥ ૫૫ ॥

[સ્વાદિમગતાનીમાનિ ન કલ્પન્તે તથા પ્રસંગદોષાત્ ।
 ગુડલવળહિંગુસૈન્ધવજીરકધાન્યકવરદ્વાથ ॥ ૫૪ ॥
 અજમોદત્રિકં કપિત્થં આમલકં તથા કપૂરકન્દાથ ।
 અંવાડકં ચ સુવા એવમાદ્યશને વ્યવહારઃ ॥ ૫૫ ॥]

સ્વાદિમમા ગણેલી આ વસ્તુઓ પ્રસંગ દોષ વિગેરે કારણથી
 દુવિહારમા ન કલ્પે. કઇ વસ્તુઓ ન કલ્પે ? તે કહે છે—ગોળ, હીંગ,
 લણુવ, સિંધવ, જીરુ, ધાણુ, વરડા (ધાન્યવિશેષ), અજમોદત્રિક,
 કેાઠ, આમલા, કપૂર, કુદ, અબોલગ, સૂયા(સુવા) ઇત્યાદિનો અશ-
 નમા વ્યવહાર છે એટલે તે અશનાહારમા ગણાય છે. ૫૪-૫૫

ચરહારે રયણીય, કપ્પિજ્ઞહ જાણિમાણિ વત્થૂણિ ।
 સમભાગકયા તિહલા, ભૂનીંવોસીરચંદણયં ॥ ૫૬ ॥
 ગોમુત્તં કહુરોહિણી, વગ્ધી અમયા ય રોહિણી તુંગા ।
 ગુગ્ગુલ-વયા-કારીરય-લિંવપંચંગ ભાસગણો ॥ ૫૭ ॥

તહ આસગંધિ વંમી-ચીડ-હલિદા ય કુંદુરુકૂડા ।
 વિસજાઈય ધમાસો, વોલયવીયા અરિદ્ધા ય ॥ ૫૮ ॥
 મીંઢલ-મજિદ્ધ-કંકેલ્હિ-કુમારિ-કંથેર-વેર-કુદ્ધા ય ।
 કપ્પાસવીયપત્તય અગુરુ-તુરુક્કા ય તંતુવડા ॥ ૫૯ ॥

ધવક્વયરપલાસાઈ, કંટકરુક્ષાણ છલ્હિયા સાળા(મા) ।
 જં કહુયરસપરિગયં, આહારં પિ હુ અળાહારં ॥ ૬૦ ॥

[ચતુર્ધાહારે રજન્યાં કલ્પ્યન્તે યાનીમાનિ વસ્તુનિ ।
 સમભાગકૃતા ત્રિફલા ભૂનીંવોસીરચન્દનકમ્ ॥ ૫૬ ॥

ગોમૂત્ર કદુરોહિણી વ્યાઘ્રી અમૃતા ચ રોહિણી તુગી ।
ગુગુલુ વચા કરીરક-નિવપચાગમસ્મગળ ॥ ૫૭ ॥

તથાશ્વગન્ધી ગ્રાહી-ચીઢા હલિદ્રા ચ કુન્દુરુઘ્નઢા ।
પિપજાતિશ્ચ ધમાસો વોલક્રીજે અરિષ્ઠાશ્ચ ॥ ૫૮ ॥

મદનફલ મજિષ્ઠા-કફેહ્લી કુમારીકચેરચેરકુષ્ઠાશ્ચ ।
કર્પામરીજપત્રકમગુરુતુરુષ્કાશ્ચ તતુપટા ॥ ૫૯ ॥

ઘવલદિરપલાશાદિ-ફટકરુક્ષાણા ત્વરુ ગાળા (શ્યામા) ।
યત્કદુકરમપરિગત આહારમપિ સ્વલ્પનાહારમ્ ॥ ૬૦ ॥]

રાત્રિએ યાવિહાગમા આ વસ્તુઓ ૬ પે છે (તે અનાહારી
કહેવાય છે) તેના નામ આ પ્રમાણે-મગ્ધે બાળે ત્રિક્ષ્ણા (હુડા,
બેડા ને આમળા), ભૂનિળ, ગ્રાચ દન(મુખડ), ગોમૂત્ર, કદુરોહિણી,
વ્યાઘ્રી (કટારી), અમૃતા (બહેડા), રોહિણી, તુગી, ગુગુલ, વચા
(વજ), કરીરક, લાંબડાના પાત્ર અગ (મૂળ, છાલ, કાષ્ઠ, પત્ર અને
મહેડા), બમ્બમમૂળ, અશ્વગધિ (આમધ), ગ્રાહી, ચીડ, હળદર,
કુદુરુઘ્નઢા, ગર્વ લાતિના વિષ, ધમાસો, બોવચના બી (બીજામોળ),
અરિઠા, મીઠાળ, મગ્ધ, કકેલી, કુમારી, કચેર, બેર, કુડા, કપામ
બીજ, કપામપત્ર, અશુર, તુરુડ, તતુપટા, ધન ખેર, પલાગ વિગેરે,
કાટાનાળા વૃથાની છાલ, ગણુ (કસ્તૂરી) અને જે કડવા અમવાળા
પદાર્થ હોય તેને આપ્તાં ગતા અનાપ્તાં અમગ્ધવા ૫ - ૦

इच्छा इ ज अणिद्ध, पञ्चम त मव अणाहार ।

ज इच्छाए भुनङ्, त मव हवङ् जाहार ॥ ६१ ॥

[इत्यादि यन्निष्ट पक्षोपम तद्वेदनाहारम् ।

यदिच्छया भुज्यते तत्तमर्च मयत्याहारम् ॥ ६१ ॥]

ઇત્યાદિ જે અનિષ્ઠ અને પંકની ઉપમાવાળા (બેટવાદ)
પદાર્થ હોય તેને અનાકાર સમજવા અને જે ઇચ્છાપૂર્વક
ખાઈ શકાય તે સર્વ અનાકાર છતાં પણ આકાર સમજવા.
(અનાકારીના નામે પચ્ચખ્યાણુભાષ્યવિગેરેમાંથી અમને જે
મળ્યા છે તે યગિશિષ્ટ ન ૨ મા આખ્યા છે) ૬૧

કાળપ્રમાણ—

અહ એવાણં જં જં, કાલપમાણં મણામિ સવેસિં ।

મત્તં સિદ્ધં ત્રિયલં, કટ્ટદલં હિંગુમહિયં જં ॥ ૬૨ ॥

પુષ્પ-ફલ-પત્તમાયં, ત્રીયહ્છીવિના ય આમફલં ।

મંડગમપૂપાદ્ય-જલલપ્પસિ-વહય-પપ્પહયા ॥ ૬૩ ॥

ચતુપ્રહરમાણમેસિં, ઓયણમહ વારજામ જગરાણ ।

તહ તકરવલ્લુભિણ, અહિયં પરિમાણમવિ વુત્તં ॥ ૬૪ ॥

[અથૈતેપાં યદ્યત્કાલપ્રમાણં મણામિ સર્વેપામ્ ।

મત્તં સિદ્ધં દ્વિદલં, કાષ્ઠદલં હિંગુસહિતં યત્ ॥ ૬૨ ॥

પુષ્પફલપત્રગાકં, વીજત્વક્ વિના ચામફલમ્ ।

મંડકમપૂપાદિકં, જલલપનશ્રીર્વટકપર્પટકાનિ ॥ ૬૩ ॥

ચતુષ્પ્રહરમાણમેષાં, ઓદનસ્યાટૌ દ્વાદશયામાશ્ચ જગાર્યાઃ ।

તથા તકરવલિક્ષિતે, અધિકં પ્રમાણમપ્યુત્તં ॥ ૬૪ ॥]

હવે આ સર્વેનુ જે જે કાળપ્રમાણ છે તે કહું છું:—
રાંધેલો ભાત અને વિઠળ, કાષ્ઠળ, હિંગ સહિત જે પદાર્થ
હોય તે, પુષ્પ, ફળ, પત્રશાક, બીજલાલ વિનાના કાચા

ફળ, માડા, પૂડવા, જળલાપત્રી, વડા, પાપડ-આ વધા
પદાર્થોનું કાળમાન ચાત્ર પ્રકૃત્તુ છે, ઓઢનનું આઠ પ્રકૃત્તુ
છે, જગરાનું બાર પહોત્તુ છે, તેમ જ તક વિગેરેમા મેજવેલું
હોય તો તેનું અધિક પગિમાણ (કાળમાન) કદ્ધુ છે ૬૨

દહિ-તરુ-રાઈળ, કઝિય-માગાળ મોલનામ ચ ।
વામાસુ પક્ષ હેમતિ, માસુમિણુ ગીમદિળમાળ ॥૬૫॥
પન્નયસ્મ કાલો, વિણ્ણોઝો કુલિકાણ પન્નો ।
વામાસુ મગદિળ વા, ચલિયરસ જત્ય જ જાઢ ॥૬૬॥
[દધિતરુરાજીના કાઝિકુશાફાના પોહણ ચામાશ્વ ।
વર્ષાસુ પહ હેમન્તે માસ ઉષ્ણે વિગતિદિનમાનમ્ ॥૬૫॥
વક્ષાન્નસ્ય કાલો વિનેયઃ કુલિકાયા વક્ષાન્ન ।
વર્ષામુ મસદિન વા ચલિતરસ ચત્ર ચદાતિ ॥૬૬॥]

દહી, છાન, ગાંધ અને કાઝવાળા ચાકોનું નેાગ રહોત કાગ
મા । વ્તણુવુ હરે પડવાતનું માગમાન કહે છે-વર્ષાન્નતુમા પદર
દિવમ, હેમત(ગિયાળા)મા મહિનો, ડનાળામા વીગ દિવસ-આ
પ્રમાણે કાગમાન અવિતન્મ વિનાના પડવાતનું વ્તણુવુ અથવા
વર્ષાન્નતુમા માત્ર દિવસનું કાગમાન પણ કદ્ધુ છે અને જ્યાંદે
અવિતન્મ થાય ત્યાં તેનું કાગમાન પૂરું થયું વ્તણુવુ -૫-૬૬

નિશ્ચિય પપન્ન, અગ્નજુય તસ્મિમેત્ર પરિમાણ ।
ઉત્તુરિયારગયાણ, ચલિયરસે ત તદા જાળ ॥૬૭॥
[નિર્વિકૃતિમ્ વક્ષાન્ન, અગ્નપુત્ર તમ્યેદમેત્ર પરિમાણ ।
દ્વિત્રિકાગ્ન(જ)વાના ચલિતરસે તત્રયા જાનીદિ ॥૬૭॥]

વિગય વિનાના અને અશનયુક્ત એવા પકવાન્નનો આ કાળ
જાણવો અને ધ્રુવિકારગત (શેરડીના રસ વિગેરેથી બનાવેલા)
પદાર્થોનો કાળ ચલિતરસ પ્રમાણે એટલે ચલિતરસ ન થાય
ત્યાંમુધી જાણવો. ૬૭

વય-તિલ્લ-ગુડાઈણં, વણ્ણ-રમ-ગંધ-પમુહવચ્ચાસે ।
કાલપરિમાણમુક્તં, જાણિજ્ઞા નો તદ્દા પાયં ॥ ૬૮ ॥

[વૃત્તતૈલગુડાદીનાં, વર્ણરસગન્ધપ્રમુહવચ્ચાસે ।
કાલપ્રમાણમુક્તં જાનીયાન્નો તથા પ્રાયઃ ॥ ૬૮ ॥]

ઘી, તેલ, ગોળ વિગેરેના વર્ણ, ગંધ, રસ પ્રમુહનો
વ્યત્યાસ (દ્રેશ્કાર) થાય ત્યારે કાળપ્રમાણ પ્રાપ્તે ઉપર કહ્યા
પ્રમાણે ન જાણવું. ૬૮

इत्थं य चलिचरसम्मि, जीवा वेइंदिया समुच्छंति ।
पुष्पिए एगिंदिया, वडुंति दुवे वि समगं वा ॥ ६९ ॥

[અત્ર ચ ચલિતરસે જીવા દ્વીન્દ્રિયાઃ સંમૂર્છન્તિ ।
પુષ્પિતે એકેન્દ્રિયા વર્તન્તે દ્વાવપિ સમકં વા ॥ ૬૯ ॥]

અહીં ચલિતરસમાં એકેન્દ્રિય હોવો ઉત્પન્ન થાય છે અને
પુષ્પિત (કુળીવાળા) પદાર્થમાં એકેન્દ્રિયો પણ વર્તે છે, અથવા
સમકાળે બન્ને પ્રકારના હોવો પણ હોય છે. (અહીં એકેન્દ્રિય
શબ્દવડે લીલકુલ સમજવી). ૬૯.

अचित्तजले सचित्तीभवणे एगिंदिया समुच्छंति ।
अण्णरसुज्झियमिलिए, पणिंदी समुच्छिमा हुंति ॥ ७० ॥

[અચિત્તજલે સચિત્તીભવને એકેન્દ્રિયાઃ સંમૂર્છન્તિ ।
અન્નરસોજ્જિતમિલિતે પંચેન્દ્રિયાઃ સંમૂર્છિમા ભવન્તિ ॥ ૭૦ ॥]

અચિત્ત જળ જ્યારે સચિત્ત થાય છે ત્યારે તેમા એકે દ્રિય
જીવો (અપ્કાય) ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઉન્નિજત (એકા કરેલા)
અન્ન રમમા સમૂહિમ પચે દ્રિય જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ૭૦

ધાન્યે યોનિ મહિમાવકાલપ્રમાણુ—

તિલે મુગ મસૂર ચર્ણય-માર્મે કુર્લત્થય કલાંય તુરરીણ ।
વહ્ણાણ વટ્ટચણયાણ પચગ પરિમપ્પમાણ ચ ॥ ૭૧ ॥

[તિલ-મુદ્ગ-મસૂર ચપલક માપ-કુલત્થક કલાદ તુરરીણા ।
વહ્ણાના વૃત્તચણકાનાં પચ્ચર્પપ્રમાણ ચ ॥ ૭૧ ॥]

તલ, મગ, મસૂર, ચોળા, અડદ, કળથી, કલાદ, તુવેર, વાલ,
અને વૃત્ત ચણા (વટાણા), તેની યોનિનું પ્રમાણ પાચ વર્ષનું છે ૭૧

માલિ ત્રીહિ-જવૈ જુગર્ધરી ગોદુમ-તત્તૌધન્ન-તિલ કર્પમાણ ।
વાસતિય પરિમાણ, તત્તો તિદ્ધસણ જોળી ॥ ૭૨ ॥

[શાલિત્રીહિયવયુગન્ધરી, ગોધૂમતૃણધાન્યતિલકર્પમાણા ।
વર્ષત્રિક પ્રમાણ તત્તો તિદ્ધસતે યોનિ ॥ ૭૨ ॥]

ડાગેર, ત્રીહિ, જવ, જર, ગોધૂમ, તૃણધાન્ય, તિલ, કપાસ-
એની યોનિનું પ્રમાણ ત્રણ વર્ષનું છે ત્યારપછી યોનિ (ઉપર
થવાની શક્તિ) નાશ પામે છે ૭૨

લટ્ટા-વગૂ-અયસી-મૈળ-કોટ્ટમગ-વૈરટ્ટ-સિદ્ધંત્યા ।

રાલય-કુદવ-મેહી-મૂર્તંગીયા-ચ વહ્ણા ય ॥ ૭૩ ॥

૧ અહીં યોનિ શબ્દવડે ઉત્પત્તિ યોગ્યતા સમજાવી પણ સચિત્તપણું
સમજાવું નહીં

પિહિયાણં લિત્તાણં, ઉક્કોસઠિઈં ઉ સત્ત વાસાઈં ।

હોઈ જહણેણ પુણો, અંતમુહુત્તં ચ સમગ્ગાણં ॥ ૭૪ ॥

[લટ્ટા-કંગૂ-અતસી-સણ-કોદૂસક-વરટ્ટ-સિદ્ધાર્થાનાં ।

રાલક-કોદ્રવ-મેથી-મૂલકવીજાનાં ચ વૃત્તાનાં ચ ॥ ૭૩ ॥

પિહિતાનાં લિપ્તાનાં, ઉત્કર્ષસ્થિતિસ્તુ મમ વર્ષાણિ ।

ભવતિ જઘન્યેન પુનરન્તર્મુદ્ધૂર્તં ચ સમગ્રાણામ્ ॥ ૭૪ ॥

લટ્ટ (ખસખસ), કાંગ, અળશી, શણ, એક જાતિના
કોદર, વરટ્ટ (ધાન્ય વિશેષ), સરસવ, રાળ, કોદરા, મેથી,
મૂળાના ણીજ અને વૃત્ત (ધાન્ય વિશેષ), આ ધાન્યોથી
લરેલી કોઠી વિગેરે ઢાકીને લીંપી રાખી હોય તો તેની થોળિની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત વર્ષની સમજવી અને જઘન્ય સમગ્ર
ધાન્યની અંતર્મુદ્ધૂર્ત પ્રમાણ સમજવી ૭૩-૭૪.

પિપ્પરિ-સ્વજૂર-મિરી-મુદ્દિય-અભયા-વદામ-સ્વારિકા ।

એલા-જાઈફલં પુણ, કંકોલં ચારુકુલિયા ચ ॥ ૭૫ ॥

વિદ્ધંસિજ્જઈ જોણી, એસિં જલથલોવભોગેહિં ।

સંવાહય-જલફલાઈયાણ જોણી તહાચિત્તા ॥ ૭૬ ॥

જોયણસયં જલમ્મિ, થલમ્મિ સટ્ટીએ મંડસંકંતી ।

વાયાગણિધૂમેહિં, પવિદ્ધજોણી હવઈ તેસિં ॥ ૭૭ ॥

- [પિપ્પલીસ્વર્જૂરમિરિચમુદ્દીકાઽભયાવદામસ્વારેકાઃ ।

એલા જાતિફલં પુનઃ કંકોલં ચારુકુલિકા ચ ॥ ૭૫ ॥

વિધ્યસ્યતે યોનિરેષા જલસ્થલોપમોગૈઃ ।

શૃંગાટકજલફલાદિકાના યોનિસ્તથા ચિત્રા ॥ ૭૬ ॥

યોજનશત જલે સ્થલે પથ્યા માહસક્રાન્ત્યા ।

વાતાગ્નિધૂમૈઃ પ્રતિદ્વયોનિર્ભવતિ તેષામ્ ॥ ૭૭ ॥]

ખીપગ, ખબુર, મરી, દ્રાક્ષ, અલયા (હરડે), બદામ, ખારેક, એલચી, બાયફળ, કડોલ, ચારોળી-એ પદાર્થોની જળ-સ્થળના ઉપલોગવડે કરીને યોનિ નાશ પામે છે અને સદા ટક કરેલા જળફળાદિકની યોનિ વિચિત્ર પ્રકારની હોય છે ઉપરોક્ત વસ્તુ જળમાર્ગે સો યોજન બીધ ત્યારે અને સ્થળમાર્ગે સાઠ યોજન બીધ ત્યારે ઠામની ફેરમારી, વાયુ, અગ્નિ (તાપ) અને ધૂમ વિગેરેથી તેનો યોનિભાવ નાશ પામી બીધ છે ૭૫-૭૭

હરિયાલ-લગ્ન-મણસિલ-પૂગ-સેફાલ-નાલિકેરા ય ।

એમેઝ અણાહન્ના, વિદ્વન્ધ્યા અત્રિ મુણેયદ્વા ॥ ૭૮ ॥

સિયસિંધવ પામરરણી, કયર્હિગુલજાર્દ-રડિંગ-નાગાર્દ ।

અચિત્તજોણિયા કદા, માણાદ્યમિંદલ-મજિદ્દા ॥ ૭૯ ॥

[હરિતાલલગ્નમનશિલપૂગસેફાલનાલિકેરાણિ ચ ।

એમેઝાનાચીર્ણાણિ વિધ્યસ્તાન્યપિ જ્ઞાતવ્યાનિ ॥ ૭૮ ॥

શ્વેતસૈન્ધવપાશકરણીકૃતર્હિગુલજાતિર્પડિંગનાગાદિ ।

અચિત્તયોનિકાઃ કન્દા શાણાદ્યતમદનકમજિદ્દા ॥ ૭૯ ॥]

હરતાળ, લવણ, મણુશીલ, પૂગ (મોપારી), સેફાલ અને નાળીયેર એ પદાર્થો વિધ્વન્તયોનિવાળા થયા હોય છતાં પણ અનાગીર્ણ સમજવા-વાપરી શકાય નહીં એવા બાણવા શ્વેત-

સિંધવ, વાસકરણી(ફટકડી), કૃત (મર્દન વિગેરે કચેલા)
હિંગુલની નતિ, વડિંગ, નાગાદિ, શરાણુથી વીંધાએલ મીઠળ
અને મજાઠ અગિત્ત થોનિવાળા નાણુવા ૭૮-૭૯

પિટું મિસ્ત્રમસુદ્ધં, પળ-ચડ-તિયદિળપમાણમાપક્ષં ।
સાવળાસોયપોસેસુ, જુઅલમ્મિ ય એસ અણુઓગો ॥ ૮૦ ॥

[પિટું મિશ્રમશુદ્ધં પંચચતુસ્ત્રિદિનપ્રમાણમાપક્ષં ।
શ્રાવળાશ્વિનપૌષેષુ યુગલે ચૈવ અનુયોગઃ ॥ ૮૦ ॥]

શ્રાવણુ ને લાદરવો, આસો ને કાર્તિક તથા માગશર ને
ષોષમા લોટ પાંચ, ચાર અને ત્રણ દિવસ સુધી મિશ્ર એટલે
અશુદ્ધ સમજવો અને પછી પક્ષ સુધી અગિત્ત સમજવો એવો
અનુયોગ (મહાપુરુષોનુ વ્યાખ્યાન) છે. ૮૦

પળ-ચડ-તિય જામાણ, માહદુગે ચિત્તજુયલ-જિઠ્ઠદુગે ।
તહ મજ્જિયધળ્ળાળ, દાલીળ વિપજ્જણ પાયં ॥ ૮૧ ॥

[પશ્ચચતુસ્ત્રિકં ચામાનાં માઘદ્વિકે ચૈત્રયુગલે જ્યેષ્ઠદ્વિકે ।
તથા મ્રજ્જિતધાન્યાનાં દાલીનાં વિપદ્યતે પ્રાયઃ ॥ ૮૧ ॥]

માહ ને ફાગણ, ચૈત્ર ને વૈશાખ, જેઠ ને અષાઠ એ
માસમા પાંચ, ચાર અને ત્રણ પહોર (આટો) મિશ્ર નાણુવો.
તેમજ લર્જિત (ભુજેલ) ધાન્યનો અને દાળનો કાળ પ્રાયે તેથી
વિપર્યય નાણુવો ૮૧.

ચાલિય-છઢિય-તુસરહિય-સુંવે જા તાવ મિસ્ત્રિયં નેયં ।
લોળજુયં જં સાગં, મજ્જિય-તલિણ તં સુદ્ધં ॥ ૮૨ ॥

[ચાલિતછદિતતુપરહિત શુમ્ને યાગ્ત્તાગ્નિમિશ્રિત જ્ઞેયમ્ ।
લગ્નયુત યન્ ગ્રાક અજિતતલિતેન તચ્છુદ્ધ ॥ ૮૨ ॥]

આળેલ, છડેલ, ફેાતગ રહિત કરેલ અને જ્યાં સુધી
સુપડામા હોય ત્યાં સુધી ધાન્ય મિશ્ર (મચિત્તયુક્ત) જાણવું
અને લૂણ સહિત જુએલું અને તળેલું શાક શુદ્ધ જાણવું ૮૨

અન્ને મળતિ મજિય-ઘળ્ણાળ પક્તલિયમિય કાલો ।
મગ-પળદસ-દમદિળ, ગામાડસુ મિસ્મલોળસ્સ ॥ ૮૩ ॥

[અન્યે મળન્તિ અજિતધાન્યાના પક્તલિતમિય કાલ ।
મસ પચ્ચદશ દશ દિનાનિ ગર્ષાદિષુ મિશ્રલગ્નસ્ય ॥ ૮૩ ॥]

અન્ય આચાર્યો કહે છે કે-જુએલા ધાન્યનો પકવ અને
તળેલા પ્રમાણે કાળ સમજવો અને લૂણથી મિશ્ર કરેલનો
વર્ષાઋતુમા માત્ર નિવસ, શીયાળામા પદ્મ દિવસ અને
ઉનાળામા દગ દિવસનો કાળ જાણવો ૮૩

અતમુદ્ધુત મોયસ્મ, ચોરીસ જામ ઘાઉપત્તગય ।
ગોમુત્ત જડ કેવલમહ સાડમ રમવિગ્જાસે ॥ ૮૪ ॥

[અન્તર્મુદ્ધુત મોરુસ્ય ચતુર્વિંશતિર્ગામા ઘાતુપાત્રગતમ્ ।
ગોમૂત્ર યદિ કેવલમથ સ્વાદિમ રમવિગ્જાસે ॥ ૮૪ ॥]

મૂનો અતર્મુદ્ધુત કાળ સમજવો અને ઘાતુપાત્રમા જે
કેવળ ગોમૂત્ર ગળ્યું હોય તેો ચોવીસ પહોરનો કાળ જાણવો, પણ
જો તેના રસનો વિપર્યાય થઈ જાય તેો તને સ્વાદિમ સમજવું ૮૪

સ્વાદ્મિ તલે વિચ્છાસે, તિ-ચઉ-પળ જામપુસિળનીરસ્સ ।
વાસાઇસુ તમ્માણં, ફાસુજલસ્સાવિ એમેવ ॥ ૮૫ ॥

[સ્વાદિમે તલિતે રસવિપર્યાસે ત્રયઃ ચત્ત્વારઃ પંચ ચામા ઉષ્ણનીરસ્યા
વર્ષાદિષુ તન્માનં ગ્રાસુકજલસ્યાપ્યેવમેવ ॥ ૮૫ ॥]

તળેલા પદાર્થને પણ રસાદિનો વિપર્યાસ થયે છતે ખાદિમ
સમજવુ. હવે ઉષ્ણ જળનો વર્ષાદિ ઋતુમાં ત્રણ. ચાર અને પાચ
પહોરનો કાળ જાણવો, એટલે વર્ષાઋતુમાં ત્રણ પહોરનો, શિયા-
ળામાં ચાર પહોરનો અને ઉનાળામાં પાચ પહોરનો, ખીછ
રીતે કાસુ કરેલા જળનો કાળ પણ એ જ પ્રમાણે ઋતુભેદે
લિખ્તલિખ્ત જાણવો. ૮૫.

ઉસ્સેદ્મ સંસેદ્મ, તંદુલનીરં તિલોદગં ચાવિ ।

તુસજવઆયામં વા, સોવીરં શુદ્ધવિયડં ચ ॥ ૮૬ ॥

અંબકવિદ્વાડ્ડમલગં, અંવાડગ માઉલિંગ સ્વજ્જૂરં ।

દક્ષા દાદિમ કયરં, ચિંચા નાલિયર કોલજલં ॥ ૮૭ ॥

પુવ્વતિયં ભત્તદ્દે, છદ્દે તિલ-તુસ-જવોદગં મણિયં ।

આયામં સોવીરં, અદ્દમે ઉસિળનીરં ચ ॥ ૮૮ ॥

[ઉત્સ્વેદિમં સંસ્વેદિમં તન્દુલનીરં તિલોદકં વાપિ ।

તુષયવાચામં વા સૌવીરં શુદ્ધવિકટં ચ ॥ ૮૬ ॥

આમ્રકપિત્થામલકામ્વાડકમાતુલિંગસ્વર્જૂરાણાં ।

દ્રાક્ષાદાદિમકરીરામ્લિકાનાલીકેરકોલજલં ॥ ૮૭ ॥

પૂર્વત્રિકમભક્તાર્થે પષ્ટે તિલતુષયવોદકં મણિતં ।

આચામં સૌવીરમદ્દમે (તપસિ) ઉષ્ણનીરં ચ ॥ ૮૮ ॥]

ઉસ્તેદમ, સસેદમ (અર્થ પ્રથમ આવી ગયો છે) તદુલનીર
(ચાખા ધોયાનું પાણી), તિયોદક, તુમ અને જવનું પાણી, આચામ
તથા મોવી- અને શુદ્ધ પાણી (ત્રણ ઉકાળાવાળું પાણી), આમ્ર,
કોઠ, આમળા, અભાકક, માતુલિંગ (જીન્જેર), ખજૂર, દ્રાક્ષ,
દાડમ, કેર, ચિંચા (આબલી), નાજિયેઝ અને ડોલ (ભોરના ઠળીયા)નું
જળ એમાંથી એક ઉપવાસમા પૂર્વે ડહેવા પૈકી પ્રથમના ત્રણ
પ્રકારના પાણી કંટપે, છઠ્ઠમા તલ, તુષ અને જવનું પાણી કંટપે
અને અઠ્ઠમમા આચામ, સોવીર અને ઉષ્ણ જળ કંટપે ૮૬-૮૮

અન્નમમિત્થ ગલિય, તિયદહુકલિય-પરિમિયમલેપં ।
પર(વિ)રુઢર્જર્(તપસ્વી)ણ કપ્પહ, ન કપ્પઈ અણ્ણમુરુદોસા ॥ ૮૯ ॥

[અન્નમસિક્કય ગલિત ત્રિદહોત્કલિત પરિમિતમલેપ ।

પરકૃત યતી(વિકટતપસ્વિ)ના કલ્પતે

ન કલ્પતેઽન્યદુસ્તોપાત્ ॥ ૮૯ ॥]

ત્રણ ઉપવાસથી વધારે તપવાળા મુનિને નિમળ, મિશ્ર
(દાણા) વિનાનું, ગળેલું, ત્રણ ઉકાળાએ ઉકાળેલું, પચિમિત
અને અલેપન જળ અન્યનું કરેલું કે પે, અન્ય જળ ન કંટપે,
કાન્ણ કે તેમાં ઘણા દોષનો અભાવ છે ૮૯

ઉસ્તેદમ સસેદમ, તદુલ-તિલ-તુમ-અગ્રાણ નીર ચ ।

આચામ મોગીર, મુદ્ધ વિપદ જલ નમદા ॥ ૯૦ ॥

[ઉત્તરેદિમ સસ્તેદિમ તન્દુલ-તિલ-તુષ-ચગાના નીર ચ ।

આચામ સૌવીર શુદ્ધ વિકટ જલ નમદા ॥ ૯૦ ॥]

ઉસ્તેદમ, સસેદમ, તદુલ, તિલ, તુષ અને જવનું પાણી,
આચામ, મોગીર અને શુદ્ધ એમ અચિત્ત જળના નવ પ્રકાર છે ૯૦

તિહલા તમાલપત્રં, મુત્થય-કુટું ચ સ્વયરમાઈહિં ।

પ્રાસુકયં સ્વજ્ઞાઈહિં, કારણઔ કમ્પણિજં તુ ॥ ૯૧ ॥

[ત્રિફલા-તમાલપત્ર-મુસ્તક-કુષ્ઠ-સદિરાદિભિઃ ।

પ્રાસુકીકૃતં સ્વાદ્યાદિભિઃ કારણતઃ કલ્પનીયં તુ ॥ ૯૧ ॥]

ત્રિફળા, તમાલપત્ર, મોથ (નાગરમોથ), કોઠ (કઠ), ખેર
વિગેરે નાંખીને કામુ કરેલું તથા ખાદ્યાદિકથી કરેલું કામુ
જળ કારણે કદખી શકે છે ૯૧

જિહ્વતવેશ્મત્તદે, પડિમુવહાણેસુ અભિગ્રહાયામે ।

સદ્ધાણં ચિય કમ્પઈ, ઉષ્ણજલં અણસણેવિ તદા ॥ ૯૨ ॥

[જ્યેષ્ઠતપસ્યમ્ત્કાર્થે પ્રતિમોપધાનેષુ અભિગ્રહાચામ્લે ।

શ્રાદ્ધાનામેવ કલ્પતે ઉષ્ણજલમનશનેપિ તથા ॥ ૯૨ ॥]

જ્યેષ્ઠ (ત્રણ ઉપવાસથી વધારે) તપમાં, પ્રતિમા વહેનારને,
અભિગ્રહમાં અને આચાર્મલમાં શ્રાવકોને ઉષ્ણજલ જ કદખે છે.
તેમજ અનશનમાં પણ ઉષ્ણજલ જ કદખે છે. ૯૨.

ફલચિંચોદગમિગજામમાયામં ઘણનીર મુહૂર્તતિગં ।

ઉચ્છુરસે સૌવીરે, જામદુગં ધોયણંતમુહુ ॥ ૯૩ ॥

[ફલચિંચોદકમેકયામં આચામં ધાન્યનીરં મુહૂર્તત્રિકમ્ ।

ઇશ્વરસે સૌવીરે યામદ્વિકં ધાવનમન્તર્મુહૂર્તમ્ ॥ ૯૩ ॥]

ફળ તથા આંગલી વિગેરેના પાણીનો કાળ એક પહોરનો,
આચામ અને ધાન્યના નીરનો ત્રણ મુહૂર્તનો, શેરડીના રસનો
અને સૌવીરનો બે પહોરનો અને ખીજા ધોયણનો અંતર્મુહૂર્ત
કાળ બાણવો. ૯૩.

પણ-રમ ગધ પઞ્ચમયેયવિમિસ્સ સુ હમઃ ફાસુજલ ।

મક્કર-ગુહ-સ્વહાદ્યત્યુત્તિમેદિ પરિણમિય ॥ ૯૪ ॥

[પર્ણરમગન્ધપર્યપમેદત્તિમિશ્ર સ્વલુ મગતિ પ્રાસુકજલમ્ ।

ગર્કરાગુહસ્વહાદિવસ્તુત્તિમેદૈઃ પરિણામિતમ્ ॥ ૯૪ ॥]

વર્ણ, રમ, ગધ અને પર્યાયના ફેરફારવાળું પાણી નિશ્ચયે
કરી પ્રાસુક (અચિત્ત) થાય છે તેમજ આકર, ગોળ અને ખાડ
વિગેઢે વસ્તુ વિશેષે કરી પશ્ચિમ પમાડેલું પાણી પણ
પ્રાસુક થાય છે ૯૪

ગો-અલગ-મહિમીગ, સ્ત્રીર પળ-અહ-દમદિનાણુવરિ સુદ્ધ ।

તિદિનાણુવરિ ચલદ્વી, નમ્પસ્યયાણ નમેય ॥ ૯૫ ॥

[ગવેડકામહિમીના સ્ત્રીર પચ્ચાદ્દશદિનાનામુપરિ શુદ્ધમ્ ।

ત્રિદિનાનામુપરિ ચલદ્વી નમ્પસ્યતાનામેવમેવ ॥ ૯૫ ॥]

ગાય, ગકરી અને લેશનુ દ્વધ (તેના પ્રભવ પછી) પાત્ર, આઠ
અને દશ દિવસ પછી શુદ્ધ મમજલુ એ જ પ્રમાણે નવ
પ્રભૂતાનો ગલદ્વી (ગલી) ત્રણ દિવસ પછી શુદ્ધ મમજલી ૯૫

ચતુષ્પ્રહરોપરિ જાય, દહિ સુદ્ધ હમઃ કૃષ્ણિજા ચ ।

તપ્પરજુપસ્ત્રીરેયી, વીયન્તિને દોઢ મા કૃષ્ણા ॥ ૯૬ ॥

[ચતુષ્પ્રહરોપરિ જાત દહિશુદ્ધ મગતિ કલ્પનીય ચ ।

તપ્પરજુતા લેરેયી દ્વિતીયન્તિને મગતિ મા કલ્પ્યા ॥ ૯૬ ॥]

(દ્વધ મેળાવ્યા પછી) ચાત્ર પહોળા ગાત્ર થયેલુ દહી શુદ્ધ
અને કલ્પનીય થાય છે અને તપ્પરજુતા સ્ત્રી (દ્વધપાક તથા ખીર)
ખીરે દિવસે દ્વધે છે ૯૬

નિળ્ણીરં તિલમિસ્સં, સંધાણં તહ વિયારિયફલાણં ।

અચિત્તભોજ્ઞો પુણ, કપ્પઙ્ગ તકરમણુ(વુ)મ્ગલિયં ॥ ૯૭ ॥

[નિર્નીરં તૈલમિશ્રં સન્ધાનં તથા વિદારિતફલાનામ્ ।

અચિત્તભોજિનઃ પુનઃ કલ્પતે તક્રમણુ(મપ્પુ)દ્રલિતં ॥ ૯૭ ॥]

પાણી વિનાનું અને તેલથી મિશ્ર અથાણું તથા વિદારિત (કાપેલા) ફળો અને ગળેલી છાશ અચિત્તભોજીને પણ કદપે છે ૯૭.

નિચ્છલ્લિ-નિવ્ઘીયં, ફલમામગમામુહુત્તુવરિકયં ।

વિદલં તકરમિસ્સં, ન કપ્પમુસણીકણ વિના ॥ ૯૮ ॥

[નિસ્ત્વગ્નિર્વીજં ફલમામકમામુહૂર્તોપરિકૃતં ।

વિદલં તક્રમિશ્રં ન કલ્પ્યમુણીકૃતેન વિના ॥ ૯૮ ॥]

છાલ વિનાનું અને ઘીજ વિનાનું કાચું ફળ (શસ્ત્રપરિણુત) એક મુહૂર્ત પછી કદપે છે, અને છાશ વિગેરે ઉણુ કર્યા વિનાનું હોય તો તેમા મેળવેલું વિદળ (સ્નેહવિનાનું કઠોળ) કદપે નહીં ૯૮.

મોયાફલં પંડોલી, વોસાડફલં ચ રુક્ષગુંદાઙ્ગ ।

તપ્પહિવદ્ધં જં નો, હવઙ્ગ તં કપ્પમચિત્તં ॥ ૯૯ ॥

[મોચાફલં પટોલીઘોષાતફલં ચ વૃક્ષગુન્દરાદિ ।

તત્પ્રતિવદ્ધં યત્ નો ભવતિ તત્ કલ્પ્યમચિત્તં ॥ ૯૯ ॥]

મોચાફળ (કદલીફળ), પટોળી (લઘુદ્રાક્ષા), વોસાડ ફળ અને વૃક્ષનો શુદ્ધ કે જે તત્પ્રતિબદ્ધ ન હોય તે કલ્પ્ય અને અચિત્ત સમજવા. ૯૯.

— ઉપવામના ત્રણ પ્રકાર

ઉક્ષિટ-જહન્ન-મજ્જિમમેણ્હિ હોઠ તિવિહમમત્તટ્ઠ ।

ચત્તહાર-સચિત્તપરિચાણુક્ષિટ્ઠમેણ ॥ ૧૦૦ ॥

તિવિહારેણ જહન્ને, મજ્જિમએ ક્યસચિત્તમાવારો ।

તત્થાણાદારવત્થુ, કપ્પઇ મલા વિ રયણીએ ॥ ૧૦૧ ॥

[ઉત્કૃષ્ટજઘન્યમધ્યમમેદૈર્મરતિ ત્રિવિધમમત્કાર્થમ્ ।

ચતુર્ધાહારમચિત્તપરિત્યાગેનોત્કૃષ્ટમેદેન ॥ ૧૦૦ ॥

ત્રિવિધાહારેણ જઘન્ય મધ્યમકે કૃતમચિત્તવ્યાપાર ।

તત્રાનાહારવસ્તુનિ કલ્પન્તે મર્વાણ્યપિ રજન્યામ્ ॥ ૧૦૧ ॥]

અભિપ્રાય (ઉપવાસ) ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય અને મધ્યમ એમ ત્રણ પ્રકારે કાચ છે તમા એવિહાર અને સચિત્તના ત્યાગવાળો ઉત્કૃષ્ટ નાળવો, ત્રિવિધાગ્રી કરેલો જઘન્ય નાળવો અને કર્યો છે મચિત્તનો વ્યાપાર જોણે તેને મધ્યમ નાળવો (અર્થાત્ જાણ ઉપલોગ મગજનો પણ પાન ન મગજસુ) તે ત્રણે પ્રકારના અભિપ્રાયમાં ગતિએ અનાનાગી મર્વ વસ્તુ કહે છે ૧૦૦-૧૦૧

॥ આખેલના ત્રણ પ્રકાર

આયવિલમપિ તિવિહ, ઉક્ષિટ-જહન્ન-મજ્જિમમેણ્હિ ।

નિણેહ જ ત્રિયલ પૂ(સ)ગાડ પરપ્પણ તત્થ ॥ ૧૦૨ ॥

[આચામ્લમપિ ત્રિવિધમુત્કૃષ્ટજઘન્યમધ્યમમેદૈર્મરતિ ।

નિ સ્નેહ યદ્વિલ અપૂ(સ)પાદિ ચ પ્રકલ્પન્તે તત્ર ॥ ૧૦૨ ॥]

આજેવ પણ ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય અને મધ્યમ એમ ત્રણ પ્રકારે કાચ છે તમા નિ સ્નેહ (જેમાંથી તલ ન ધીમે તેવું) દિદળ ધાન્ય, -દેવી (દાગ) વિગેરે કહે છે ૧૦૨

સિયસિંધવ-સુંઠિ-મિરિ-મેહી સોવચ્ચલં ચ વિડલવણં ।

હિંગુ-સુગંધિસુયાદં, પકપ્પણ સાદમં વત્થુ ॥ ૧૦૩ ॥

[શ્વેતસૈન્ધવસુંઠિમિરિચમેથિસૌવર્ચલં ચ વિડલવણં ।

હિંગુસુગન્ધિસુવાદિ પ્રકલપતે સ્વાદિમં વસ્તુ ॥ ૧૦૩ ॥]

શ્વેત સિંધવ, સુંઠ, મરી(તીળા), મેથી, ડાણુ નિમક (સચળ), બિડલવણ, હીંગ, સુગંધી સુવા વિગેરે સ્વાદિમ વસ્તુઓ કહેવે છે ૧૦૩.

કારણજાણ જઈણ, અમણં સિદ્ધં હવિજ્ઞ તિમિયં વા ।

પિદ્ધં જલેણ રદ્ધં, ઘુર્ઘુરિ દુદ્ધાદિ સિદ્ધેણં (ણ્ણં) ॥ ૧૦૪ ॥

[કારણજાતેન યતીનાં અશનં સિદ્ધં ભવેત્તિમિતં વા ।

પિદ્ધં જલેન રાદ્ધં ઘુર્ઘુરીદુદ્ધાદિ સિદ્ધાન્નમ્ ॥ ૧૦૪ ॥]

સુનિને કારણ પ્રાપ્ત થયે રાધેલું અથવા લીજવેલું અશન પાણીમા રાધેલ દોટ (ઘેંશ વિગેરે) ઘુર્ઘરી, દેઠવા વિગેરે સિદ્ધાન્ન કહેવે છે. ૧૦૪

પપ્પહ-વડયા રુક્ખા, સિદ્ધા તિમણીકયા હવઈ કપ્પા ।

મજ્જિયધણ્ણં તિણધણ્ણં કઢ્ઢદલં સિણેહવિયલં જં ॥ ૧૦૫ ॥

[પર્પટવટકાનિ ઋક્ષાણિ સિદ્ધાનિ સ્તીમનીકૃતાનિ ભવન્તિ કલ્પ્યાનિ

અજિતધાન્યં તૃણધાન્યં કાષ્ઠદલં સ્નેહવિકલં યત્ ॥ ૧૦૫ ॥]

લુખા(તેલ વિનાના) પાપડ, વડી, રાધ્યા પછી ઢીલા થયેલા (સિદ્ધ તિમનીકૃત) કઢ્ય હોય છે, તેમજ ભુજેલ ધાન્ય, ખડધાન્ય (તૃણ ધાન્ય) કાષ્ઠદળ જે તેલ રહિત હોય તે કહેવે છે ૧૦૫

સદ્ધાણં ધણ્ણાણં, પિહુયા દુદ્ધેણ સિદ્ધ સાદમયં ।

વેસણ-વગ્ધારાઈ, હલિદ્ધપમિર્ઈ અકપ્પં ચ ॥ ૧૦૬ ॥

[સર્વેષા ધાન્યાના પૃથુકા દુગ્ધેન સિદ્ધ સ્ત્રાદિમમ્ ।
વેમણવ્યુદ્ધારિતાદિ હરિદ્ધાપ્રમૃત્યકલ્પ્ય ચ ॥ ૧૦૬ ॥]

સર્વ ધાન્યના પોક, દૂધના નાધેના આદિમ વસ્તુ હોવાથી
છે તે અને વેમણ, વધારેલ વસ્તુ વિગેરે અને હળહળ વિગેરે
(આદવાળી વસ્તુ) મર્ગ અઠ મ્થ છે ૧૦૬

જ તિમિડ કાઝ, નો મફડ ત ત ન કપ્પડ રયાડ ।
પાય હિંગુ ન કપ્પડ, દુકયદોમપ્પસગઓ જમ્હા ॥ ૧૦૭ ॥

[યત્તિસ્તિમિતીકૃતું ન શક્યતે તત્તન્ન કલ્પતે રતાદિ ।
પ્રાયો હિંગુર્ન કલ્પત દિક્તદોષપ્રસગતો યસ્માત્ ॥ ૧૦૭ ॥]

જે રત્નાદિ એટલે કાઠિન્ય મળિત માડા, ખાખના, પાપક
વિગેરે આદિ કંઈ શક્તતા નથી તે આગેવમા અઠ મ્થ છે અને
પ્રાયે હિંગ પાન (દિતૃષ્ઠ) આગેવમા કલ્પતી નથી, કાળ છે તેમા
દિક્તદોષ દોષનો મળત છે ૧૦૭

દત્તવણ તગોલ, કાયલ નેત્ર જલિલમ્મિ તગે ।
જલભિન્નમણાહાર, કપ્પડ મલ્લ પિ તત્ત્વ ટિણ ॥ ૧૦૮ ॥

[ટન્તવણ તામ્બૂલ કર્તવ્ય નૈરાચામ્લે તપમિ ।
જલભિન્નોડનાહાર રૂપતે મર્ગોપિ તત્ર સ્થિત ॥ ૧૦૮ ॥]

દાતાનું કંઈ અને તગોલ ખાણું તે આગેવના તપમા
કલ્પત નથી અને જગમિત આપના વસ્તુઓ ને ત્યા
એના એના કલ્પે છે ૧૦૮

મોર્ગીરમુગિગજલ, કપ્પડ નો અળમમ તિહિ પાય ।
મોર્ગીર મિદ્ધપિદ્ધ, નિળ્લેદ વિચલ્લમુદ્ધિદ્ધે ॥ ૧૦૯ ॥

[સૌવીરમુણ્ણજલં કલ્પતે નો અન્યદેપ વિધિઃ પ્રાયઃ ।
સૌવીરં સિદ્ધપિષ્ટં નિઃસ્નેહં વિદલમુત્કૃષ્ટે ॥ ૧૦૯ ॥]

ઉત્કૃષ્ટ આંગેલમાં સૌવીર અને ઉપ્પુ જળ કદપે છે, અન્ય જળ કદપતું નથી એવો પ્રાયે વિધિ છે. તેમ જ ઉત્કૃષ્ટ આયંબિલમાં સૌવીર સિદ્ધપિષ્ટ અને નિ.સ્નેહ વિદળ (કદપે છે) ૧૦૯.

મજ્જામ્મિ ઘુર્ઘુરિયાઈ, હિંગુપ્પમુહાણ કપ્પણે મયણા ।
મજ્જિયધણ્ણાઈયં, સઘં પિ પકપ્પઈ જહન્ને ॥ ૧૧૦ ॥
[મધ્યે ઘુર્ઘુરિકાદિહિંગુપ્રમુખાનાં કલ્પને મજના ।
મ્રજ્જિતધાન્યાદિકં સર્વમપિ પ્રકલ્પતે જઘન્યે ॥ ૧૧૦ ॥]

મધ્યમ આંગેલમાં ઘુર્ઘુરી વિગેરે અને હિંગ વિગેરે ભજનાએ કદપે છે, અને જઘન્ય આંગેલમાં ભુંજેલ ધાન્ય વિગેરે સર્વે કદપે છે. ૧૧૦.

દુ-તિ-ચર અંગુલમાણં, નીરં જઈ હવઈ સિદ્ધમત્તુવરિ ।
આયંબિલં વિસુદ્ધં, હવિજ્જ તો સઘકઢ્ઢહરં ॥ ૧૧૧ ॥
[દ્વિત્રિચતુરંગુલમાણં નીરં ચદિ ભવતિ સિદ્ધમત્તોપરિ ।
આચામ્લં વિશુદ્ધં ભવેત્તતઃ સર્વકષ્ટહરમ્ ॥ ૧૧૧ ॥]

રાધેલા અનાજ(ભાત)ની ઉપર જે, ત્રણ કે ચાર અંશુલ પ્રમાણ પાણી હોય તો તે (ખાનારતું) આંગેલ વિશુદ્ધ કહેવાય છે અને તે સર્વ કષ્ટને હરનાર છે. ૧૧૧.

જગરા-જીરય જુત્તં, ઓયણમિહ કપ્પણેર્જણ પુણો ।
સઢ્ઢાણં નો કપ્પઈ, તૂયરિ લટ્ટાઈયં વિ પુણો ॥ ૧૧૨ ॥

[જગારી જીરકયુક્તમોદનમિદ કલ્પતે ચતીના પુન
શ્રાદ્ધાના નો કલ્પતે તુવરીલટ્ટાદિકમપિ પુનઃ ॥ ૧૧૨ ॥]

જગારી અને જીર યુક્ત મોદન અહીં (આબેલમા)
સાધુને કપે છે શ્રાવકને તે અને તુવરી તથા વટાણા લટ્ટા-
દિક પણ કલ્પતુ નથી ૧૧૨

નીચિના ત્રણ પ્રકાર

નિશ્ચિગય પુણ તિગિદ, દગ-ચીયાસળેગઠાણ-દત્તિતવે ।
ચગધારિયતીમણ-સ્વજગ-વિગદગય નોવમુજેડ ॥ ૧૧૩ ॥

[નિર્વિકૃતિક પુનસ્ત્રિવિધ એકદ્વ્યાસનેકસ્થાનદત્તિતપાસિ-
વ્યુદ્ધારિતતીમનસ્વાધકવિકૃતિગત નોપમુનક્તિ ॥ ૧૧૩ ॥]

નીચિ પણ (ઉત્તુદાદિ) ત્રણ પ્રકારની છે અને એકામણ,
બેમણ અને એકલકાણ એ ત્રણ પ્રકારનું તપ છે, દત્તિની
સખ્યારૂપ પણ તપ છે તેમા વચારેણુ તિમન, ખાળ અને
વિકૃતિકૃત (નીચીયાના) ખવાતા નથી ૧૧૩

અત્ય અલેવ મુજેડ, સ્વાદમગત્યૂ નિ નોવમુજેડ ।

ઉકિદ્દ નિશ્ચિગદ, મજ્જિમઓ સ્વાદમ મુજે ॥ ૧૧૪ ॥

તત્ય જહન્ને સદ્ધ, વિગદગય મુજણ અ કારણઓ ।

સપડ દગામણમિ ય, કિજદ નિશ્ચિગયપચ્ચસ્વાણ ॥ ૧૧૫ ॥

[અત્થાલેપ મુનક્તિ સ્વાદિમગસ્તપિ નોપમુજીત ।

ઉત્કુષ્ટા નિર્વિકૃતિ મધ્યમતઃ સ્વાદિમ મુજ્જયાત્ ॥ ૧૧૪ ॥

તત્ર જઘન્યે સર્વ વિકૃતિગત મુક્તે ચ કારણત ।

મમ્પ્રત્યેકાશ્નને ચ ક્રિયતે નિર્વિકૃતિક પ્રત્યાગ્યાન ॥ ૧૧૫ ॥]

અર્હ્યાં ઉત્કૃષ્ટ નીવીમાં અલ્પ દ્રવ્ય ખવાય, ખાદિમ વસ્તુ ન
ખવાય. મધ્યમ નીવીમાં ખાદિમ વસ્તુ ખવાય, અને જઘન્ય
નીવીમાં કારણે સર્વ વિકૃતિકૃત (નીવીયાતા) ખવાય. સાંપ્ર-
તકાળે એકાસણા સાથે નીવીતું પચ્યખખાણ કરાય છે ૧૧૪-૧૧૫

સૌવીરમુસિળનીરં, પક્ષ્પણ તિવિહનિવિગદ્યમ્મિ ।

પાયં સચિત્તચાઓ, કિજ્જઈ વહુદિણતવે ભયણા ॥ ૧૧૬ ॥

[સૌવીરમુષ્ણનીરં પ્રકલ્પતે ત્રિવિધનિર્વિકૃતિકે ।

પ્રાયઃ સચિત્તત્યાગઃ ક્રિયતે વહુદિનતપસિ ભજના ॥ ૧૧૬ ॥]

ત્રણે પ્રકારની નીવીમાં સૌવીર અને ઉપ્પુ જળ કદ્યે છે.
પ્રાયે સચિત્તનો ત્યાગ કરાય છે ગહુ દિવસના તપમાં
ભજનાએ કરાય છે. ૧૧૬

રઙ્ગં પગરણમેયં, મુળીણમાહારમેયનાણઢું ।°

સિરિસેરિચંદમુળીંદેણ, હેમસૂરીણ સીસેણ ॥ ૧૧૭ ॥

[રચિતં પ્રકરણમેતન્મુનીનામાહારમેદજ્ઞાનાર્થમ્ ।

શ્રીશ્રીચન્દ્રસુનીન્દ્રેણ હેમસૂરીણાં શિષ્યેણ ॥ ૧૧૭ ॥]

આ પ્રકરણ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિના શિષ્યશ્રી શ્રીચંદ્રસુનીન્દ્રે
સુનિને આહારના કદ્યકદ્ય વિભાગને બાણવા માટે રચ્યું છે.

॥ ઇતિ 'સંસ્કૃતાનુવાદસમેતઃ શ્રી લઘુ-
પ્રવચનસારોદ્ધારઃ સાર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

૧ અનુવાદ તથા અર્થમાં જે કાંઈ વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તેના
મિશ્નશમિદુઃકં સાથે સૂચવવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે.

પરિશિષ્ટ ૧

પન્થખખાણુલાખ્યની ચાઠ આહાર મળધી જાથા ૨

અસળે મુગગોશ્વણસત્તુ-મહપયસજરબ્ધકદાર્ઘી ।

પાળે કજિયજવકયરકકોહોદગસુરાહજલ ॥ ૧૪ ॥

સ્વાદમે મત્તોસફલાઈ, માદમે સુઠિજીરઅજમાઈ ।

મહુગુલતરોલાઈ, અળહારે મોચનિનાઈ ॥ ૧૫ ॥

આ બે ગાથાનો નિરોપાર્થ—

૧ અસાણુ—મગ વગેરે મર્વ ઢોળ ૧, બાત વગેરે સર્વ જાતિના થોળા, તડુલ, ઘઉં વગેરે મર્વ જાતિના ધાન્ય ૨, માવલો વગેરે (જુવા, મગ વગેરેને ગેક્રીને તેનો જનાવેથો લોટ) ૩ માડા વગેરે (પુડા, પોળી, રોટલી, ગેટલા વગેરે) ૪, દૂધ વગેરે (દહીં, ઘી, તેલ વગેરે) ૫, ખાખત વગેરે (મર્વ જાતિના પડવાજ, મોદક વગેરે) ૬, ગળ વગેરે (મર્વ જાતિની ઘેશ) ૭, અને ઢઢ વગેરે (મર્વ વનસ્પતિના ઢઢમૂળજળાદિજના રધાયેલા ચાઠ વગેરે) ૮-એ મર્વ અગનમા ગણાય છે આ આઠ પ્રકારમા મર્વ અશનનો ગમાવય છે

૨ પાણુ—પાણીમા ઢઢનુ પાણી (દાશની આઠ), જવનુ પાણી (જવનુ ધોવણુ), કેનુ પાણી (કેનુ ધોવણુ), અને ઢકેટનુ તે ઢકડી, ઝીબલા વગેરે પ્રયોગની અઢ-ઢહેયુ અથવા તના ધોવણુનુ પાણી તવા મઢિન વગેરે એ મર્વ જાતિના પાણી પાણુઆહારમા ગણાય છે, પન્થુ તિવિહાનના પન્થખખાણુવાળાને એ પાણી ઢપે નહિ તેને તો નદી, જવા તજાવ વગેરના પાણી કે જે ઢપૂંગદિ અન્ય પદાર્થવડે મિશ્ર થયેલ ન હોય તોના શુદ્ધ પાણી જ ઢપે છે, અને ઢપૂંગ, દ્રાક્ષ, એલાઇચી આદિ વ્વાદિમ વસ્તુઓથી મિશ્ર કરેલા પાણી વ્વાદિમમા ગણાય છે તે દુષિહાનમા ઢપે છે

૩ ખાદિમ —જે વન્થુ ખાવાથી મુધાની પૂર્ણ થાતિ ન થાય પણ ઢર્ધઢ અતોષ થાય તવી વન્થુઓ ખાદિમમા ગણાય છે

તેનાં નામ આ પ્રમાણે: શેકેલાં ધાન્ય એટલે મમરા, પહુવા, ચણા, દાળીઆ, મગ વગેરે તથા ખજૂર, ખારેક, નાળીએર, ખદામ, દ્રાક્ષ, કાન્તુ વગેરે મેવો, કેરી, ચીલડાં, તરખૂચ, ખડખુજ વગેરે ફળો, શેરડી વગેરે, તથા કોઠવડી, આમળા ગંઠી, આંખાગોળી, કોઠીપત્ર, લીંબુપત્ર વગેરે ખાદ્યમમાં ગણાય છે, તે હુવિહારમાં કદપે નહિ

૪ સ્વાદિમ વસ્તુઓનાં નામ: સૂંઠ, હરડે, પીપર, મરી, છરે, અજમો, જાયફળ, જાવ ત્રી, કાથો, ખેરવટી, જેઠીમધ, કેશર, નાગ-કેશર, તમાલપત્ર, એલચી, લવિંગ, ખીડલવણ. અજમોદ, પીપરી-મૂળ, ચીણિકખાળા, મોથ, કાટાસેલીઓ, કપૂર, હરડાં, બેડાં, બાવ-ળની છાલ, ધાવડીની છાલ, ખેરની છાલ, ખીજડાની છાલ તથા તેના પત્ર. સોપારી, હીંગ, જવાસામૂળ, બાવચી, તૂળશી, કચૂરો, તજ, સ ચણ, પુષ્કરમૂળ, તથા તંબોળ (નાગરવેલતું પાન), વરી-આળી, સુવા ઇંડ્યાદિ સ્વાદિમ પદાર્થો હુવિહારમાં કદપે છે. આમાંથી છરૂ અને અજમાને કેટલાક આચાર્યો ખાદ્યમમાં પણ ગણે છે.

તથા મધ, ગોળ, ખાડ ને સાકર પણ સ્વાદિમમાં ગણાય છે, પરંતુ એ તૃપ્તિ કરનાર હોવાથી હુવિહારમાં કદપે નહિ.

આ ચારે લેદોમાં જણાવેલી બધી વસ્તુ લક્ષ્ય જ છે તેમ જાણવું નહિ. માત્ર વસ્તુસ્વરૂપનિરૂપણ કૃત્યું છે.

૫ અણાહારી વસ્તુઓનાં નામ:—લીંબડાંનાં પાચ અંગ (પત્ર, છાલ, કાષ્ઠ, ફળ, ફૂલ વગેરે), ગોમૂત્ર વગેરે મૂત્રો, ગળો, કડ, કરી-આતુ, અતિવિષ, ચીડ, રાખ, હુળદર, ઉપલેટ, વજ, હરડા, બેડા ને આમળા સમભાગે હોય તો, બાવળની છાલ, ધમાસો, નાહી, આસં-ધિ, રીગણી, એળીઓ, ગૂગળ, બોરડી, કંથેરી, ખેરમૂળ, કુંઆર, મંછુંઠ, બોળ, ચિત્રક, કુંદરૂ, ફટકડી, ચીમેડ, થુઅર (થોર), આકડો ઇંડ્યાદિ જે વસ્તુઓ અનિષ્ટ સ્વાદવાળી હોય તેને અણાહારી જાણવી.

આમાંની કેટલીક વસ્તુ સ્વાદિમમાં પણ ગણાય છે

પરિશિષ્ટ ૨

અપાહારી નસ્તુઓના નામો અમને જુદે જુદે સ્થળેથી મળ્યા છે તે—

૧ અગર	૨૫ ખેરમૂળ
૨ અદીણ	૨૬ ખોરામાણી વજ
૩ અતીવિધની કળી	૨૭ ગળો
૪ અર્ઘિ પા	૨૮ ગુગળ
૫ અખ	૨૯ ગોમુનાદિ મૂત્રો
૬ આમધ	૩૦ ઘોડાવજ
૭ આઠી	૩૧ ચીનાછાલ
૮ એળીયો	૩૨ ચીમેડ
૯ ઇદ્રાણીમૂળ(ઇદ્રવારુણીમૂળ)	૩૩ ચીડ.
૧૦ ઉપલેટ	૩૪ ચોપચીની
૧૧ ઊનવળી	૩૫ ચુનો
૧૨ કરતૂની	૩૬ જવખાં
૧૩ કડું	૩૭ જેરી કોપરુ (નાળીયેર)
૧૪ કળાયાતુ	૩૮ જેની ગોઠલી
૧૫ કડાછાલ	૩૯ ટ જવખાં
૧૬ કણ્ઠમૂળ	૪૦ ડાલમૂળ.
૧૭ કપામમૂળ	૪૧ તગર
૧૮ કેરડામૂળ	૪૨ તખાકુ
૧૯ કથેરમૂળ	૪૩ ત્રિકુળા (હરડા-ખેડા અને આળળા મગ્ગે લાગે)
૨૦ કુવાર	૪૪ દાડલ
૨૧ કીદડ	૪૫ ધમાયો
૨૨ કીડા છટાલો	૪૬ નમ્બદ
૨૩ ખારો	૪૭ પુનાડ
૨૪ ખેરસાર	

૪૮ પાનની જડ.	૬૨ વખમો.
૪૯ ફટકડી.	૬૩ મુખડ.
૫૦ ઘોરછાલ.	૬૪ મુરોખાર.
૫૧ ઘોરમૂળ.	૬૫ સાણખાર
૫૨ બાવળછાલ.	૬૬ હરડેછાલ
૫૩ બોજકણ (બુચકણ)	૬૭ હળદર.
૫૪ બીયાનું લાકડું (બોલબીયાં)	૬૮ હોંમજ.
૫૫ બોળ.	૬૯ કેશર.
૫૬ મલીયાગર	૭૦ કણીયર.
૫૭ મજઠ.	૭૧ ખારેકના ઠળીઆ.
૫૮ રાખ	૭૨ જેઠીમધનું મૂળ
૫૯ ભોરીંગણી ઊભી ને બેઠી.	૭૩ રીંગણી
૬૦ રોહિણીછાલ.	૭૪ થોર.
૬૧ લીંબડાના પચાંગ (મૂળ- છાલ-કાષ્ટ-પત્ર-મોર.)	૭૫ આકડાની સુકી જડ.
	૭૬ કુંવાડીઆના બી.

આ ત્રિવાય સર્વ અનિષ્ટસ્વાદવાળી વસ્તુઓ.

આ અણાહારી પદાર્થો રાત્રે ચૌવિહાર પચ્ચખખાણવાળાને
કલ્પે છે. તિવિહારના પચ્ચખખાણવાળાને મુઠસી આદિ ચૌવિહાર
પચ્ચખખાણ કરવાથી તે કલ્પી શકે છે.

શ્રી નયવિમળજી નિરચિત
સચિત્ત અચિત્ત સજ્જાયને આધારે
સચિત્ત અચિત્ત વિવરણ.

જે ઋતુ મળીને એક ચોમાસુ કહેવાય તે છ ઋતુ મળીને એક વર્ષ કહેવાય છે વર્ષા, શીત અને ઉષ્ણ એમ ત્રણ ચોમાસાવડે વર્ષ કહેવાય તે શ્રાવણ, ભાદરવો, આસો અને કાર્તિક એ (અશાઠ શુદ્ધિ ૧૪ થી કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૫ સુધી) વર્ષાચોમાસુ કહેવાય છે માગશર, પોષ, માલ અને ફાગણ એ શીતચોમાસુ કહેવાય છે તથા ચૈત્ર, વશાખ, જેઠ અને અષાઠ એ ઉષ્ણચોમાસુ કહેવાય છે અથવા અષાઠચોમાસુ, કાર્તિકચોમાસુ અને ફાગણચોમાસુ એ પ્રમાણે પણ ત્રણ નામ છે વર્ષા, શરદ, શિશિર, હેમત, વસત અને શ્રીષ્ઠ એ છ ઋતુઓ બળે માસની છે

હવે કાળમાન કહે છે—વર્ષાઋતુમા પંદર દિવસ, શીયાળામા ત્રીશ દિવસ અને ઉનાળામા વીશ દિવસ પકવાત્ર કરપે, પછી અભક્ષ્ય મમજવુ

રાધેલુ વિદળ ચાર પંદોર રહે, ઓઢન આઠ પંદોર રહે, દહીં, કાણ ને છાશ મોળ પંદોર રહે (જે રાત્રિ વીતે તે અપ્રદ્ય ગણવાનો વ્યવહાર છે) પછી તેમા જીવોત્પત્તિ થાય છે

પાપડ (ચોકેલા), લોઈયા, વટક (વડા) અને પોળીનું ચાર પંદોરનું માન છે નિર્વિકૃતિક સુખડી વિગેરે પકવાત્રનું કાળમાન ચલિતરમ થતા સુધી છે

ધાન્યનુ ધોવણુ છ ઘડી, જળવાણી બે ઘડી, રૂળનુ ધોવણુ

એક પહોર અને ત્રિકુળાનું જળ જે ઘડી (અન્યત્ર ત્રણ પહોર) સુધી કદપે

ત્રણ વાર ઉકાળે આવેલું શુદ્ધ જળ તે ઉપ્પલુ જળ કહેવાય છે. તેનું વર્ષાઋતુમાં ત્રણ પહોર, શીયાળામાં ચાર પહોર અને ઉનાળામાં પાંચ પહોર કાળમાન છે.

શ્રાવણ ભાદરવામાં વગર ગાળેલો મિશ્ર લોટ પાંચ દિવસ, આસો કાર્તિકમાં ચાર દિવસ, માગશર પોષમાં ત્રણ દિવસ, માઘ ક્રાગણમાં પાંચ પહોર, ચૈત્ર વૈશાખમાં ચાર પહોર, જેઠ અષાઢમાં ત્રણ પહોર અચિત્ત, તદુપરાંત તે સચિત્ત થાય છે.

અળશી, કેઠરા, કાગ ને જુવાર સાત વર્ષે અચિત્ત થાય છે, વિઠળ (સર્વ), તલ, તુર, વાલ પાંચ વર્ષે અચિત્ત થાય છે. ઘઉં, શાળ, ખડ ધાન્ય, કપાસ ત્રણ વર્ષે અચિત્ત થાય છે. શીત, તાપ અને વર્ષા આદિ શસ્ત્રોએ સચિત્તયોનિ પણ અચિત્ત થાય છે.

હરડે, પીપર, મરીચ(તીખા), ગદામ, ખારેક, દ્રાક્ષ, એલચી વિગેરે જળમાર્ગે સો યોજન જાય ત્યારે અને સ્થળમાર્ગે સાઠ યોજન જાય ત્યારે ધૂમ્ર, અગ્નિ અને પરિવર્તન (પછડાવા) વિગેરેથી અચિત્ત યોનિવાળા થાય છે. પ્રવહણમાં આવેલી સચિત્ત વસ્તુ અચિત્ત થાય છે, એમ પ્રવચનસારોદ્ધારમાં કહ્યું છે.

ગેરૂ, મણુશીલ, લૂણ, હરીયાળ જળવટ માર્ગે આવે તે રસાળ છતાં અચિત્ત થાય એમ પ્રવચનસારોદ્ધારમાં કહ્યું છે, પણ તે લેવાની આજ્ઞા નથી.

ઘોળો સિંધવ શ્રાદ્ધવિધિમાં અચિત્ત કહ્યો છે ઇલાદિક તથા ઝોળા વિગેરે પદાર્થોની અચિત્તપણે સ્થાપના કરાતી

નથી ખોરૂ ધી જેના કાળાતીત થવાથી વર્ણાદિક પલટાયા હોય તે અને વિદળ સાથે કાચુ (ઉષ્ણ કર્યા વિનાનું) દૂધ, દહીં ને છાશ અભક્ષ્ય કહેલા છે

ભુગલી રાજ બાર પહોર અને રાઈતુ, અજાળ સોળ પહોર રહે છે અને દહીં ને રાઈ દીધેલું વિદળ ઉષ્ણ કરે તો શુદ્ધ થાય છે

કઠા વિગર્ધની જેમ શેકેલું ધાન્ય સમજવું ગોમૂત્રનું કાળ માન ચોવીશ પહોરનું સમજવું ડુંઢળી આદિક વિદળની દાળનો કાળ શેકેલા ધાન્યની જેટલો મમજવો

શેરો, લાપશી વિગેરેનો વિદળની જેમ ચાર પહોરનો કાળ મમજવો જ્યારે જેનો કાળ પૂરો થાય ત્યારપછી તે વસ્તુને અભક્ષ્ય સમજવી અથવા વિગેરે વસ્તુઓનું કાળમાન ચલિતગ્ન યતા સુધી સમજવું

બીડવવણાદિકનો કાળ શાસ્ત્રમા અને પ્રકારે કહ્યો છે ત્યાંથી તે બાળી લેવું અદ્યપણુદિને સદેહ પડે માટે અમે અહીં કહ્યો નથી

આર્દ્ર ધાન્ય વિગેરે જેને અકુરા કૂટે તે સર્વ વસ્તુ અભક્ષ્ય સમજવી અહીં કહેલા લવલેશ વિચારનો વિસ્તાર પ્રવચનસારોદ્ધારથી બાજવો

શ્રી વિનયવિજયોપાધ્યાયકૃત સજ્જાય ઉપરથી

આખિલ સખધી કટખ્યાકટખ્યનુ વિવરણ

આખેલનો તપ ધવો મહિમાવાળો છે તે તપમા સર્વ વિગય ખપતી નથી તદુપરાત સર્વ વિદલ તલ ને તૂર વિના

કહ્યે છે અગશી, કોઠરા ને કાંગ ખપતાં નથી. ખડધાન, પોંક, દુકટ અને સર્વ જાતનાં ફળ ખપતાં નથી.

ઓસામણમાં જે બીજું જળ ભણે તે આંગેલમાં ખપતો આંગિલ રસ ટળી જાય છે. બીરલવણ, સૂંઠ, મરી(તીખા), મુવા, મેથી, સંચળ, રામઠ અને અજમાદિક લેગા રંધાય તે આંગિલમાં કહ્યે છે. છરૂ ભળેલી વડી કહ્યે છે, પણ છરૂ કહ્યે નથી.

ગોમૂત્ર વિના બીજા અનાહારી સર્વ પદાર્થો લેવાનો વ્યવહાર છે. તંદુલની સાત જાતિ છે તે બધા આંગિલમાં કહ્યે છે શેકેલ ધાન્ય, અપકવ દાળ, માંડા ને ખાખરા લેવાય નહિ. હળદર, લવિંગ, પીપર, પીપળી, હરડે, સીધવ, વેસણ, જે સ્વાદિમ ને ખાદિમમા ગણાય છે તે આંગિલમાં લેવાય નહિ ઉત્કૃષ્ટ આંગિલમાં ઉષ્ણ જળ જ કહ્યે છે, જઘન્ય આંગિલમાં કાંઈનું જળ પણ કહ્યે છે જે નિર્દોષ આંગિલ કરે તે મુખધોવણ ને દાંતણ ન કરે. જે નિર્દોષ આંગિલ કરવા ધારે તેને ઓઠન લેવાનો જ વ્યવહાર છે આટો ને લિંગટ પાણીવાળું હોય તે પણ આંગિલમાં લેવું કહ્યે છે.

આ સંબંધમાં અશેઠ અને અણુમચ્છરી ગીતાર્થ જે વિધિ બતાવે તે સાચો માનવો, કારણ કે લાલાલાલનો વિચાર જાણે તેને જ વિધિગીતાર્થ જાણવા.

આંગેલનો તપ સર્વ વિધનું વિદારણ કરવામાં ઉત્કૃષ્ટ કારણભૂત છે ઈતિ.

આ બંને સત્ત્વાય સત્ત્વાયમાળામાં છપાયેલ છે તેથી શંકા પડે તે તેમાં જોઈને ખાતરી કરવી અને વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તે મિચ્છામિ દુઃસ્વ માથે સૂચના કરવા પ્રાર્થના છે.

॥ अथ श्रीसम्यक्त्वकुलकम् ॥

[सस्कृतानुवाद-भाषान्तरसहितम्]

वेमागिहसु गमण, महाप्रिरुद्ध जहा कुलप्रहूण ।
जाणाहि तहा माप्रय !, सुमाप्रगाण कुतित्वेसु ॥ १ ॥

वेश्यागृहेषु गमन, महाविरुद्ध यथा कुलप्रधूनाम् ।
जानीहि तथा श्रावक !, सुश्रावकाणा कुतीर्येषु ॥ १ ॥

હે શ્રાવક ! જેમ કુલીન સ્ત્રીઓને વેશ્યાના ઘરે જવું અતિ વિરૂદ્ધ છે, તેમ સાળા શ્રાવકોને અન્યતીર્થમા (તેના દેવમંદિર વિશેષ સ્થાનોમા) જવું અતિ વિરૂદ્ધ છે એમ તું જાણુ ૧

મણઃ જનો નારીણ, મહત્તણ કુત્થ વેમગિહગમણે ।
એવ કુતિત્થગમણે, મમ્મત્ત માપ્રગમ્મ કહ ॥ ૨ ॥

મણતિ જનો નારીણા, મતીત્વ કુપ્ર વેશ્યાગૃહગમને ।
એવ કુતીર્થગમને, સમ્યક્ત્વ શ્રાવકસ્ય વચમ્ ॥ ૨ ॥

લોક પણ કહે છે કે-વેશ્યાને ઘેર જવાથી સ્ત્રીઓનું મતી પણ કયાલી હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય તે જ પ્રમાણે કુતીર્થમા જવાલી શ્રાવકને મમકિત કેમ હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય ૨

કિર ધમ્મંમિ કુસલઓ, સુમાવગો સોવિ આગઓ રૂહં ।
તમ્હા એસ પહાણો, સિવાદિભણિઓ ય જો ધમ્મો ॥ ૩ ॥

કિલ ધર્મે કુગલઃ, સુશ્રાવકઃ સોઽપ્યાગત રૂહ ।
તસ્માદેપ પ્રધાનઃ, શિવાદિભણિતશ્ચ ચો ધર્મઃ ॥ ૩ ॥

(સુશ્રાવક મિથ્યાત્વીના દેવમંદિર વિગેરેમાં જાય તેથી તે લોકો બોલે છે-) “ જૈનધર્મમાં કુશળ એવો તે શ્રાવક પણ અહીં આવ્યો, તેથી મહાદેવ વિગેરેએ કહેલો જે ધર્મ તે પ્રધાન ધર્મ છે. ” ૩.

एवं तद्वभक्ताणं, स्थिरकरणं कुणइ तत्थ वच्चंतो ।
वद्वारइ मिच्छत्तं, सुवोहिवीयं हणइ तेसिं ॥ ४ ॥

एवं तद्वभक्तानां, स्थिरकरणं करोति तत्र व्रजन् ।
वर्धयति मिथ्यात्वं, सुवोविवीजं हन्ति ततस्तेषाम् ॥ ४ ॥

આ પ્રમાણે મિથ્યાત્વીના દેવમંદિરમાં જતો શ્રાવક તે શિવાદિકના લકતોને તેમાં સ્થિર કરે છે, તેઓના મિથ્યાત્વને વધારે છે અને (પોતાના) બાધિબીજને હણે છે. ૪.

अन्नेसिं सत्ताणं, मिच्छत्तं जो करेइ मूढप्पा ।
सो तेण निमित्तेणं, न लहइ वोहिं जिणाभिहियं ॥ ५ ॥

अन्येषां सत्त्वानां, मिथ्यात्वं यः करोति मूढात्मा ।
स तेन निमित्तेन, न लभते वोधिं जिनाभिहिताम् ॥ ५ ॥

જે મૂઢાત્મા પુરુષ બીજા પ્રાણીઓને મિથ્યાત્વ પમાડે છે, તે પુરુષ તે નિમિત્તવડે જિનેશ્વરે કહેલી બાધિને પામતો નથી. ૫.

સો પરમપ્પાણ ચિય, પાહેડ દુરુત્તરમિ સમારે ।

મિચ્છત્તકારણાહ, જો ન વિમજ્જેદ દૂરેણ ॥ ૬ ॥

મ પરમાત્માન ચૈવ, પાતયતિ દુરુત્તરે સસારે ।

મિથ્યાત્તકારણાનિ, યો ન વિવર્જયતિ દૂરેણ ॥ ૬ ॥

જે પુરુષ મિથ્યાત્તના કારણોનો દૂરથી જ ત્યાગ કરતો નથી, તે પુરુષ ખીલતો અને પોતો પણ દુસ્તર મમારમા પાડે છે ૬

ચિંતામણિવ્વ દુલ્લહ, મમ્મત્ત પાપિરુણ અન્નેહિં ।

ત હારવેદ જીગો, લોઢયતિત્તેસુ જતેણ ॥ ૭ ॥

ચિન્તામણિમિત્ર દુર્લભ, સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્યાન્યત્ર ।

તદ્ હાન્યતિ જીવો, લૌકિકતીર્થેષુ યાનેન ॥ ૭ ॥

ચિંતામણિની જેવા દુર્લભ મમ્યક્ત્વરત્નને અન્ય (પ્રશસ્ત) સ્થાનમા પામેલો છતાં લૌકિક તીર્થમા જવાવડ તે મમ્યક્ત્વને હારી જાય છે—(નાગ પમાડે છે) ૭

દસણનિરાહગાણ, તહ્હામ્મુક્કોમણતકાલાઓ ।

તમ્હા દમણરયણ, મદ્વપયત્તેણ રરક્કતિ ॥ ૮ ॥

દર્શનવિરાધમાના, તહ્હામ ઉત્તપ્પતોડનન્તકાલેન(તત્ત) ।

તસ્માદ્દર્શનરત્ન, મવપ્રયત્તેણ રદ્યમિતિ ॥ ૮ ॥

સમગ્તિની વિગધના કગ્નાર પ્રાણીઓને ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ ઉદ્ઘુષ્ટથી અનતે ગળે થાય છે, તેથી તે અમકિત ડખી રત્ન સર્વ પ્રયત્નવડે રક્ષણ કરવા યોગ્ય છે ૮

જહ સિયવડેણ રહિયં, ન તરડ ભવ(ર)સાયરંમિ વોહિત્યં ।
તહ સમ્મત્તેણ વિના, કિરિયરુદ્દં ન તરડ ભવોહં ॥ ૯ ॥

યથા ચ્વેનપટેન રહિતં, ન તરતિ ભરસાગરે વોહિત્યમ્ ।
તથા સમ્યક્ત્વેન વિના, કિયારુચિર્ન તરતિ ભવૌઘમ્ ॥૧૦॥

જેમ સઠ વિનાનું વહાણ ભરસાગરમાં તરતુ નથી, તેમ સમ-
કિત વિનાની ક્રિયાક્રિયાણો શુ વ લવના સમૂહને તરતો નથી. ૯.

જહ વ વિનટ્ટે તુવે, સાહારો નેહ હોડ અરણ્હિં ।
તહ સમ્મત્તેણ વિના, તાણં ચ ન હોડ ચરણેણ ॥ ૧૦ ॥

યથા વા વિનટ્ટે તુમ્વે, સાધારો નેહ ભવત્યરકંઃ ।
તથા સમ્યક્ત્વેન વિના, ત્રાણં ચ ન ભવતિ ચરણેન ॥૧૦॥

જેમ તું (મધ્ય ભાગ) નાશ પામવાથી આગવડે રથ
આધારવાળો થતો નથી, તેમ સમ્યક્ત્વ વિના એકલા આશ્રિતવડે
ધર્મનું રક્ષણ થતુ નથી ૧૦.

જહ વિચ્છાયં પડમં, હવડ વિણટ્ટંમિ કન્નિયામત્તે ।
તહ વિચ્છાયા કિરિયા, હવડ હુ સમ્મત્તનાસંમિ ॥ ૧૧ ॥

યથા વિચ્છાયં પદ્મં, ભવતિ વિનટ્ટે કર્ણિકામાત્રે ।
તથા વિચ્છાયા ક્રિયા, ભવતિ खलु સમ્યક્ત્વનાશે ॥૧૧॥

જેમ કુર્ણિકા નાશ પામવાથી કમળ કાંતિ રહિત થાય છે,
તેમ સમ્યક્ત્વનો નાશ થવાથી આશ્રિતની ક્રિયા કાંતિ રહિત
થાય છે. ૧૧.

જહ મહાઅયયણ પિય, પીઠવિનાસે વિણસ્મદ મર્થ ।

મમ્મત્તપીઠનાસે, તહ નાસહ ગુરુ તવચ્ચરણ ॥ ૧૨ ॥

યથા મહાઅતનમપિ ચ, પીઠવિનાસે વિનશ્યતિ સર્વમ્ ।

સમ્યક્ત્વપીઠનાસે, તથા નશ્યતિ ગુરુતપચ્ચરણમ્ ॥ ૧૨ ॥

જેમ પીઠ (પાયા) નો વિનાશ થવાથી મોટો મહેલ
આખો નાશ પામે છે, તેમ સમ્યક્ત્વ રૂપી પીઠનો નાશ થવાથી
મોટી તપશ્ચર્યા નાશ પામે છે ૧૨

જહ ના સ્થાલીપણો, કીટરક્કડો હવેજ નીમારો ।

સ્ત્રીણે તહ મમ્મત્તે, દગ્ગ અમાર તવચ્ચરણ ॥ ૧૩ ॥

યથા ઘા શાલિપત્ત્ય, કીટરાવિતો મહેત્રિ સાર ।

સ્ત્રીણે તથા સમ્યક્ત્વે, ભવત્યમાર તપચ્ચરણમ્ ॥ ૧૩ ॥

અથવા તો જેમ કીડાએ ખાધેલો ડાગનો પાલો નિસ્સાર
થાય છે, તેમ સમ્યક્ત્વ ક્ષીણ થવાથી ત તપશ્ચરણ અમાર થાય છે ૧૩

અધારનચ્ચિય પિય, મયદેહોદ્દહ જહા વિહલ ।

ઇય મમ્મત્તેણ વિણા, મદ્દમવસ્મમણુદ્દાણ ॥ ૧૪ ॥

અન્યકારનર્તિતમિવ, મૃતદેહોદ્ધર્તન યથા વિફલમ્ ।

इति सम्यक्त्वेन विना, सर्वमपश्यमनुष्ठानम् ॥ १४ ॥

જેમ અધકારમાં કરેલું નૃત્ય નવા મૃતમ્ શરીરનું
ઉદ્ધર્તન (તેલ વિગેરે ચોળવું તે) નિષ્ફળ છે, તેમ સમ્યક્ત્વ
વિનાનું સર્વ અનુષ્ઠાન અવશ્ય નિષ્ફળ છે ૧૪

તાં ઇત્યેવ પચત્તો, કાયઘ્વો દુલ્લહં પુણો એયં ।

દંસણરયણં રયણં વ, દુલ્લહં મંદપુત્રાણં ॥ ૧૫ ॥

તસ્માદત્રૈવ પ્રયત્નઃ, કર્તવ્યો દુર્લભં પુનરેતન્ ।

દર્શનરત્નં રત્નમિવ, દુર્લભં મન્દપુણ્યાનામ્ ॥ ૧૫ ॥

તેથી આ સમ્યક્ત્વને વિષે જ યત્ન કરવો, કેમકે આ સમ્યક્દર્શન-
રૂપી રત્ન અદ્ય પુણ્યવાળા મનુષ્યને રત્નની જેમ દુર્લભ છે. ૧૫.

જહ ચ વહુવિગ્વપત્તરો, મહાનિહી પાયડો વિ લોગંમિ ।

પુત્તોવયારરહિહિં, ન ઉણ પાવિજ્ઞાં કહવિ ॥ ૧૬ ॥

યથા વા વહુવિત્રપ્રચુરો, મહાનિધિઃ પ્રકટોઽપિ લોકે ।

પુણ્યોપચારરહિતૈર્ન પુનઃ પ્રાપ્યતે કથમપિ ॥ ૧૬ ॥

અથવા તો જેમ લોકમા પ્રગટ એવો પણ મોટો નિધિ
ઘણા વિદ્યથી વ્યાપ્ત હોય છે, તેથી પુણ્યના ઉપચારથી રહિત
એવા મનુષ્યો કોઈ પણ રીતે તેને પામી શકતા નથી. (તેમ
સમક્રિતની પ્રાપ્તિ માટે સમજવું.) ૧૬.

મહયા સામગ્રી, માણસચિત્તાઈસવળસદ્દાઈ ।

પાવિજ્ઞાં કહમવિ ઇમં, અણુત્તરં કમ્મવિવરેણ ॥ ૧૭ ॥

મહત્યા સામગ્ર્યા, માનુષ્યક્ષેત્રાદિશ્રવણશ્રદ્ધ્યા ।

પ્રાપ્યતે . કથમપી—દમનુત્તરં કર્મવિવરેણ ॥ ૧૭ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રવિગેરેથી આરંભીને ધર્મશ્રવણની શ્રદ્ધારૂપ મોટી
સામગ્રીવડે કોઈ પણ પ્રકારે (મહા કષ્ટે કરીને) કર્મના વિવર-
વડે આ ઉત્તમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૭.

તા તુઠમેહિં વિ પત્ત, પુવ્વજ્ઞિયનિયયકમ્મવિવરેણ ।

સકાઢદોસરહિય, ઘરિયવ્વ અપ્પમચ્છેહિં ॥ ૧૮ ॥

તસ્માન્નુપ્પમાભિરપિ પ્રાપ્ત, પૂર્વાર્જિતનિજક(યત) કર્મવિવરેણ ।

શકાદિભોપરહિત, ઘર્તવ્યમપ્રમત્તૈ ॥ ૧૮ ॥

તેથી કરીને તમારે પણ પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા પોતાના
(નિયત) કર્મવિવરવડે પ્રાપ્ત કરેલા સમ્યક્ત્વને અપ્રમત્તપણે
શકાદિ દોષ ગ્રહિત ધારણ કરવું ૧૮

ન તિ ત્ત કરેહ અગ્ગી, નેવ વિસ નેત્ત કિન્હસપ્પો ગા ।

જ કુણ્ઢ મહાદોસ, તિવ્વ જીતસ્સ મિન્હુત્ત ॥ ૧૯ ॥

નાપિ ત્ત કરોત્થમ્મિ—નૈવ વિપ નૈત્ત કુણ્ણસર્પા વા ॥

ય કરોતિ મહાદોષ, તીત્ત જીવસ્ય મિધ્યાત્વમ્ ॥ ૧૯ ॥

જીવને મિથ્યાત્વ જે તીવ્ર મહા દોષને કરે છે, તવા દોષને
અગ્ગિ પણ કરતો નથી, વિષ પણ કરતું નથી અને કુણ્ણ સર્પ
પણ કરતો નથી ૧૯

હારવિય મમ્મત્ત, મામન્ન નામિય ધુત્ત તેહિં ।

પરચિત્તરજણઘા, આણામગો કઓ જેહિં ॥ ૨૦ ॥

હારિત મમ્યક્ત્વ, શ્રામણ્ય તાક્ષિત ધુવ્વ તૈ ॥

પરચિત્તરજનાર્ય, આણામગ કૃતો વૈ ॥ ૨૦ ॥

જેઓએ અન્યના ચિત્તને ગજન કરવા માટે જિનાજ્ઞાનો
ભગ કર્યો, તેઓ અવશ્ય મમ્યક્ત્વને હારી ગયા છે, અને
તેઓએ ચારિત્રનો પણ નિશ્ચયે નાશ કર્યો છે ૨૦

આણાણ અવઢુંતં, જો ઉવવૂહિજ્ઞ જિણવગ્ગિદાણં ।
 તિત્થયરસ્સ સુયસ્સ ચ, સંઘસ્સ ચ પચ્છર્ણીઓ સો ॥૨૧॥
 આજ્ઞાયામવર્તમાનં, ચ ઉપવૂંહયેજ્જિનવરેન્દ્રાગામ્ ।
 તીર્થંકરસ્ય શ્રુતમ્ય ચ, સંઘસ્ય ચ પ્રત્યનીકઃ મઃ ॥ ૨૧ ॥

જે મનુષ્ય જિનેશ્વરોની આજ્ઞામાં નહીં વર્તતા પુરુષની ઉપખંડણા (પ્રશંસા) કરે છે, તે મનુષ્ય તીર્થંકરનો, શ્રુતનો અને સંઘનો પ્રત્યનીક (શત્રુ) છે. ૨૧.

કિં વા દેહ વરાઓ, મણુઓ સુઢુ ત્રિ ધર્ણી ત્રિ ભક્તો ત્રિ ।
 આણાઙ્કમણં પુણ, તણુયંપિ અણંતદુહહેહં ॥ ૨૨ ॥
 કિં વા દદાતિ વરાકો, મનુજઃ સુણ્ઠપિ ધન્યપિ ભક્તોપિ ।
 આજ્ઞાતિક્રમણં પુન-સ્તનુકમપિ અનન્તદુઃખહેહુ ॥ ૨૨ ॥

(જિનાજ્ઞામા નહીં વર્તતો મનુષ્ય) સારી રીતે ધનવાન છતાં અને ભક્ત છતાં પણ તે જિત્થારો રાંકડો શું આપે ? અને થાડું પણ જિનાજ્ઞાનું ઉદ્ભવન તો અનંત દુઃખનું કારણ થાય છે. ૨૨.

તમ્હા સહ સામથ્યે, આણામઢુંમિ નો સ્વલુ ઉવેહા ।
 અણુકૂલગહ્યરેહિં, અણુસઢ્ઢી હોહ દાયવા ॥ ૨૩ ॥
 તસ્માત્સતિ સામથ્યે, આજ્ઞામ્રષ્ટે નો સ્વલ્પેક્ષા ।
 અણુકૂલૈરિતરૈ-રણુશિષ્ટિર્ભવતિ દાતવ્યા ॥ ૨૩ ॥

તેથી સામર્થ્ય હોય તો આજ્ઞામ્રષ્ટ મનુષ્યને વિષે ઉપેક્ષા કરવી નહીં, પણ તેને અણુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વચનોવડે ઉપદેશ આપવો. ૨૩.

સો ઘનો સો પુનો, સ માણણિજો ય વદણિજો ય ।
ગઢરિગાદપવાહ, મુત્તુ જો મન્નણ આણ ॥ ૨૪ ॥

સ ઘન્ય સ પુણ્ય, સ માલનીયશ્ચ વન્દનીયશ્ચ ।
ગઢરિકાન્નિપ્રવાહ, મુક્ત્વા યો મન્યતે આજ્ઞામ્ ॥ ૨૪ ॥

જે મનુષ્ય ગાડગીયાપ્રવાહને છોડીને જિનેશ્વરની આજ્ઞાને
માને છે, તે પુરુષને ઘન્ય છે, તે પુણ્યશાળી છે, તે સન્માન
કરવા યોગ્ય છે અને તે વડન કરવા યોગ્ય છે ૨૪

પતિશ્રી મન્યક્ત્વ કુલકે
ભાષાતઃ મહિત મમાસ. ॥

॥ अथ श्रीउपशमकुलकम् ॥

[संस्कृतानुवाद-भाषान्तरसहितम्]

नमिऊण पुव्वपुरिसाण, पसमरससुस्थियाण पयकमलं ।
नियजीवस्सणुसट्ठि, कसायवसगस्स वुच्छामि ॥ १ ॥

नत्वा पूर्वपुरुषाणां प्रशमरससुस्थितानां पदकमलं ।
निजजीवस्यानुशास्ति कपायवज्रगस्य वक्ष्ये ॥ १ ॥

प्रशमरसमां सारी रीते स्थिर थयेवा पूर्वपुरुषेणा अरण-
क्षमणे नभीने हुं कषायने वश थयेवा पोताना (भारा)
एवने उपदेश आपीश (आपु छुं.) १.

गय-मेयज्ज-महामुणि-खंदगसीसाण साहुचरियाइं ।
सुमरंतो कह कुप्पसि, इत्तियमित्ते वि रे जीव ! ॥ २ ॥

गज(सुकुमाल)मेतार्यमहामुनिस्कन्दकशिष्याणां साधुचरितानि ।
स्मरन्कथं कुप्यसि एतावन्मात्रेऽपि रे जीव ? ॥ २ ॥

गजसुकुमाल, मेतार्य महामुनि अने स्कंदकाचार्यना
शिष्येणा उत्तम चरित्रेने स्मरण करतो हे एव ! आटला
मात्रमां पण तुं કેમ કોય કરે છે ? ૨.

પેચ્છસુ પાણવિનાસેવિ, ને વ પઓસ ગયા મહાસત્તા ।

તુજ્ઞ પુણ હીણસત્તસ્સ, વયણમિત્તે તિ એમ સ્વમા ? ॥ ૩ ॥

પ્રેક્ષસ્વ પ્રાણવિનાસેડપિ નૈવ પ્રદ્વેષ ગતા મહાસત્ત્વા ।

તવ પુનર્હીનસત્ત્વસ્ય વચનમાત્રેડપ્યેષા ક્ષમા ? ॥ ૩ ॥

તુ જો ! મહામત્ત્વવાળા પુરુષો પ્રાણના નાશમા પણ દેવને પામ્યા જ નથી, પણ હીનસત્ત્વવાળા તારામા એવ વચન માત્ર સાંભળવામા પણ એવી ક્ષમા છે ? (નથી) અર્થાત્ તુ તો કોપાયમાન થઈ જાય છે ૩

અક્રોસહ્ણણમારણ-ધમ્મન્મસાણ ચાલસુલભાણ ।

લાભ મન્નઈ ધીરો, જહુત્તરાણ અમાગમિ ॥ ૪ ॥

આક્રોશહનનમારણધર્મભ્રશાના ચાલસુલભાના ।

લાભ મન્યતે ધીમે યથોત્તરાણામભાવે ॥ ૪ ॥

અજ્ઞા ! પુરુષને સુલભ એવા આક્રોશ, તાડન, માગ્ધ અને ધર્મનાશને વિષે ઉત્તરોત્તરને અભાવે (કોઈ કઠોર શબ્દ કહે તો વિચારે કે મને મારતો તો નથી, તાડનકરે તો વિચારે કે મને મારી નાખ્યો તો નથી, મારી નાખે તો વિચારે કે મારા ધર્મનો તો નાશ કર્યો નથી, આ રીતે) ધીર પુરુષ લાભ માને છે ૪

રે જીવ ! સુદ્ધુદેસુ, નિમિત્તમિત્ત પરો જિયાણ તિ ।

સકયફલ મુજતો, કીમ મુઠા કુપ્પમિ પરેસિં ॥ ૫ ॥

રે જીવ ! મુગ્ધુ સેપુ નિમિત્તમાત્ર પરો જીવાનામિતિ ।

સ્વકૃતફલ મુજ્ઞાન કસ્માન્મુઘા કુપ્પસે પરેમ્ય ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! જીવોના મુગ્ધુ અને વિષે અન્ય પ્રાણી તો માત્ર નિમિત્તરૂપ જ છે, તેથી પોતાના કરેલા કર્મના ફળને ભોગવતો તુ બીજા ઉપર વૃથા કોપ કેમ કરે છે ? ૫

ક્રોધવસદ્ધો જીવો, દુઃખં અઙ્ગિણઙ્ગ ઇય વિયાણંતો ।

તસુ પઢિવયણં નિલઙ્ગ, દેસિ કોહસ્સ અવયાસં ॥ ૬ ॥

ક્રોધવશાતો જીવો દુઃખમર્જયતીતિ વિજાનન્ ।

તસ્ય પ્રતિવચનં નિર્લઙ્ગ ! દદાસિ ક્રોધસ્યાવકાશમ્ ॥ ૬ ॥

ક્રોધના વશથી આર્ત થયેલો જીવ દુઃખને ઉપાર્જન કરે છે, એમ બાણુતા છતાં તું હે નિર્લઙ્ગ ! સામે ઉત્તર આપવાથી ક્રોધને અવકાશ આપે છે. ૬

પદમં ચિય તં જુત્તં, કોવગ્ગી દહહ્ જત્થ ઉવવજ્જે ।

જત્થુપ્પન્નો તં ચેવ, ઇંધણં ધૂમકેહ વ ॥ ૭ ॥

પ્રથમમેવ નચુક્કં કોપામિર્દહતિ ચત્રોપપ્પેત ।

ચત્રોત્પન્નસ્તદેવેન્ધનં ધૂમકેતુરિવ ॥ ૭ ॥

આ વાત યુક્ત છે કે-જ્યાં ક્રોધાગ્નિ ઉત્પન્ન થાય, તેને જ પ્રથમ જાળે છે, જેમકે અગ્નિ જે ઇંધનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેને જ પ્રથમ જાળે છે. ૭

રે જીવ ! કસાયહુયા-સણેણ દહ્હે ચરિત્તઘરસારે ।

મમિહિસિ ભવકંતારે, દીણમુહો દુત્થિઓ તંસિ ॥ ૮ ॥

રે જીવ ! કપાયહુતાશનેન દગ્ધે ચારિત્રગૃહસારે ।

અમિષ્યસિ ભવકાન્તારે દીનમુખો દુઃસ્થિતસ્તસ્મિન્ ॥ ૮ ॥

હે જીવ ! કપાયરૂપી અગ્નિવડે ચારિત્રરૂપી ઘરની સાર સાર વસ્તુ બળી ગયે છતે તે સંસારરૂપી અરણ્યમાં દીનમુખવાળો અને દુઃસ્થિતિવાળો તું પરિભ્રમણ કરીશ ૮.

ઢહડ ચિય પચ્ચરક, દુરકમિણં તુજ્જ કોહવસગસ્સ ।

જ પુણ પરમિ લોણ, ત જાણડ નૂણ સવન્નૂ ॥ ૯ ॥

इहँव प्रत्यक्ष दु स्वमिद तव क्रोधवशगस्य ।

यत्पुन परस्मिन् लोके तज्जानाति नून सर्वज्ञ ॥ ९ ॥

ક્રોધને વશ વ્યેલા તારે આ ઉપર કહેલું દુ ખ આ ભવમા
જ પ્રત્યક્ષ છે, વગી જે દુ ખ પગ્ગોઠમા થવાનું છે, તે તો
સર્વજ્ઞ જ જાણે છે ૯

ન મુણતિ પર અપ્પ, કયમકય સુદર ચ ચર વા ।

ઘણમિત્તનામહરણ, વેર ન ગણતિ કોહધા ॥ ૧૦ ॥

न जानन्ति परमात्मीय कृतमकृत सुन्दर चेतार वा ।

घनमित्रनाशहरण वैर न गणयन्ति क्रोधान्धा ॥ ૧૦ ॥

ક્રોધથી અધ થયેલા પુરુષો પરને કે પોતાને, કદેલાને કે
નહીં કદેલાને તથા બ્રુદરને ઠ અબ્રુદરને જાણતા થી તેમ જ
ઘનના નાશને, મિત્રના હણુને અને (પરસ્પર ॥) વૈરને
પણ જાણતા નથી ૧૦

મપરોમયાણ સતાવ--કારણો દારુણો દુહનિયાસો ।

મુગ્ગહસુહાણ મહ્ણો, કોહો તવનિયમવણદહ્ણો ॥ ૧૧ ॥

स्वपरोभयो स-तापकारण दारुणो दुह्यनियाम ।

सद्गतिमुत्थाना मथन क्रोधस्तपोनियमत्रादहन ॥ ૧૧ ॥

ક્રોધ પોતાને અને પગ્ને જનેને મનાવનું પ્રાણ ૧૩, બાપ-
કર છે, દુ ખનું સ્થાન છે, અગ્નિના ગુણને મથન કરનાર ૧૩
તથા તપનિયમરૂપી જ્ઞાન ૧૧

જં અજ્ઞિયં ચરિત્તં, દેસુણાણં ય પુલ્લકોહીય ।

તંપિ કસાહ્યમિત્તો, હારેહ નરો મુહુત્તેણ ॥ ૧૨ ॥

યદર્જિતં ચારિત્રં દેશોનયા ચ પૂર્વકોટ્યા ।

તદપિ કપાયિતમાત્રો હારયતિ નરો મુહૂર્ત્તેન ॥ ૧૨ ॥

દેશોના પૂર્વ કોટિવડે જે ચારિત્ર ઉપાર્જન કર્યું હોય, તેને પણ કપાયને પામેલો પુરુષ તરત જ એક મુહૂર્ત્તમાં જ હારી નાંચે છે. ૧૨.

પઠતુ સુયં ધરતુ વયં, કુણત તવં ચરતુ વંમચેરં ચ ।

તહવિ તયં સદ્વં પિહુ, નિરત્થયં કોહવસગસ્સ ॥ ૧૩ ॥

પઠતુ શ્રુતં ધરતુ વ્રતં કરોતુ તપશ્ચરતુ બ્રહ્મચર્યં ચ ।

તથાપિ તત્સર્વમપિ સ્વલુ નિરર્થકં ક્રોધવશગસ્ય ॥ ૧૩ ॥

ભલે શાસ્ત્ર ભણો, વ્રત ધારણ કરો, તપ કરો અને બ્રહ્મચર્ય પાળો, તો પણ તે સર્વ ક્રોધને વશ થયેલા મનુષ્યનું નિરર્થક છે. ૧૩

જહ્ જલહ્ જલતુ લોણ, કુસત્થપવનાહઓ કસાયગ્ગી ।

તં ચુલ્લં જં જિણવયણ-વારિસિત્તો વિ પજ્જલહ્ ॥ ૧૪ ॥

ચદિ જ્વલતિ જ્વલતુ લોકે કુશાસ્ત્રપવનાહતઃ કષાયારિનઃ ।

તદાશ્ચર્યં યજ્ઞિનવચનવારિસિક્તોઽપિ પ્રજ્વલતિ ॥ ૧૪ ॥

લોકને વિષે કુશાસ્ત્રરૂપી પવનથી હણાયેલ કષાયરૂપી અગ્નિ જે પ્રદીપ થતો હોય તો ભલે પ્રદીપ થાયો, પરંતુ જે જિનવચન રૂપી જળથી સીંચાયા છતાં પણ પ્રજ્વલિત થાય છે તે આશ્ચર્ય છે. ૧૪.

હયમન્હાણ નાણ, હયમન્હાણ મણુસ્સમાહણ્ય ।

જ કિર લઘ્વવિવેયા, વિ ચિદ્દિમો વાલિસા ઇવ ॥ ૧૫ ॥

હતમસ્યાક જ્ઞાન હતમસ્યાક મનુષ્યમાહાત્મ્યમ્ ।

યત્કિલ લઘ્વવિવેકા અપિ ચેષ્ટયામો વાલિસા ઇવ ॥ ૧૫ ॥

જે કારણથી વિવેકને પામ્યા છતાં પણ અમે અજ્ઞાનીની જેવા રહીએ છીએ, તો અમારૂં જ્ઞાન હજીયાર્થ ગયું અને અમારૂં મનુષ્યભવનું માહાત્મ્ય પણ હજીયાર્થ ગયું ૧૫

પદિયસ્સ તસ્મ મુણિય-સ્મ તસ્મ સિદ્ધતસારયોહસ્મ ।

સુહગુરુરૂપસસ્મ વ, અપમાણ ઇરિસ જીવ ? ॥ ૧૬ ॥

પઠિતસ્ય તસ્ય જ્ઞાતસ્ય તસ્ય મિદ્ધાન્તસારયોધસ્ય ।

શુભગુરુપદેશસ્ય વાડવસાનમીદશ જીવ ? ॥ ૧૬ ॥

હે છવ ! અધ્યાત્મ દરેલા તે મિદ્ધાતમારના બોધનુ અથવા જાણેલા તે શુભ ગુરૂના ઉપદેશનુ શુ આવુ પરિણામ હોય ? ૧૬

જહ મન્ન ચિય મુશ્ક-ત્થમુજ્જઓ તા કમાયરિડસિન્ન ।

જિણસુ ત્તમ પિચ્છતો, કહ કૂવે નિગ્ગમિ નિહણે ॥ ૧૭ ॥

યદિ સત્યમેવ મોક્ષાર્થમુચ્યતસ્તસ્માત્કપાયરિપુસેન્યમ્ ।

જય ત્વ પ્રેક્ષમાણ કથ ધૂપે નિપત્તસ્યનિધને ॥ ૧૭ ॥

તુ મોક્ષને માટે ઉદ્ધમવાળો કે એ વાત જો સત્ય જ હોય તો તુ કપાયડપી શત્રુના મૈન્યનો વિજય કર, કેમકે દેખાતા છતાં તુ અધઘૂપમા કેમ પડે છે ? ૧૭

અપ્પવિસુદ્ધિનિમિત્તં, કિલમ્મસે તા ચણ્ણે કોવરિહં ।

વિમલત્તમહિલસંતો, કહ મજ્ઞસિ પંકિલજલંમિ ॥ ૧૮ ॥

આત્મવિશુદ્ધિનિમિત્તં કલમ્યસિ તતસ્ત્યજ કોપરિપુમ્ ।

વિમલત્વમભિલષન્કથં મજ્ઞસિ પંકિલજલે ॥ ૧૮ ॥

આત્માની વિશુદ્ધિને માટે જો તું જેદ પામતો હો તો
કોપરૂપી શત્રુનો ત્યાગ કર, કેમકે નિર્મળપણાને ધ્વંષીતો તું
કાદવવાળા જળમાં કેમ પડે છે ? ૧૮.

इकस्स वि अहिययस्स, जीव विणिवारणे तुह न सत्ती ।

તા કહ પારંભિયમવ-મહારિવિણિવારણં તુસ્સ ॥ ૧૯ ॥

एकस्याप्यहितदस्य जीव ! विनिवारणे तव न शक्तिः ।

તર્હિ કથં પ્રારબ્ધમવમહારિવિનિવારણં તવ ॥ ૧૯ ॥

હે જીવ ! અહિતને આપનારા એક ક્રોધનું નિવારણ
કરવામાં પણ જો તારી શક્તિ ન હોય તો પ્રારંભેલું સંસારરૂપી
મહાશત્રુનું નિવારણ તારાથી શી રીતે થશે ? (નહીં જ થાય). ૧૯.

सवो वि इह पसत्थो, पसत्थजणे पसमसंठिओ होइ ।

સહ કોવકારણે જો, અકોવણો સો ઇહ પસત્થો ॥ ૨૦ ॥

सर्वोऽपीह प्रशस्तः प्रशस्तजने प्रशमसंस्थितो भवति ।

સતિ કોપકારણે ચોડકોપનઃ સ ઇહ પ્રશસ્તઃ ॥ ૨૦ ॥

આ લોકમાં પ્રશમને વિષે રહેલો સર્વ કોઈ મનુષ્ય ઉત્તમ
પુરુષોને વખાણવા લાયક હોય છે, પરંતુ કોપનું કારણ મળ્યા છતાં
પણ જો મનુષ્ય કોપરહિત રહે, તે જ અહીં પ્રશસ્ત (ગણાય) છે. ૨૦.

જ સ્વમમિ દોમવતે, મો તુહ સ્વતીઠ હોઠ અપ્યાસો ।

અહ ન સ્વમસિ કો તુહ, અપસ્યાણ સ્વતીઠ વાપારો ॥૨૧॥

યત્સામ્યમિ નોપગત મ નવ ક્ષાન્ત્યા ભવત્યવકાશ ।

અથ ન ક્ષામ્યમિ કસ્તવાવશયા ક્ષાન્ત્યા વ્યાપાર ॥ ૨૧ ॥

જે તુ દોપવાળા ઉપર ક્ષમા કરે તો તેમા તને તે ક્ષમાનો
અવકાશ હોય છે, પણ તુ જો તુ ક્ષમા ન કરે તો પરવશ એવા
તારી આશ્રયગિનાના ક્ષમાનો વ્યાપાર કેમ કરેવાશે ? ૨૧

કોવાનલગ્નગાણ, પમમામયમાવિયાણ ચ હવતિ ।

ફહઠ ચિય દોમગુણા, નાયમચકારિભટ્ટિતિ ॥ ૨૨ ॥

કોવાનલવશગાના પ્રણમામૃતમાનિતાના ચ ભવન્તિ ।

ફહૈય દોપગુણા જ્ઞાતમચકારિભટ્ટિતિ ॥ ૨૨ ॥

કાપાશિને વરા થયેલા મનુષ્યના દોષો અને પ્રથમડપી
અમૃતવટે ભાવિત થયેલા મનુષ્યના ગુણો આ સવમા જ પ્રગટ
થાય છે તમા અન્વેષકારી ભટ્ટા દષ્ટાતડપે છે ૨૨

અય સ્વતીકુલય, દુદમજીવાણ મામણ નિયય ।

જો પરિમાપડ મમ્મ, સો પાપડ પમમવરચણ ॥ ૨૩ ॥

ગત્તગતિફુલ્લ દુર્મજીવાના જામન નિયતમ ।

ચ પરિમાપયતિ મમ્યક્ સ પ્રાપ્નોતિ પ્રણમવરસ્તમ્ ॥ ૨૩ ॥

દુર્મ જીવોને અવશ્ય શાનન (ઉપદેશ) કરનાર આ
ક્ષમાકૃત્રને જે મનુષ્ય મારી ગીતે વિચાર કે, તે મનુષ્ય
પ્રથમડપી શ્રેષ્ઠ ગતને પામે છે ૨૩

॥ ઈતિશ્રી ઉપગમ કૃત્તક લાપાતઃ ॥
અહિત અમાસ ॥

॥ अथ श्रीविवेककुलकम् ॥

[संस्कृतानुवाद-भाषान्तरसहितम्]

धणिणो कविणो जङ्गणो, तवस्सिणो दाणिणो बहू लोया ।
परमप्पनाणिणो पुण, विवेङ्गो केवि दीसंति ॥ १ ॥

धनिनः कवयो यनयस्तपस्विनो दानिनो बहवो लोकाः ।
परमात्मज्ञानिनः पुनर्विवेकिनः केचिद्दृश्यन्ते ॥ १ ॥

(આ જગતમાં) ધનવાન, કવિઓ, યતિઓ, તપસ્વીઓ
અને દાનેશ્વરીઓ ઘણા હોય છે, પરંતુ પરમાત્માને (આત્માને)
બાણુનારા વિવેકી જનો તો કેટલાક જ (થોડા જ) દેખાય છે. ૧.

જહ વિહિમગ્ગવિલગ્ગા, ભવઉઘ્ઘિગ્ગા સયા વિ સંવિગ્ગા ।
ઉવસમગુણિણો મુણિણો, વિવેઙ્ગો તે વિરાયંતિ ॥ ૨ ॥

यथा विधिमार्गविलग्ना भवोद्धिग्नाः सदापि संविग्नाः ।
उपशमगुणिनो मुनयो विवेकिनस्ते विराजन्ते ॥ २ ॥

યથાવિધિ માર્ગમાં પ્રવર્તેલા, સ સારથી ઉદ્ધેગ પામેલા,
નિરંતર સંવેગવાળા અને ઉપશમ ગુણવાળા જે મુનિઓ છે,
તે વિવેકી મુનિઓ શોભે છે. ૨

જહઢિયત્તુનિરિક્ષણ, પરમ ચરક્ અકિત્તિમ સુક્ક ।
અન્નાણતિમિરમેઓ, ફુરહ વિવેઓ મહત્તાણો ॥ ૩ ॥

યથાસ્થિતત્તુનિરીક્ષણ(ણિ) પરમ ચક્ષુરકુત્તિમ મોરયમ્ ।
અજ્ઞાનતિમિગ્ભેદ સ્ફુરતિ વિવેક સન્નોત્તાન ॥ ૩ ॥

યથાસ્થિત વસ્તુ જોનામા ત્રેષ નેત્રઉપ, અકૃત્તિમ (સ્વાભાવિક)
સુખઉપ અને અજ્ઞાનરૂપી અધારને ભેદનાગ વિવેક મર્વદા
ઉથે પ્રકારે મુગ્ધમાન થાય છે ૩

દેવ ગુરુ ચ ધમ્મ જહઢિય વરવિવેહ્ણો લિંતિ ।
દેવા ગુરુણો ધમ્મા વિવેયવિયલાણ મહેવિ ॥ ૪ ॥

દેવ ગુરુ ચ ધર્મ યથાસ્થિત વરવિવેકિનો લાન્તિ ।
દવા ગુરવો વર્મા વિવેકવિફલાના સર્વેઽપિ ॥ ૮ ॥

ત્રેષ વિવેકી જનો યથાસ્થિત (માત્રા) દેવ, ગુરુ અને
ધર્મને પામે છે (માને છે) અને વિવેક રહિત જનોને તો
બધા ય દેવ, બધા ય ગુરુ અને બધા ય ધર્મ હોય છે ૪

ગુણજુત્તગણહરાણ, ગુરુગુણરહિયાણ આયરિયમદો ।
અદ્દહ જહ હરિમદો, ઢર્મિદ દહુરે ય તહા ॥ ૫ ॥

ગુણયુક્તગણધરાણા ગુરુગુણરહિતાનામાચાર્યગ્રન્થ ।
આદ્રિયતે યથા હરિગ્રન્થો દેવેન્દ્રે નૃદુરે ચ તથા ॥ ૫ ॥

ગુણયુક્ત ગણધરાણે વિષે આચાર્ય શબ્દ પ્રયોજે છે, અને
ગુણરહિતને વિષે પણ આચાર્ય શબ્દ પ્રયોજે છે જેમ
હવિ શબ્દ દેવેન્દ્રને વિષે અને દેહકાને વિષે પણ પ્રયોજે છે ૫.

જહ વિટ્ટી ચેય મદા, અંગારો મંગલો વિસં મહુરં ।
 તહ વિવરીયાયરણા, આયરિયા કેવિ મન્નંતિ ॥ ૬ ॥
 ચથા વિષ્ટિરેવ મદ્રા અઙ્ગારો મંગલો વિષં મધુરમ્ ।
 તથા ત્રિપરીતાચરણા આચાર્યાઃ કેડપિ મળ્યન્તે ॥ ૬ ॥

જેમ વિષ્ટિ ભદ્રા કહેવાય છે, અંગાર મંગળ કહેવાય છે
 અને વિષ મધુર કહેવાય છે, તેમ કેટલાક વિપરીત આચરણ-
 વાળા પણ આચાર્ય કહેવાય છે. ૬.

एगो कहवि पयासइ, जिनागमं नाशयंति पुण वहवे ।
 ता कह तत्थ पहुप्पइ, घडमाणो फोडमाणान ॥ ७ ॥
 एकः कथमपि प्रकाशयति जिनागम नाशयन्ति पुनर्वहवः ।
 तस्मात्कथं तत्र प्रभवति घटन्स्फोटमानानाम् ॥ ७ ॥

એક (આચાર્ય) કોઈ પણ પ્રકારે (મુશ્કેલીથી) જિનાગમને પ્રકાશ
 કરે છે, અને બીજા ઘણા તેને નાશ કરે છે. તો જ્યાં ઘણા ઘડા
 ફોડનાર હોય ત્યાં એક ઘડા ઘડનારો શી રીતે સમર્થ થાય ? ૭.

हिंदुयसिद्धंतकरी, विवेयवणमदणो जहिं भमइ ।
 तहिं कह जाणंति जणा, जिनागमं सुगुरुपरिहीणा ॥ ८ ॥
 हिंदुकसिद्धान्तकरी विवेकवनमर्दनो यत्र भ्रमति ।
 तत्र कथं जानन्ति जना जिनागमं सुगुरुपरिहीणाः ॥ ८ ॥

વિવેકરૂપી વનને મર્દન કરનાર મિથ્યાત્વીના સિદ્ધાંતરૂપી
 હાથી જ્યાં ભમે છે, ત્યાં સદ્ગુરુ રહિત મનુષ્યો જિનાગમને
 શી રીતે જાણી શકે ? ૮

પામત્યમત્યનહિયા, કુરોહજહિયા વિવેયપરિપહિયા ।

કુમ્મહગહ્દચહિયા, જીવા મવમાયરે પહિયા ॥ ૯ ॥

પાર્થસ્થસાર્થનર્તિતા કુરોધયુક્તા વિવેકપરિપતિતા ।

કુપ્રહગજેન્દ્રચદિતા જીવા મવસાગરે પતિતા ॥ ૯ ॥

પામત્યાના મમૂહે તથાવેલા, મિથ્યાજ્ઞાનથી યુક્ત, વિવેકથી
બ્રહ્મ થયેલા અને કદાચકુરૂંપી બાધીપર અડેલા છત્રો મસાર
સમુદ્રમા પડ્યા છે ૯

અચ્છરિય અચ્છરિય, આગમવિહિરયણિ ત્રિજ્ઞમાણેષિ ।

મિચ્છત્તમુચ્છિયમણા, અવિહિરરાહિં જહા લિંતિ ॥૧૦॥

આશ્ચર્યમાશ્ચર્યમાગમવિધિરત્ને વિદ્યમાનેડપિ ।

મિથ્યાત્તમૂઢિતમનસોડવિધિરરાહિં જના છાન્તિ ॥ ૧૦ ॥

અહો ! આશ્ચર્ય છે ! આશ્ચર્ય છે ! ટે-આગમના નિધિરૂપ
રત્ન વિદ્યમાન છતાં પણ મિથ્યાત્વ-પડે મૂઢ મનવાળા ૪૬ પુરુષો
અવિધિરૂપી વનાટિયા (કેડી) ને અડધું કરે છે ૧૦

વહુયપમિદ્વિગુણેસુ, હયરાણ આયરો જહા હોઢ ।

ન તહા પરમગુણેસુ, ગયાણુગામી જણો જેણ ॥ ૧૧ ॥

મહુરુપસિદ્ધગુણેષુ હતરેપામાદરો યથા મવતિ ।

ન તથા પરમગુણેષુ ગતાનુગામી જનો યેન ॥ ૧૧ ॥

(લોકમા) ઘણા પ્રમિદ્ધ (કહેવાતા) ગુણવાળાઓને વિષે
અન્ય-જનોના જેવો આદર વાપર છે, તેઓ ઉત્કૃષ્ટ ગુણવાનને
વિષે યત્નો નથી, કેમકે આ લોક ગતાનુગતિવાળો છે (એક
આત્મો તે ॥ પાછળ માડેની જેમ મર્વે આવે તેવા છે) ૧૧

કમલવળં પિ હુ વિચસદ્, ઉસિણકરે મહલિયદ્ અમચકિરણે ।

અહવા જહાણ સંગો, સુવિવેચવિણામણો હોદ્ ॥ ૧૨ ॥

કમલવનમપિ ચલુ વિકસતિ ઉણ્ણકરે મુકુલીયતિ ચામૃતકિરણે ।

અથવા જહાનાં સંગઃ સુવિવેકચિનાશનો ભવતિ ॥ ૧૨ ॥

કમળનુ વન પણ ઉપણ કિરણવાળેા સૂર્ય ઉદય પામે ત્યારે વિકાસ પામે છે અને અમૃતકિરણવાળેા ચંદ્ર ઉદય પામે ત્યારે કરમાઈ જાય છે અથવા તેા જડનો સંગ સુવિવેકને નાશ કરનાર થાય છે, એ યોગ્ય જ છે ૧૨.

સુવિવેચરયણહરણો, કમાયકલુસાણ સંગમો નિચમા ।

પાહોસિણ પલિત્તે, કિં હજ્જદ્ અપ્પણો ન ગિહં ॥ ૧૩ ॥

સુવિવેચરત્નહરણઃ કપાયકલુપાણાં સગમો નિચમાન્ ।

પ્રાતિવેશ્મિકે પ્રદીપ્તે કિં દહ્યત આત્મનો ન ગૃહમ્ ॥ ૧૩ ॥

કપાયવડે કલુપ થયેલા માણસેના સગ અવશ્ય સુવિવેકરૂપી રત્નને હરણ કરનાર છે, કેમકે પાહોશીનુ ઘર બળ્યે છતે શુ પોતાનું ઘર ન બળે ? (બળે જ) ૧૩

સુચનાણં મુત્તૂણં, નિચયાચરણં ન સાહણ સિદ્ધિં ।

કિં હોદ્ પરિન્નાણં, મમુહાહિં ગણહિં નચણેહિં ॥ ૧૪ ॥

શ્રુતજ્ઞાનં મુક્ત્વા નિજકાચરણં ન સાધયતિ સિદ્ધિમ્ ।

કિં ભવતિ પરિજ્ઞાનં ભ્રૂમ્યાં ગતચોર્નચનયોઃ ॥ ૧૪ ॥

શ્રુતજ્ઞાન વિના પોતાનું આચરણ (ચારિત્ર) સિદ્ધિને સાધી શકતુ નથી, કેમકે નેત્ર નાશ પામવાથી શુ ભૂકુટિવડે જ્ઞાન થઈ શકે ? (ન જ થઈ શકે) ૧૪

નિકારણ પિ કેવિ હ, અગાયપય રહુ પયાસિતિ ।
ગમગય રૂઠિય ય, કેરઠિય મારિય ન પુણો ॥ ૧૫ ॥

નિકારણમપિ કેવિત્તલુ અપવાન્પદ વહુ પ્રકાશન્તે ।
ગગાગત કથયન્તિ ચ કચરસ્થિત મારિત ન પુન ॥ ૧૫ ॥

દેટલાક જનો કાગલુ વિના પણ અપવાદ માર્ગનો અત્યંત પ્રતાપ કરે છે અને તને માટે (પૂર્વે અપવાદ એવેલા અર્થિમાનુષ આચાર્ય) ગગા નીમા કેવળના પાશ્વ્યા તેણે દર્શાવે છે, પણ દેરડામા ગહેવાને કાટા વાગે છે તે કહેના નથી ૧૫

દ્યુરમણિયમિ તોસો, જિણિદનયણમિ જહ(જિમિ)પુણ પડમો ।
તેમિ તિસ પિ અમય, અમય તિસ હા મહામોહો ॥ ૧૬ ॥

દ્યુરમણિતે તોપો જિનેન્દ્રચરને વેપા પુન પ્રદેષ ।
તેપા વિપમપ્યમૃતમમૃત વિપ હા મહામોહ ॥ ૧૬ ॥

જેઓને બીજાના (મિથ્યાત્વીના) વચનો ઉપર ગગ છે, અને જિનેન્દ્રના ચરન ઉપર દેષ છે, તેઓને તિસ પણ અમૃતરૂપ અને અમૃત પણ વિરૂપ બાને છે અહો! મહામોહ દેવો છે ૧૬

દિણયરકરનિયર વિર, જિનાગમ તમહર પિ તિમિરકર ।
ધૂયમ્મ વ જટ હનણ, તાહ કુહ વ(રિ)પુરિહ મોહો ॥ ૧૭ ॥

દિનકરકરનિકર કથ જિનાગમમમોહરોડપિ તિમિરકર ।
ધૂયમ્મય વદિ મવેત્તસ્માત્કુટ્ટ રિપુરિહ મોહ ॥ ૧૭ ॥

સૂર્ય ॥ પ્રિતોના અમૃત ॥ જેવા જિનાગમ અધમા ॥
જેવા અનાને પણ કુના (વિગ્રમાન) છે, તે પણ ધુવ ॥
જેમ કોઈ મિથ્યાત્વી વિગેરેને અધકાગની જેવા અજ્ઞાનને કરે છે, તેણે આ મમાગા મોહ જ પ્રાપ્ત થયું છે ૧૭

લોહ્યમિચ્છત્તવિસં, આગમમંત્રેણ નામદ્ અસેસં ।

લોગુત્તરં તુ વિસમં, ન પદ્મ ચક્રં સગુત્તસ્મ ॥ ૧૮ ॥

લૌકિકમિથ્યાત્વવિપં આગમમંત્રેણ નાશયત્યશેષમ્ ।

લોકોત્તરં તુ વિપમં ન પ્રમુ ચક્રં સગોત્રસ્ય ॥ ૧૮ ॥

લૌકિક મિથ્યાત્વરૂપી વિષનો આગમરૂપી મંત્રવડે સમગ્રપણે નાશ કરી શકાય છે, પરંતુ લોકોત્તર મિથ્યાત્વરૂપી વિષ તેા વિષમ છે, (નાશ કરી શકાતું નથી). કેમકે ચક્રવર્તીનું ચક્રરત્ન સગોત્રને મારવા સમર્થ થતું નથી. ૧૮.

વિસયમહાવિસધારિય, સિદ્ધંતસુહારસેણ જીવંતિ ।

જિણવયણામયસિત્તા વિ, વારિયા તે કહં હુંતિ ॥ ૧૯ ॥

વિષયમહાવિષવ્યાપ્તાઃ સિદ્ધાન્તસુધારસેન જીવન્તિ ।

જિનવચનામૃતસિત્તા અપિ હારિતાસ્તે કથં ભવન્તિ ॥ ૧૯ ॥

વિષયરૂપી મોટા વિષથી વ્યાપ્ત થયેલા પ્રાણીઓ સિદ્ધાંત-રૂપી અમૃતરસવડે છવતા થાય છે, પરંતુ જેઓ જિન-વચનરૂપી અમૃતથી સીંચાયા છતાં વિપરીત વર્તે છે તે બિચારાની શી હાલત થાય ? ૧૯

તા કિં દૂસમચ્છેરં, અહ દૂસમદોષગુરુમાહર્ષ્યં ।

જેણ જિણમગ્ગલગ્ગા, હા હીલિજ્ઞંતિ ઇયરેહિં ॥ ૨૦ ॥

તસ્માર્તિક દશમમાશ્ચર્યં અથ દૂષમાદોષગુરુકમાહાત્મ્યમ્ ।

ચેન જિનમાર્ગલગ્ગા હા હીલ્યન્તે ઇતરૈઃ ॥ ૨૦ ॥

તેથી શું આ દશમું (અસંયતિ પૂજનરૂપ) અચ્છેરું છે ? કે દુષમ કાળના દોષનું આ મોટું માહાત્મ્ય છે ? કે જેથી શ્રી જિનમાર્ગમાં લાગેલા પ્રાણીઓ અન્ય દર્શનીઓવડે હીલના પામે છે ? ૨૦.

ન કુળતિ સય સમ્મ, જિણધમ્મ ઉપહસતિ કુળમાણ ।

જહ અપ્પણા પિ રહા, સહનુ અન્ના પિ હુ ય વિહવા ॥ ૨૧ ॥

ન કુર્વન્તિ સ્વય સમ્યક્ જિનધર્મે ઉપહસન્તિ કુર્વન્તમ્ ।

યથા આત્મના અપિ રહા મધવાસ્ત્વન્યા અપિ રહુ ચ વિધયા ૨૧

(કેટલાક જીવો) પોતે સમ્યક્ પ્રકારે જિનધર્મને કરતા (પાળતા) નથી, અને જિનધર્મ કરનારા બીજાની હામી કરે છે જેમ પોતે ચારેલી હોય તે સ્ત્રી બીજા મધવાને પણ રહાપો છોડે છે ૨૧

एगो करेइ धम्म, वीओ पुण मच्छरेण तहिं दुक्खी ।

अग्गिमसिरमि भारो, खिज्जइ पच्छद्विओ चुज्ज ॥ २२ ॥

एक करोति धर्मं द्वितीय पुनर्मत्सरेण तत्र दुःखी ।

अग्रिमशिरसि भार गिरते पश्चात्स्थित आश्रयं ॥ ૨૨ ॥

એક મનુષ્ય ધર્મને કરે છે, અને બીજો મનુષ્ય તેના ઉપરની ધૃધાવડે હુ બી થાય છે જેમ આગળ ગહેવા (મમર્થ) મનુષ્યના મમ્મક પર ભાર છે (તેને તે સહન કરે છે), અને બીજો પાછળ રહેલ (અસમર્થ) મનુષ્ય ખેડ પામે છે, તે આશ્રય છે ૨૨

लग्गा लोइयधम्मे, मूढा वयणेहिं भणति जिणधम्म ।

मच्चमिण कआडी, गापी रासेइ मरहह ॥ २३ ॥

उमा लौकिकधर्मे मूढा वचनैर्भणन्ति जिनधर्मम् ।

मत्तमिद कर्णाटी गौर्वामयति महाराष्ट्रम् ॥ ૨૩ ॥

લૌકિક ધર્મ મા લાગેવા (રહેવા) મૂઢ મનુષ્યો માત્ર વચનવડે જિનધર્મને બોલે છે (જિનધર્મની વાત કરે છે) આ મત્ત છે કે-કર્ણાટકદેશની ગાય મહારાષ્ટ્રના બગદને (કામ) વાંચી કરે છે ૨૩

જે અન્નધર્મલગ્ના, કા જિણવચણે વિચારણા તેસિં ।

અંતેરસ્સ સારા, કિં જાણઈ પોલિપાહરિઓ ॥ ૨૪ ॥

ચેડન્યધર્મલગ્નાઃ કા જિનવચને વિચારણા તેષામ્ ।

અન્તઃપુરસ્ય સારાન્નિક જાનાતિ પ્રતોલીગ્રાહરિકઃ ॥ ૨૪ ॥

જેઓ અન્ય ધર્મને વિષે લાગેલા હોય, તેઓને જિને-
શ્વરના વચન (આગમ)ની વિચારણા ક્યાંથી હોય ? (ન જ
હોય). જેમકે દરવાજાનો પહેરેગીર સ્ત્રીપાઠ શું અતઃપુરના
સારને (ખાનગી હકીકતને) જાણે ? (ન જ જાણે). ૨૪.

અન્નત્થ મમઈ મૂઠો, કજ્ઞં અન્નત્થ કત્થઈ અસેસં ।

અન્નત્થ સાલઓ જહ, સિત્તં અન્નત્થ અઙ્ગદૂરં ॥ ૨૫ ॥

અન્યત્ર ભ્રમતિ મૂઢઃ કાર્યં અન્યત્ર કુત્રચિદ્દશેષમ્ ।

અન્યત્ર શાલયો યથા ક્ષેત્રમન્યત્રાતિદૂરમ્ ॥ ૨૫ ॥

મૂઢ મનુષ્ય અન્ય સ્થળે ભમે છે અને સમગ્ર કાર્ય (સિદ્ધિ)
તો કોઈ બીજે સ્થળે હોય છે. જેમ ડાંગર અન્ય સ્થળે (ગામમાં)
હોય છે, અને ખેતર અન્ય સ્થળે અતિ દૂર હોય છે. ૨૫.

અન્નહ (હિ) મમઈ સુહત્થી, સાહીણે વિ હુ વિવેચવરસુસ્કે ।

દિપ્પંતદીવહત્થો, મૂઠો અગ્ગિ ગવેસેઈ ॥ ૨૬ ॥

અન્યથા (ત્ર) ભ્રમતિ સુખાર્થી સ્વાધીનેડપિ સ્વલુ વિવેકવરમૌલ્યે ।

દીપ્યદીપહસ્તો મૂઠોડન્નિ ગવેપયતિ ॥ ૨૬ ॥

વિવેકશ્રી મોટું મુખ સ્વાધીન (પોતાની પાસે જ) છે તો
પણ મુખનો અર્થી મનુષ્ય (તેને શોધવા) અન્યત્ર ભટકે છે. જેમ
તેજસ્વી દીવો હાથમાં છતાં પણ મૂઢ પુરુષ અગ્નિને શોધે છે. ૨૬.

અવરાહકારિ અન્ને, મિહતિ અગ્નિવેયલોય અન્નેસિં ।
 સૂયરેહિં રહ્ય મરિકય, પિટ્વિજ્ઞહ પટ્ટગાણ મુહ ॥ ૨૭ ॥
 અપગાધકારિણોડન્યે યુદ્ધયન્તેડવિવેકિલોકા અન્યે ।
 શૂકરૈર્વદ્યા મશ્કિતા પિટ્યતે પટ્ટકાના મુગ્ધમ ॥ ૨૭ ॥

અપગાધ કરનાર જીનત છે, અને અગ્નિવેદી જનો જીનતની
 સાથે યુદ્ધ કરે છે, જેમ મુવટે વાલ ખાધા અને (મૂર્ખ
 મનુષ્યો) બાંધાઓના મુખને પીટે છે ૨૭

દિંતિ ઉગ્રાદ્યમેગે, જીનિયઝઝમિ મચ્ચુણો અન્ને ।
 ગુરુમોહમૂઢચિત્તા, મમરમમિત્તા ન દગસ્મ ॥ ૨૮ ॥
 ન્ત્યુપયાચિતમેયે જીયિતકાયે મૃત્યોરન્યે ।
 ગુરુમોહમૂઢચિત્તા ઇમગ્મસિત્તા ન વ્યસ્ય ॥ ૨૮ ॥

મોટા મોઢથી મૂઢ ચિત્તનાગા ડેહવાર મનુષ્યો ઇવવાને
 માટે થમ નજની માનના માને છે, અને અમનાડપ રમથી
 મિથ્યાથેવા મનુષ્ય કોઈ ની માનના કરતા નથી ૨૮

ધર્મિયવળાણ ચિત્ત, પામન્વાદ્ઝમાયઅગ્નીએ ।
 ઉત્તરિય પિ ઝળગ ર, કિં ચયદ યન્નપરિણામ ॥ ૨૯ ॥
 પાર્મિકવનાગા ગિત્ત પાર્મિયાદિકકપાયાગ્નિના ।
 ત્તાપિતમયિ વારમિય કિં ત્યનિ યણવરિણામમ ॥ ૨૯ ॥

મુત્ત, ની જેવું પાર્મિક જનોનું ચિત્ત પાશ્વત્યાદિકે કાયાડપી
 અગ્નિવટે અત્યંત તપાવ્યું હોય તો પણ મું ને વર્જના પડે
 જ્ઞામને તને છે ? (નથી તપવું) ૨

જહ્નિ હુ દુહત્તચિત્તો, ઉત્તમસત્તો તહાવિ જિણમત્તો ।
મગ્ગો વિ કળયકલસો, ન હુ સરિસો ઇયરકલસાણ ॥૩૦॥

યદ્યપિ खलु दुःखार्तचित्त उत्तमसत्त्वस्तथापि जिनभक्तः ।
भग्नोऽपि कनककलशो न खलु सदृश इतरकलशस्य ॥ ૩૦ ॥

જે કે ઉત્તમ પુરુષ દુઃખાર્ત ચિત્તવાળો હોય, તો પણ તે
જિનભક્ત જ છે. જેમકે સુવર્ણનો કળશ ભાગી ગયો હોય
તોપણ તે ખીલ્લ કળશની તુલ્ય (તુલ્ય) થતો નથી. ૩૦.

જહ્નિ ન ચરિત્તસજ્જો, સુવિસુદ્ધપરુવગો સુકયકજ્જો ।
દહણો મલિણંગો વિ હુ, હોઈ પડ્વો જણે પુજ્જો ॥ ૩૧ ॥

યદ્યપિ ન ચારિત્રસજ્જઃ સુવિશુદ્ધપરૂપકઃ સુકૃતકાર્યઃ ।
દહનો મલિનાઙ્ગોઽપિ खलु भवति प्रदीपो जने पूज्यः ॥ ૩૧ ॥

જે કે વિવેકી જન ચારિત્રમાં સજ્જ ન હોય, તો પણ તે શુદ્ધ
પ્રરૂપણા કરનાર અને સુકૃત કરનાર હોય છે. જેમકે દીવો બાળનાર
અને મલિન અગવાળો છે તોપણ તે લોકમાં પૂજ્ય છે ૩૧

ઇકો વિવેયદીવો, સુવિસુદ્ધં જિણપહં પયાસેઈ ।
તમ્હા પન્હાવિયવ્વો, સો ચેવ સયાવિ સરિયવ્વો ॥ ૩૨ ॥

एको विवेकदीपः सुविशुद्धं जिनपथं प्रकाशयति ।
तस्मात्प्रज्ञापयितव्यः स एव सदापि स्मर्तव्यः ॥ ૩૨ ॥

એક જ વિવેકરૂપી દીવો વિશુદ્ધ જિનમાર્ગને પ્રકાશિત
કરે છે તેથી વિદ્વાન્ પુરુષોએ સર્વદા તેને જ પ્રકાશિત કરવો
અને તેનું જ સ્મરણ કરવું. ૩૨

॥ ઇતિ વિવેક કુલકે ભાષાંતર સહિત સમાપ્ત. ॥

ન્યાયનિગાર દહિપાયાય શ્રી યજ્ઞોવિજયજીનિરચિત

જ્ઞાનસારનુ અષ્ટક પદરમુ

॥ વિવેકાષ્ટકમ્ ॥

કર્મજીવ ચ સશ્લિષ્ટ, સર્વદા ક્ષીરનીરવત્ ।

વિભિન્નીકુરુતે ચોડસૌ, મુનિહસો વિવેકવાન્ ॥ ૧ ॥

જીવ અને કર્મ ક્ષીર અને નીરની પેઠે નિરતર મળેલ હોય છે, પરંતુ તેને હસ મમાન વિવેકી મુનિમહારાજ ભિન્ન કરે છે ૧

દેહાત્માદ્યવિવેકોડય, સર્વદા સુલભો ભવે ।

ભગ્વત્કોઠ્યાપિ તદ્ભેદ-વિવેકમ્પતિદુર્લભ ॥ ૨ ॥

દેહ એ જ આત્મા છે મત્યાદિ અવિવેક તો સુલભ છે, પણ કોઈ ભવે તેનો ભેદ સમજાવનાર એવો વિવેક પ્રાપ્ત થવો અતિ દુર્લભ છે ૨

શુદ્ધેડપિ વ્યોમ્નિ તિમિરાદ્રે-સ્વાભિર્મિશ્રિતા યથા ।

વિકારૈર્મિશ્રિતા માતિ, તથાત્મન્યવિવેકતઃ ॥ ૩ ॥

જેમ દહિના દોપવડે શુદ્ધ-સ્વચ્છ આકાશ પણ રેખાવડે મિશ્રિત ભામે છે તેમ અવિવેકી પુરુષોને આત્મા વિકારવડે મિશ્રિત ભામે છે ૩

યથા યોઘૈ કૃત યુદ્ધ, સ્વામિન્યેવોપચર્યતે ।

શુદ્ધાત્મન્યવિવેકેન, કર્મસ્કુલોર્જિત તથા ॥ ૪ ॥

મમરાગણુમા યોદ્ધાઓવડે થયેલા યુદ્ધનો નિર્ણય-જય પરાજય જેમ તેના સ્વામીમા ઘટાવાય છે, તેમ પ્રાણીમાત્રને મળતું સુખ યા દુઃખ કર્મનું વિલસિત હોવા છતાં અવિવેકવડે આત્મામા આરોપિત થાય છે ૪

इष्टकाद्यपि हि स्वर्णं, पीतोन्मत्तो यथेक्षते ।

આત્માઽમેદમ્મસ્તદ્વ-દેહાદાવવિવેકિનઃ ॥ ૫ ॥

એમ ધતુરાનું પાન કરી ઉન્મત્ત થયેલો પ્રાણી ઇંટ આદિને વિષે પણ સુવર્ણપાતું માને છે તેમ અવિવેકી મનુષ્યો આ જગતમાં દેહ અને આત્મા એક જ છે એમ માને છે ૫

इच्छन्नपरमान् भावान्, विवेकाद्रेः पतत्यधः ।

પરમં ભાવમન્વિચ્છ-ન્નાવિવેકે નિમજ્જતિ ॥ ૬ ॥

અશુદ્ધ ભાવને ગ્રહણ કરનાર મનુષ્ય વિવેકરૂપ પર્વતના શિખર ઉપરથી નીચે પડે છે, પરંતુ શુદ્ધ ભાવને ગ્રહણ કરનારને અવિવેક કાંઈ પણ વિપરીત કરવા સમર્થ થતો નથી. તે અવિવેકમા ક્ષણતા નથી. ૬

आत्मन्येवात्मनः कुर्यात्, यः पट्कारकसंगतिं ।

કવાવિવેકજ્વરસ્યાસ્ય, વૈષમ્યં જહમજ્જનાત્ ॥ ૭ ॥

કર્તા, કર્મ, કરણ, સ પ્રદાન, અપાદાન અને આધાર એ ચત્રકારકની યોગ્યતાને જે મહાત્મા પોતાના આત્માને વિષે ધારણ કરે છે તેને અવિવેકરૂપ જ્વરની જડતાથી થતી વિષમતા શું હોય ? અર્થાત્ ન જ હોય ૭

संयमास्त्रं विवेकेन, शणेनोत्तेजितं मुनेः ।

ધૃતિધારોલ્વણં કર્મ-શત્રુચ્છેદક્ષમં ભવેત્ ॥ ૮ ॥

વિવેકરૂપી શરાણુવડે ઉત્તેજિત થયેલ અને ધૈર્યતારૂપી સ્ત્રીક્ષણ ધારવાળું મુનિનું સંયમરૂપી શસ્ત્ર કર્મરૂપી શત્રુઓનો ઉચ્છેદ-નાશ કરવામાં સમર્થ થાય છે ૮

